

UVODNI ESEJ • Igor Grdina: Ivan Cankar, naš sodobnik
SMER LITERATURA • Nebojša Mijatović • Jernej Grlj
POEZIJA IN PROZA • Anthony Rudolf • Krištof Zupet • Janez Kajzer
POGOVOR • Shirin Ebadi
PORTRET • Aleš Ušeničnik
IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE • Kresovanje in poletna dela na polju
MUZIKOLOGIJA • Tržačanka Anita Meze
ESEJ • Ignacij Voje • Jadranka Cergol • Edvard Kovač • France Pibernik • Tim Rihard
Perne • Andrej Lokar • Robert Simonišek • Jurij Dobravec
PREDBRANJE • Prazniki v potezi in besedi • Klik k Bogu • Sramežljivost občutij •
Vzgojarije • Johann Sebastian Bach

UVODNI ESEJ

- 3 Igor Grdina: **Ivan Cankar, naš sodobnik**

SMER LITERATURA

- 7 Nebojša Mijatović: **Odprto morje**
11 Jernej Grlj: **Pesmi**

POEZIJA

- 17 Anthony Rudolf: **Pesmi**

PROZA

- 25 Krištof Zupet: **Izpovedi**
27 Janez Kajzer: **Neljub pripetljaj sredi goste, hrupne teme**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

- 32 Matija Remše: **Brezbrežje predanosti Duhu**

POGOVOR

- 36 Shirin Ebadi: **»Če si narod sam ne pribori demokracije, je nikoli ne bo imel«**

PORTRET

- 42 Matija Remše: **Aleš Ušeničnik**

IN MEMORIAM

- 46 Andrej Capuder: **Marjanca Dakshofler Savinšek**
49 Jože Faganel: **Mirko Mahnič**

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE

- 53 Dušica Kunaver: **Kresovanje in poletna dela na polju**

MUZIKOLOGIJA

- 55 Primož Kuret: **Tržačanka Anita Meze**

ESEJ

- 59 Ignacij Voje: **Zgled iz preteklosti / 5. del**
64 Jadranka Cergol: **Tu ali tam? O šolskem sistemu v Italiji in Sloveniji**
67 Edvard Kovač: **Zagonetni Juda**
72 France Pibernik: **Turjak Karla Mauserja**
78 Tim Rihard Perne: **Ruski razumniki po oktobru na Slovenskem**
84 Andrej Lokar: **Na razlomu časa ali razkošni imanentizem pustolovca Ernsta Jüngerja**
89 Robert Simonišek: **Stisnjen h gori**
94 Jurij Dobravec: **Zlatorog in njegova narava**

PREDBRANJE

- 99 Janez Bernik, Jože Snoj, Milček Komelj: **Prazniki v potezi in besedi**
102 Michael John Cusick: **Klik k Bogu**
106 Dalila Heuse: **Sramežljivost občutij**
110 Katarina Kesič Dimic: **Vzgojarije**
114 Albert Schweitzer: **Johann Sebastian Bach**

KNJIŽNE OCENE

- 118 Edvard Kovač / Fabrice Hadjadj: **Vstajenje**
120 Andrej Arko / Smiljan Trobiš: **Tančine**
121 Andrej Arko / Lojzka Špacapan: **Pišem pisma**
123 Jurij Pavel Emeršič / France Cukjati: **Slovenske podobe zla**

JUBILEJ

- 124 Denis Poniž: **Vesela pomladna epistola za Franceta Pibernika**

KULTURNI ODMEVI

- 127 Mojca Polona Vaupotič: **Prisotnosti**

Tadeja Petrovčič Jerina,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

(Ne)samoumevnost

Junij je svetel mesec. Mesec pričakovanja: pred šolarji in šolniki je konec šolskega leta, vremenske (ne)prilike že nakazujejo, kakšna bo letina. V Sloveniji je junij tudi čas spominjanja. Čas bridkih in čas upanja polnih spominov. Spominov na neko ne tako davno, pa dolgo pričakovano Pomlad, ko je ob Sončevem obratu kres tako močno zažarel, da ga ni bilo več mogoče prezreti. Kako se to zgodi? Kako se ne pozabi?

V maju smo pri Celjski Mohorjevi družbi predstavili lično izdajo *Prazniki v potezi in besedi*, dogodek je zvenel tudi kot poklon njenemu že petnajst let pokojnemu botru, legendarnemu trnovskemu župniku Janezu Pogačniku. Prav je, da se vsaj kdaj pa kdaj spomnimo, da narod ni abstrakten pojem, ni amorfna masa, ampak je zbir posameznikov, tudi takšnih, ki zmorejo prepoznati milostni trenutek in po svojih močeh odgovorno prispevajo k temu, da postane zgodovinski. Ko v spoštovanju sebe in drugih ustvarijo varen prostor dialoga. Pogovarjanja, kakor ga v našem narodnem spominu s toplino posveti Cankar. Kajti ljudje smo bitja odnosov, pristno sreča-nje – ali »zakrament srečanja«, kakor zapiše Jean Vanier – pa je mogoče le na ravni osebe.

Tudi če ne omenjamo »svetosti življenja« ali »posvečevanja trenutkov«, bi bilo marsikdaj dovolj že zavedanje, da nič v življenju ni samoumevno: ne zrak, ki ga dihamo, ne mir, v katerem živimo, ne jezik, v katerem se izražamo. Raste pa vselej le tisto, kar zalivamo. Otroško čudenje ob prestreženem šumenju čebel na cvetočih vejah, hvaležno sprejemanje materine ali otrokove besede, korajžno ubiranje svoje poti v veselju in pristni ponižnosti pred skrivnostjo življenja. Marsičesa, ne le materne besede, se naučimo doma, ne v šolskih klopeh.

Aleš Ušeničnik, Vladimir Truhlar, Mirko Mahnič, Metka Krašovec, Marjanja Dakshofler Savinšek – če omenimo le nekatere, ki se jih spominjamo v tokratnem *Zvonu* – so med velikani, ki hranijo plamen bogastva našega naroda, sredi med drugimi. Naroda, ki – drugače kot Balzacov *J'accuse!* – 73 let po koncu druge svetovne vojne v časopisu lahko prebere izjavo otrok zločinsko umorjenih staršev *Odpuščam!* Ne, Betlehem, dežela Judova, nikakor nisi najmanjši med Judovimi voditelji.

Ddr. Igor Grdina

Ivan Cankar, naš sodobnik

Pri Ivanu Cankarju ni nič skritega: besede, ki jih je izrekel in zapisal, so on sam. Ne zgolj njegova podoba ali senca. Umetnost našemu pisatelju ni bila poklic, temveč življenje samo. Značilno je avgusta 1898, pri dvaindvajsetih letih, zavrnil možnost, da bi si poiskal bolj ali manj udobno službo, ki bi mu omogočala ne le preživetje, ampak tudi osnovanje družine. Teže te odločitve se je zavedal v polni meri.

Sredi leta 1898 so vse zunanje okoliščine govorile za to, da Cankar, čigar ime je še pred izidom njegove prve knjige postalo sinonim za moderno slovensko literaturo, sprejme ponudbo tržaškega narodnjaškega dnevnika *Edinost* in postane njegov urednik. Na štipendijo, s katero bi se lahko vrnil k študiju na Dunaj – tedaj je bila habsburška metropola po velikosti četrto velemesto sveta –, ni mogel več računati. Po drugi strani je Anica Lušin, ki je bila največja ljubezen pisateljevega življenja, v Ljubljani nestrpnost pričakovala sleherni vrstico izpod njegovega peresa. Imela je tudi druge častilce, vendar je Cankarju ostajala zvesta. Še leta. Tudi ko že nista bila več par, je pisatelju puščala svoja vrata odprta. Celo več kot zgolj na pol ga je vabila, da seže po kljuki na njih ...

A Cankar se je med ljubeznijo, ki terja ne samo popolno podarjanje drugemu, temveč tudi enako brezmejno sprejemanje od njega, in umetnostjo, v kateri je mogel biti kot ustvarjalec zgolj sam – in kot tak zmerom suveren –, odločil za slednjo. Da bo tako, je Anici pravzaprav napovedal že v eni prvih poslanic, ki so jo čakale na ljubljanski pošti. 29. julija 1898 je v pismu, ki ji ga je poslal iz Pulja, kjer je začasno bival pri sestrah in očetu, namreč oznanil: »Ljubezen mora biti egoistična, če je resnična ljubezen; ali ne poznaš tiste besede o eni duši in dveh telesih?« Tudi trditev, da si lastnega življenja brez nje ne more več predstavljati, ki jo je zapisal v isti poslanici, je treba razumeti na ozadju njegovega nezatajevanja sebe: želel je biti Aničin izvoljenec, a zaradi tega bi se spremenila le ona, ne on. (Značilno je pisma dekletu, ki slovenščine tedaj še ni najbolje obvladalo, opremljal z velikim številom naglasov: očitno je hotel, da ga njen jezik ne bi motil, kakor ga je pri prejšnjih izbrankah.) Cankar je v vsakem primeru kanil ostati, kakršen je bil. In kar je bil. Spreminjati se je bil voljan le v skladu s samim seboj – kot umetnik, čigar ustvarjalnost ne sklepa kompromisov. V tem je tudi tičal smisel njegove le malo kasnejše programske izjave v Epilogu *Vinjet*: »Moje oči niso mrtev aparat; moje oči so pokoren organ moje duše, – moje duše in njene lepote, njenega sočutja, njene

ljubezni in njenega sovraštva ...« V teh besedah ne gre le za zavrnitev naturalistične koncepcije umetnosti, temveč predvsem za zagovor osebne ustvarjalske suverenosti.

Cankarju pisanje, ki ga je porajalo njegovo življenje, ni bilo kompenzacija za kakršno koli prikrajšanost, temveč edini avtentični izraz njega samega. Brez lastne ustvarjalnosti ne bi bil samo nemočen, temveč bi bil nekdo drug. Anici Lušin je avgusta 1898 dal vedeti, da bi v primeru sprejetja ponudbe za prevzem uredniškega mesta pri *Edinosti*, ki bi jima navsezadnje omogočil zaživeti kot mož in žena, izgubil sebe. Postal bi na las podoben Franu Govekarju, ki se je uslužbil v Ljubljani pri *Slovenskem narodu* in se poročil – ter se hkrati prečrtal kot pisatelj. Cankar pa ni mogel biti dvojnik nikogar. Celotno primerjav s svojimi pisateljskimi sodobniki ni prenašal. Nekoč je dejal: »Tolstoj je Tolstoj, jaz sem pa Cankar.« Tudi nasproti umetniku, ki ga je zora 20. stoletja štela za največjega med vsemi, je stal na lastnih nogah.

V svojih delih se je Cankar razkril brez kakršnega koli prizanašanja: zakrinkan je ostal le za nepozornega bralca. Umetnost dunajske moderne, ki je bila pozneje prepoznana za enega najžlahtnejših sadov starosvetne habsburške monarhije, bi brez njegovih romanov in črtic ne poznala spodnjih nadstropij *fin de siècle* ter *belle époque*. Simboli, ki se po razsežni pomenljivosti in sporočilnosti lahko merijo s tistimi, s katerimi so kulturo (pre)napolnili Sigmund Freud in drugi psihoanalitiki, so v njegovem delu razmeroma pogosti, zlasti v avtobiografskih črticah. V pripoved o peharju suhih hrušk je, denimo, zgostil vse svoje bridke izkušnje z nasprotnim spolom. Pri tem pa mu ni bilo treba nastopati niti malo izzivalno. V vsakdanjem življenju je našel dovolj stvari, ki so se razrasle v nesluteno povedne simbole. Slednji niso bili Cankarjevo najmočnejše izrazilo zaradi duha dobe, v kateri je ustvarjal, temveč zaradi njegove osebnosti.

Pisatelj je že zgodaj ločeval opisni naturalizem od umetnostnih tokov, ki so besedo razumevali kot stvariteljico svetov – čeprav se po srednjeevropski sintezi hrepeneča dunajska moderna s tem opravičilo ni zaposlila. Samostojnost prav tako izpričuje Cankarjev trud, da bi iz slovenske nove romantike izločil dekadentne prvine, s katerimi se v zadnjih letih življenja ni več čutil povezanega, saj je priznal, da Baudelaireja kot njihovega najmočnejšega predstavnika preprosto ni razumel – četudi ni bil uspešen. Res je naš pisatelj sprva poskušal na temni strani meseca umetnosti uzreti polsvet, kakor so ga njegovi francoski, angleški in nemški sodobniki, a potem je bolj kot modi zaupal svojim čutilom: iz mraka in megle sodobnosti so pred njim začele vstajati postave siromakov. Pa iskalcev pravice, ki se niso uklanjali ne sistemu ne samopašnosti. In delavcev, ki so šli služiti vsakdanji kruh tedaj, ko so se bohemi odpravljali v posteljo.

Svetu je Cankar povedal, da se pretresljive drame srca in duha ne odvijajo samo v salonih, spalnicah in kabinetih premožnih meščanov ter v najbohotnejše opremljenih budoarjih, kjer so jih najdevali njegovi sodobniki, temveč tudi med najbednejšimi ljudmi brez posebnosti. O

tem pričujejo roman *Hiša Marije Pomočnice* ter črtice o prebivalcih dunajskih predmestij. Če je Henrik Ibsen prebivalce 19. stoletja šokiral s spoznanjem, da se najhujši osebnostni pretresi, ki razmajejo in nato zrušijo človeška bitja, ne godijo samo v palačah in v historicističnih kostumih, temveč tudi sredi najspodobnejše sodobnosti, je Cankar šel še korak dlje: že v njegovem zgodnjem opusu so silovite tragedije mogoče povsod, kjer se znajde človek. Najtežje drame potemtakem niso stvar okoliščin, temveč bitja. Zato so v njegovih delih tudi najpreprostejši ljudje – takšni, ki so v umetninah njegovih sodobnikov lahko kvečjemu statirali – doživljali najbolj zapletene reči. Pisatelj ni zaman govoril, da sleherniku visi novela od nosu.

A potem si je Cankarjeva umetnost utrla pot še dlje in globlje: opazila je živali. Cikel črtic *Iz tujega življenja* je ob brezzgodbenem romanu *Nina* bržčas pisateljev najedinstvenejši opus. Med literarnimi ustvarjalci s konca 19. in začetka 20. stoletja sta bila v tej smeri ob boku kneza slovenske besede nemara le nobelovec Maurice Maeterlinck in eden največjih mojstrov ruskega pripovedništva in dramatike Anton Pavlovič Čehov. Pa vendar je med njima in Cankarjem zaznavna tudi znatna razlika: njune tematizacije živali so dejansko govorile o ljudeh in njihovem ravnanju. Maeterlinckove čebele in termiti so opozarjali bralca na naravnost skupnosti, medtem ko je Čehov razkrival omejenost bitij, ki se ponašajo z razumnostjo. Po drugi strani je Cankar v usodah živali odkrival eksistiranje, ki je drugačno, vendar ne manj zapleteno in pomenljivo od človeškega. Predvsem pa je bolj negotovo. Človek s svojo mogočno in neprizanesljivo roko, ki je velikokrat hudodelska, posega v svet živali in ga uniči. Cankar je v ciklu črtic o njem odprl vrata, za katera mnogi še dandanes sploh ne slutijo, da obstajajo. Temelj pisateljeve besede je tu že samo življenje – ne več človekova usoda.

Ob sklepu svojega ustvarjanja, v *Podobah iz sanj*, se je Cankar prebil do spoznanja, da tako nobena solza kot nobena kaplja krvi še ni bila prelita zastonj. Nič, kar je kakšno bitje pretrpelo in čemur je bilo priča, potemtakem ni moglo biti zaman oziroma brez pomena. Če v Dantejevi *Komediji* najdemo nasvet, naj pesnik zgolj gleda in gre dalje, je Cankar od umetnika terjal več: za ustvarjalca ni dovolj, da vzame na znanje, kar mu pride naproti, temveč da vse tudi občuti in popiše. Pisatelj ve, da ni nič bolj pristranskega kakor resnica: kar je laž, je neprizanesljivo potisnjeno iz njegovega opusa – ker ga je nevredno.

Cankar ni monumentalno enoten ustvarjalec. Ob vstopu v slovensko literaturo je iskal svoj izraz pod Aškerčevimi ozvezdji. Parabola *Sultanove sandale* je dokaz, da to v njegovem opusu ni bila stranpot. Potem ga je za hip prevzela dekadenca, ki pa je bila pri njem nestabilna in je zato predstavljala le svojevrsten most k iskanjem prostora lepote med anarhoidno prostostjo in dinamičnim ničejanskim perspektivizmom. Njegovemu peresu je slogovno najbolj ustrezal simbolizem, ki se je v zadnjih delih začel razpirati proti ekspresionizmu. Kot kritični intelektualec je pisatelj po svoji liberalni in k anarhizmu nagibajoči se fazi odkril socializem. Toda v času Druge internacionale je bil slednji

sinonim za vrsto miselnih tokov – od ortodoksnih marksističnih do reformističnih in revizionističnih. Cankar je v družbi videl red, ki vklepa človeka, in je zato napovedoval njen propad. Ljudje, na katerih je slonela slehernikovo svobodo ovirajoča ali celo vklepajoča predvidljivost – filistri –, so mu bili tuji, pa čeprav so se, kakor Robespierre, zrinili na čelo revolucij. Kulturo je pisatelj štel za trajno in nadčasno vrednoto; zato bo po njegovi sodbi preživela vse prevrate. Takšni pogledi so bili precej daleč od marksističnega standarda na večer 19. in ob zori 20. stoletja.

Jeseni 1909 je Cankar na obisku v Sarajevu – gostil ga je vrhbosenski nadškof Josip Stadler – vnovič odkril krščanstvo, čigar temeljni pojmi, ki so mu bili domači že v otroških letih, zanj tako ali tako nikoli niso izgubili pomena in smisla. Poslej je bil katolik socialist. Notranje pa je bil pisatelj na tak duhovni položaj pripravljen že prej: povest o hlapcu Jerneju, ki je nastala leta 1907, je mogoče brati tako skozi izkušnjo spisov zagovornikov razrednega boja kakor skozi poznavanje Svetega pisma. Plameni, v katerih se sklene križev pot odsluženega delavca, ki v soočenju z brezčutnimi uradniškimi instancami – nekaj let kasneje bodo pritegnile pozornost Franza Kafke – ne more zatajiti lastnega razumevanja pravice, siknejo pod nebo kot osebna revolucija, toda v isti sapi so tudi obča apokalipsa. Simboli pač niso alegorije, ki bi jih bilo mogoče razšifrirati le na en način: njihov pomen je prostor, ne točka.

Beseda Ivana Cankarja je vedno imela izjemno moč: tudi tisti, ki z njim niso soglašali, so ji priznavali težo. Govor o Slovencih in Jugoslovanih je tako vznemiril vojaško pisarno prestolonaslednika Franca Ferdinanda, da je bila proti pisatelju sprožena preiskava, ki se je končala z njegovo obsodbo na enotedenski zapor. Toda svarila, ki so bila na račun avstrijske diplomacije izrečena v inkriminiranem tekstu, so kljub temu veljala. Svetovno vojno, ki je izbruhnila poleti 1914, so v odločilni meri zakuhali prav tisti krogi, ki jim je pisatelj aprila 1913 namenil uničujočo kritiko.

Opus Ivana Cankarja je raznolika in mnogokje presenetljivo razgibana pokrajina, ne ozka in lahko pregledna ulica. Čeprav so se razmere in okoliščine nenehno predrugečevale – pa neredko tudi zares spreminjale –, je v vseh časih, ki so se zvrstili od prvih natisov njegovih del do danes, ostala živa. Na popotovanja skozi njo so se vedno znova podajali vsakršni ljudje. Eni so v njej uzrli viseče vrtove neprimerljive lepote, drugi so zaznavali nesluteno globino razumevanja temeljnih vzgibov življenja, tretjim so bile najbližje sarkastične in satirične podobe človeške stvarnosti, četrti pa so se zbali ... O tem govorijo tako vedno novi natisi in uprizoritve njegovih del kakor vztrajni poskusi utišanja pisateljevega glasu. Cankar je, skratka, še vedno naš sodobnik – in nič ne kaže, da bi kdaj koli postal zgolj podatek iz literarne zgodovine.

Nebojša Mijatović

Odprto morje

*

Na drugih morjih so vetrovi,
jadra z jambora visijo,
mornarja nosijo tokovi,
obale se v očeh bistrijo.

V rokah se napenja veslo,
s pljuski se igrajo pene,
v skrit zaliv je čoln neslo,
z mornarjem govorijo stene.

Nebojša Mijatović je občasni soustvarjalec besedil in glasbe zasedbe Radio Mondo, s katero je kot tekstopisec sodeloval na Festivalu slovenskega šansona (2013) in Melodijah morja in sonca (2014), doslej pa je izdal otroško slikanico *Koati Mala šminka* (2014), posvečeno plesu. S pisanjem se je pretežni del poklicne poti ukvarjal tudi kot novinar. Do poezije in drugačnih svetov ga je nekoč pripeljala pesniška zbirka Marka Pavčka *Z vsako pesmijo me je manj*.

*

Galebi s tvojih ustnic so mi prinesli slutnjo o obali samih mavric, zato ti pošiljam goloba pismonošo, ki nosi v torbici ljubezenska pisma in v ljubezenskih pismih dotike, da se boš lahko raznežila, kot misliš, da bi te jaz. Večerom tvojih oči bom prinesel morje, luna in zvezde bodo pomešane z morskimi zvezdami, in ko se bo umaknila plima, se bova ljubila med naplavljeno lepoto. V mivki bova pustila peščeni grad, najino lepoto, odtise najinih teles si bo želelo nebo, zato, ker si lepa in jaz zaradi tebe, zato se bodo oblaki venomer spreminjali v slapove najčistejših rek, otroštvo nedolžnih deklic, nasade pomaranč, v pesem, ki jo pišem. Povedal ti bom, ko bom začutil, kje ti bije srce. V meni ti bije. Zato ti bom lahko poslal še toliko, toliko pisem. Vsaj enkrat mi odpiši. Ne, pošlji mi še enega galeba.

*

Oči pogrešajo lepoto
in veter, ki čez megle pihne,
v kamen vrezano goloto,
sneg, ki v pogled ponikne.

Tam počiva gorsko sedlo,
pod previsom kozorogi,
brezpotje, ki je pot prepredlo,
skala, ki zaupa nogi.

(Kamniškemu sedlu)

*

Planike plezajo v skale,
samota izginja v lepoti,
oči bi rade prepoznale
skrito sled na pravi poti.

Sonce žge pastirske lonce,
pesem vetru gre naproti,
v sebi sliši kravje zvonce
srce, ki je na pravi poti.

Jernej Grlj

Pesmi

*

Moje misli so se stegovale
za tvojimi dlanmi
tudi, ko tvojih dlani
še ni bilo.

Dlan je vztrepetala
in druga dlan
jo je, z nenavadno natančnostjo,
posnemala in vzvaloala.

V tem se je z dlani
usula božja milost
in iz žepa si potegnila
rokavice ter si jih nadela.

Morda je za vse bolje,
da z mislimi ostanemo na toplem.

Jernej Grlj se je rodil leta 1999 v Izoli, z letošnjim letom zaključuje šolanje na Škofjiski klasični gimnaziji, v času katerega je sodeloval pri šolskem literarnem glasilu *Domače vaje*, in se zavzeto pripravlja na študij matematike. Ravno matematika ima v njegovem razmišljanju osrednjo vlogo in pušča zaznavno noto tudi v avtorjevi poeziji. Junija je prejel Župančičevo frulico 2018 za najboljšega srednješolskega pesnika.

*

V začetku časa je bila beseda,
obkrožena s tišino.
Samo-govorečo,
samo govorečo,
v enem bitu, ki
obdaja izvirnost
in se ji neskončno
približa,
na perutih
nemega vetra.
V katerega
so se zlile barve
(rad imam rdečo in belo,
rozaste ne maram)
in kri
modrega konja
in voda
bele vrtnice.
Seveda je bila beseda
zvočno izolirana
in prikupno zavita
v mrežo,
krhko, kot je krhka
steklovina tvojega srca,
razčepinji se brez zvena.

*

Ptice že dolgo pojejo
nad tvojim grobom
in že mnogo je
nanj padlo listja in iglic,
ki so nekdanj zbadale tvoje podplate.

Krike so zadušile skale
in krike so preglasile ptice.
Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust.

Jaz stojim v tišini,
v sredi med golimi stebli
smrek (spomnijo me na zidove Rižarne).
Senca prekriva spomenik
in topo pade na moja
ramena.

V tvojem imenu
poskušam odpustiti kavkam.

Bela podlasica je poletela
v njih gobcu,
prek iglic in
stebel.

Z nje je kapljala rdeča kri.

(vtisi iz Kočevskega roga)

*

Nevihta se vedno tolaži,
da po dežju posije Sonce,
vzhajajoče Sonce iz višav.

Že Vega je znal izračunati,
kolikšna je verjetnost, da bo Sonce vzšlo.
To je verjetno storil napol v šali.

Vendar nekega dne Sonce bo obstalo
in stalo pred prestolom Najvišjega.
V tej podobi Bogu ne pristoji ženskost.

Ostala bo zgolj podoba Sonca,
ki pa bo prav tako mirovala
kakor lokvanj na vodi.

Na tla pred mano
pade naslednja kaplja.

*

Moja prošnja
je prošnja po ksanju.
Ne po ksanju dejanj,
besed ali misli,
ampak po ksanju
nas samih, ki
smo zgolj danes,
jutri pa že nekdo drug.
Naša drugačnost se kaže
v tem, da počasi
postajamo sposobni
ksanja tega, kar šele bomo.
Kljub temu da takrat
ne bomo več mi sami,
ksanje bo ostalo
pozabljeno z minulim
dnevom, ki je
spolzel, preden smo
se ga zavedli.

*

Moja svetilka je visela z drevesa,
kabel je prosto visel z veje.

Njihov kodeks je veleval, da mora
biti vsaka svetilka prižgana
in priklopljena v omrežje.

Še vedno se spomnim, kje je
moja svetilka. Pogosto jo obiščem.
Visi s prav posebne bukve.

Morda je boljši simbol lipa,
vendar je stvari treba predstaviti take,
kot so.

Bukev je bila ovenčana s sojem zvezd.
Včasih so odsevale in prižgale luč,
navadno pa je luč utripala,
ko sva se z dlanjo v dlani sprehodila
mimo.
Ali sedela spodaj.

Trudili so se najti mojo svetilko,
vendar jim to ni bilo namenjeno.
Postavil sem jo v del gozda,
poznanege le meni in tebi.

Na koncu je moja bukev zgnila,
vendar je luč obvisela v zraku.
In nama še vedno utripala.

Tudi tedaj je niso našli.

Niti tedaj, ko je na mestu bukve
nastala jasa ali kasneje pognala
lipa.

Ves ta čas je luč le utripala,
žarnica ni pregorela.

Ponoči v soju zvezd, ko se je
vžigala, so se ob njej gnali
netopirji in nočile sinice.

Okoli lipe in svetilke sem, skupaj s tabo,
postavil hišo in jo zavaroval
pred njimi.

Prej kot slej bodo obupali.

Kaj pa ti tu delaš?

Anthony Rudolf

Prevod: Ifigenija Simonović

*

Nevidno črnilo

Izgubila sva glas.
Tišina

je najgloblja možnost.
Če mi napišeš
pismo
z nevidnim črnilom,

bom vedel,
kako brati med vrsticami.
Pazila bova drug na drugega,
to se bo dogajalo samo po sebi.

Anthony Rudolf je eden najbolj živo prisotnih londonskih esejistov, kolumnistov, kritikov, prevajalcev, pesnikov in pisateljev v zadnjih petdesetih letih. Rojen je bil leta 1942 judovskim staršem iz Odeze, vzhodne Rusije, ki so zbežali pred ruskim pogromom po oktobrski revoluciji. Kot študent francoske in ruske literature je v šestdesetih letih zasnoval ugledno založbo Menard Press. Sprva se je posvečal protestni literaturi, objavljajl je pamflete proti vojni, spodbujal je socialni dialog, se postavil v bran Zemlji kot ogroženemu planetu, postopoma pa je objavljajl vedno več pesniških zbirk v Angliji še neznanih evropskih klasikov, pa tudi neveljavljenih ali zamolčanih domačih pesnikov. Vseskozi je povezan z judovstvom, z ohranjanjem spomina. Tako so njegova prozna dela v glavnem avtobiografska. Leta 2005 je postal vitez francoske akademije umetnosti in član Kraljevega in Angleškega društva pisateljev.

*

Kolikor nam je znano

(štirje prijatelji)

*Take your pencils
And draw these faces*

Carl Sandburg (Chicago Poems)

Ena je rahlo namignila,
da je neozdravljivo bolna:
objem, potem se sprehodiva
vzdolž ulice Lake Shore Drive
mimo veličastnega muzeja v Chicagu
in se vrneva
vsak v svoje življenje.

Eden je umrl
leto potem,
ko je odšel iz Chicaga: utonil
v Italiji.
Trupla niso
nikoli našli.

Ena je bila moja ljubica.
Nisva bila v stiku.
Verjetno se je odselila
iz četrti South Side,
kjer sva jedla sladoled
in kjer nisva zgradila
sanjske palače.

Eden je v zaporu.
Poklonil mi je zbirko
plošč Billie Holidayeve.
*Nice work if you can get it ...
lep opravek, če tako nanese ...*
Nosil je prapor
na njenem pogrebu.

Po treh letih
so bili prijatelji iz mesta,
kjer sem prvič živel sam,
mrtvi ali izgubljeni.
Pesmi Lady Dayeve poslušam,
*as time goes by,
medtem ko mineva čas.*

*

Kensington Palace Gardens

Sprehajam se v parku
kensingtonske palače,
dan je vlažen, tuj,
vstopim v oranžerijo.

Najrahljejša
sapa, najrahlješje pršenje
naznanjata
popolnost ali občutje ob misli,
ki naj bi že davno minila,
ki naj bi bila kakor mrtva
ženska, kakor nekaj, izrečeno zaman.

V oranžeriji:
ni drhtenja zraka, ni pršenja -
to naznanja
popolnost ali občutje ob misli,
ki naj bi bila kakor mrtva
ženska, kakor nekaj,

izrečeno v najrahljejši sapi,
v pršenju,
ko se vračam
skozi park,
ko je dan vlažen, tuj.

*

Resnična sprememba

True inflection, Hayward gallery, London, junij, 1978

1.

Stojim pred Auerbachovo sliko.
Ona stoji pred Auerbachovo sliko.

Stopi na prehod,
kjer bi morala biti vrata.

Za njo, skozi okno, vidim
avtobuse na waterlooskem mostu.

2.

Pomakne se proti sliki;
ogleduje jo z drugih strani:

udeležena gledalka slike
nevede postane Auerbachovo ogledalo,

ki se zrcali v mreži videnega
znotraj mojega miselnega očesa.

*

Drugi najstarejši pesnik

Običajno mesto. Prisotnost in odsotnost, na primer, vplivata na življenja posameznikov. Drugi najstarejši pesnik v mestu je na popoldanskem sprehodu. Ob 5.30 pride v kavarno, kot po navadi, saj se tam sproščeno zbirajo prijatelji, pisatelji in bralci poezije vsak večer v običajnem mestu. Vse, kar imajo ti ljudje skupnega (razen predanosti svoji umetnosti), je pogovarjanje o najstarejšem pesniku v mestu. Ta je orač ledine, popotnik, ki vodi opotekajoče množice po poti življenja. Ta je kralj, nebeški kralj, edini. Ime mu je Edini. On je na višku svojih moči. Mar res? Ko drugi najstarejši pesnik sede, je zaslutiti prihajajočo katastrofo skupaj z njenim diametralnim nasprotjem. Naroči čaj melise in košček jabolčne pite. Pol ure kasneje se zbere osem njegovih prijateljev. Potem pride deveti: »Mrtev je. Mrtev je.« Ni treba izreči njegovega imena. Uro kasneje pride v kavarno še šest ljudi. Sedijo molče. Zdaj nekdanji drugi najstarejši pesnik postane oče, kralj, najstarejši pesnik v mestu. Tisti, ki pozna največjo grozo, najmočnejše upanje.

*

Struktura občutka

Čakata drug na drugega.
Ranljivec ne more narediti prvega koraka,
ker molk drugega sporoča,
da mu še ni bilo oproščeno.
Ranjeni ne more narediti prvega koraka,
saj ne more vedeti, kaj ranljivec nosi v srcu
(tudi ne, če je njegova vest čista)
in zaradi česa je naredil, kar je naredil.

Ranljivec hoče predvsem nekaj
nemogočega – način, kako združiti
oba okvira razumevanja,
da bi si ga ranjeni vzel k srcu.

Ranljivec dobi občutek, da je našel način,
zdaj pa ve, da je njegov način
ranjenemu zagotovo nedojemljiv,
če je dojemljivost med njima sploh mogoča,
in da je vest čista, če ranljivec deluje
dobronamerno.

Obžrt z lastno razsvetlitvijo začne izsiljevati
in prikrito sprejemati bolečino ranjenega.

*

Točno ob 6.30

(za Octavia Paza, London, 1971)

Po desetih sekundah
ta podčrtana beseda
zapusti podaljšek
moje roke,

vstopi na papir
daleč
od temnega
začetka sveta.

Sposodim si
kamen, preidem
k soncu, prikličem
v spomin tvojo pesem,

ki »zaokroži/ki neskončno
prihaja«. Prekinem
krožnico, vrnem se
v svoje besede.

*

Checkpoint Charlie

Knjigo položim na mizo,
pretegnem se:
utrujen sem.
Spet je napočil čas,
ko počnem, kar počnem,
preden si dovolim iti v posteljo.

Ugasnem gramofon,
iztaknem žico iz vtičnice
in prižgem varnostno stikalo.
Pospravim mizo
in pospravim jo še enkrat,
še enkrat
tik preden grem iz sobe
in še enkrat preverim stikalo.

Ugasnem luč,
odidem iz sobe
in zaprem vrata.
Ponovno odprem vrata,
preverim, ali sem ugasnil luč,
pogledam pod lestenec
in pogledam žarnico.

Vrnem se k vratom,
prižgem luč,
da pogledam,
kaj vse je prižgano,
kaj vse ugasnjeno.
Grem iz sobe,
zaprem vrata.
Potem jih še enkrat odprem.

Krištof Zupet

Izpovedi

Dnevniški zapisi

20. junij 2013

Včeraj doživel v polmraku lesenega križanega, od strani rahlo osvetljenega z zlato lučjo. Temine na njem so tako oživele, da tu ni razlike z živim telesom. To je nujno upodobiti, naj stane, kar hoče! Grohar je te nebeške efekte dosegel v popolni samoti, naj je bilo to zunaj, v naravi, ali v zaprtem ateljeju. Te vrste kvaliteta je razvidna v brezjanskih dveh podobah, kot tudi v njegovi *Pomladi* in *Grabljicah*.

Kot nas danes tehnika splošno omogoča, nas bo nekoč splošno onemogočala in pobijala. Danes sicer nam odkriva dobršen del duha; grozi pa v ljudeh zadušiti celotnega duha. Pri napredku je veljala tudi pogoltnost, brezčutnost, napenjanje mišic in sla po posesti. To pa so glavne negativne lastnosti človeka, s katerimi raste samo vedno večje nazadovanje. Za ljudstva in narode bo nujen prepород. Izumi zaradi izumov – tudi na duhovnem področju – bodo postali čisto postranskega pomena, ali pa sploh neuporabni. Na duhovnem polju ne bodo zadostovali, ker ne nosijo globinskega pomena človeka. Tu bodo obveljale stroge sredinske, poglobljene misli Ivana Mraka, ne samo za novo zavestovanje ustvarjalcev, ampak tudi za splošno razumevanje in označevanje pravega človekovanja.

23. junij 2013

Vsa nujna razvidnost je sedaj v meni; le na meni je, da odločam. Ko Peter pove svojo izjavo o Mesiji, o Božjem Maziljencu, Jezus zapreti vsem, naj o tem nikomur ne pravijo!

24. junij 2013

Sveti Janez Krstnik, nov teden, nova pričakovanja. Deževen dan, ki pa se je popoldne naveličal deževati.

Izčiščevanje medsebojnega odnosa.

Danes pri mladih zaman iščeš pretresljivo risbo. Po njej se namreč spozna živ talent ali že umetnik. To pomeni, kako važno bi bilo, da bi imeli stalno razstavišče ali galerijo, muzej dobrih risb!

26. junij 2013

Po besedah Ivana Mraka sem romantik novega časa. V tej oznaki je velikopotezna ugotovitev, ki tudi omogoča prava razmerja!

Mrak je prost vsake ideologije. Zato je tudi njegova himnična tragedija *Rdeča maša* prosta ideologije, ker Fedja ni podvržen specifično slovenski ideologiji in se obtožuje svoje krivde zaradi svoje нравstvene preobčutljivosti spričo svoje ustvarjenosti, spričo življenja kot takega. Ilegalci ga obtožijo in likvidirajo, ker to njegovo preobčutljivost zamenjujejo z ideologijo. V tem je to tragedija »par excellence«, kot je zapisal Mrak in hkrati edina osnova za človekovo predstavo o spravi. To je spravna tragedija; Fedja vidi pozitivnost ilegalskega upora in ga priznava pred Ermanom. Vseskozi trpi in se »na svoj način« brani pred obtožbami.

Kos na drevesu vsak dan razodeva svoje petje. Prve vrtnice se poslavljajo, za njimi množica novih popkov. Kliče me kutina; letos obiljuje novih plodov.

Janez Kajzer

Neljub pripetljaj sredi goste, hrupne teme

Naše izhodišče za ogledovanje hvarskih krajev in za pohode po hvarskem hribovju ter vršacih je bil drugorazreden hotelski kompleks v Vrboski. Z vseh vetrov zbrana družčina, kakršno zvabi vabljivo napisan agencijski program, se v pozni jeseni ni prišla kopat, ampak bolj vdihavat po soli dišeč morski zrak in uživati v razkošnih pogledih na stotero večno zelenih otokov in otočkov, zalivov, prelivov in celo jezerc. Na prvi pogled se je naravno okolje zdelo nedotaknjeno, prvinsko. Ko pa smo otok prehodili po dolgem in počez, kot se reče, smo iz dneva v dan ugotavljali, da je nedotaknjen videz prevara. Prav nasprotno, prebivalci otoka so od antičnih časov dalje kultivirali vsako najmanjšo ped, čeprav še tako skalnato, vse tja do navpičnega skalovja pod otoškimi vrhovi. Skale, ki so prekrivale vso površino, so nagrmadili v bolj ali manj pravilno oblikovane skladovnice, visoke tja do treh metrov. Med njimi so uredili nasade oljke, trte in sivke. Slednja je dodobra nadišavila ves mogočni otok. Oljk in trte je bilo nekoč očitno dosti več, saj smo nenehoma naleteli na opuščene trte, ki so se brez nadzora razpletle čez ograde, in na neznansko odebelela debla oljk, ki brez nege lastnikov niso več obrodila sadežev.

Našo družbo pohodnikov so večinoma sestavljali pari, ki so se, vsaj nekateri, med seboj že poznali; in v taki sestavi so zasedli mize v jedilnici. Le midva z ženo nisva nikogar poznala od prej in sva za mizo obsedela sama, toda prav kmalu je k nama prisedla starejša gospa.

Nisva nedružabna, tako nama je bilo vseeno, kdo prisede; se bomo že o čem pogovarjali. Ko pa je gospa za začetek začela brnjati nekaj o vremenu, govorila je bolj sama sebi kot nama, sem se ustrašil, da se nama bo prilepila in jo bova morala nekako prenašati vse dni sprostitvenega izleta.

Pritrdila sva njenim vremenskim ugibanjem. Nato pa smo vsi obmolknili in se posvetili krožnikom, polnim ribjih in zelenjavnih dobrot, izvirajočih z otoka. V premoru med glavno jedjo in sladico sem si gospo ogledal. Ocenil sem, da jih ima sedemdeset, petinsedemdeset; visokorasla, postavna, negovana; športno, a izjemno premišljeno oblečena. Ko sva z ženo potipala po njenih interesih, se je izkazalo, da gre za poslovno izobraženko. Ker je sama omenila, da je doma z Raven na Koroškem, sva pričakovala vsaj koroški naglas in kakšno koroško narečno besedo, toda gospa je govorila v zborni slovenščini; niti sledu kakšnega narečnega naglasa. Bržkone je bila to tudi posledica načitanosti, saj je pozneje kot mimogrede omenila to ali ono knjigo, ki jo je nazadnje prebrala. Toda zdelo se je, da ni ravno zelo voljna pogovarjati se; k nama je prisedla, ker so bile vse druge mize zasedene.

Šele naslednji večer smo se toliko sprostiti, da smo si povedali imena. Da je Anastazija, je rekla, Nasta pač. Nato pa se nama je pri vsakem obroku vse bolj razkrivala.

Če sva sprva domnevala, da gre za zagrenjeno nezanimivo starko, s katero se bova pogovarjala že o čem, je sčasoma pred nama vstajala nadvse samostojno razmišljajoča, moderna poslovna ženska, ki je svoja aktivna leta prebila v trgovskih podjetjih z blagom in konfekcijskimi oblačili. Pri izbiri prodajnih predmetov, pri ponudbi kupcem je uvajala moderne metode, s kakršnimi se je srečavala na številnih službenih poteh v tujini. Izkazalo se je, da ob kultivirani slovenščini obvlada še hrvaščino, angleščino, nemščino in nekoliko francoščino. Nikoli ni bila direktorica kakšnega podjetja, niti ni hlepela po takšni funkciji, vsakokrat je obstala malo pod vrhom. Zdaj je že dolgo v pokoju, a očitno še vedno s strastjo razmišlja o tem, kaj je v njeni stroki moderno in kaj je napak.

Ko smo se v pogovoru že zelo zbližali, nama je neki večer razodela tudi intimnejšo stran svojega življenja. Ni ji žal, da je bila predvsem trgovka, a meni, da je pravzaprav zgrešila svoj pravi poklic. Ko je bila mlada, si je predstavljala, da bo modna kreatorka, oblikovalka konfekcije, a ni bilo prave priložnosti, nenehoma jo je odnašalo stran od njenih mladostnih sanj. Tudi sicer se ji niso izpolnile; ne joka in ne toži, a tako pač je.

Ima hčer in zeta in vnuke in po tej strani je vse v redu in prav. A skozi življenje se je prebijala sama, skoraj brez moža. Ja, moža je imela, bil je prav od tod, Dalmatinec, iz Dubrovnika. Spoznala sta se na nekem poslovnem seminarju na Dunaju. Saj veste, bil je čeden, šarmanten, znal ji je pihati na srce. En dva tri sta bila par in kmalu tudi poročena. In kam sta odšla na poročno potovanje? Prav sem, na Hvar, ki je že tedaj veljal za mondenega. Ne bo naju dolgočasila s podrobnostmi, pove pa nama, da vse od takrat ni bila na Hvaru, tega bo že petdeset let! In nama prizna, da se je za ta izlet odločila malo tudi zato, da bi po tolikšnem času spet videla otok, kjer naj bi se začela njena sreča.

Razodela naj bi nama le majhno in morda nepomembno podrobnost, ki jo nekako mučno spremlja že vse življenje. Drugi ali tretji dan bivanja na Hvaru sta se mladoporočenca z otoškim avtobusom peljala v Jelso ali v Stari Grad ali morda v Vrbosko, ne spominja se več dobro, kam natančno. Avtobus je nenadoma zapeljal v nerazsvetljeni predor, okrog njiju je bila kot beton gosta tema, slišati je bilo le hrumenje motorja in udarjanje gumijastih koles; nekakšna mešanica neznanske črne teme in nadležnega hrumenja. Tedaj je na svojem vratu pa na licih začutila tipajoče prste svojega moža, hip zatem tudi ustnice, ki so nerodno grabile po njej. Nepričakovan dotik jo je docela spodnesel. Bila sta par, bila sta poročena, mož bi jo lahko objel ali poljubil ali se je dotaknil kadar koli, tudi na svetlobi, celo pred drugimi ljudmi. Zakaj je čutil potrebo, da to stori v trenutkih teme, ko jo je prav prestrašil, kot kakšen tatič ali pobalin, ki misli, da počne nekaj prepovedanega. V tistem trenutku ji je bil nepričakovani dotik neljub, po vsem telesu jo je spreletel srh. Stresla se je in začutila neznanski hlad. Naslednji hip se je vprašala, ali ni pripetljaj napoved nečesa slabega, kar jo čaka v nejasni prihodnosti.

Čakalo jo je. In to že kar kmalu. Sprva sta bila nadvse srečna. Čez čas, ko se jima je rodil prvi otrok, hči, Sara po imenu, se je sreča stopnjevala. Toda še prekmalu je dojela, da ima njen postavni mož o zakonskem življenju čisto drugačne predstave, kot jih ima sama. V skladu s tradicijo svoje najožje domovine je bila žena v prvem kratkem obdobju predvsem njegova ljubica, takoj zatem pa predvsem mati njunih otrok, gospodinja, kuharica, čistilka, perica, hišnica; po prvem srečnem razdobju, ko sta si obojestransko izkazovala najrazličnejše ljubeznivosti, naj bi žena postala seksualni stroj, s katerim si je tešil svojo slo in svoje napetosti. A vse to bi še nekako prenesla, saj tudi drugi zakoni niso idealni in niso niti od blizu podobni sreči, ki sije z obrazov mladoporočencev, toda mlademu možu je že po nekaj mesecih začela presedati njena služba. Prenesel bi jo, če bi se ujemala z njegovim delovnim časom. Nikakor pa ni razumel, da mora delovni čas pogosto podaljšati, še celo pa se ni mogel sprijazniti z njenimi službenimi potmi po nekdanji Jugi in celo po tujini. Poročena je in pripada možu, vsak dan, vseh štiriindvajset ur, je menil. Tudi njenih poslovnih ambicij ni razumel, ne njenega hlepenja po novem, po kreativnosti. Ne čisto takoj, ampak kmalu je planil na dan njegov nazor o delovni vlogi žensk: opravljale naj bi le rutinska dela, vodenje, ustvarjalnost, napredek, odgovornost, tveganje naj bi bili v rokah moških. In to se je začelo kazati iz dneva v dan, vsak dan močneje.

Tri leta in tri mesece sta bila skupaj, ko je nekega dne preprosto odšel. Sara je bila stara komaj dve leti. Gospo Nasto je čakalo življenje samohranilke. Samost. Življenje s službo in z ljubljeno Saro. Bolje tako kot domači pekel! A je bilo neizbežno. Vedela je, da se privzgojenih nazorov ne da znebiti.

Še zdaj misli, da se je začelo z neljubim dotikom v hvarskem predoru. Še zdaj ji zagomazi po hrbtu, kadar se spomni na davni pripetljaj.

Naslednji dan je bil na vrsti vzpon na Sv. Nikolo (628 m). Ne zdi se posebno visok, a je treba pot prehoditi od ničle, od morske gladine, medtem ko se na ljubljansko Šmarno goro (669 m) začenjamo vzpenjati na nadmorski višini 300 m. Steza pa, ki vodi na goro, je prava gorska pot: skalnata, strma, pogosto povsem zaraščena. Pohodniki pa so nagrajeni s sanjskimi razgledi na reliefe drugih otokov, na neštete zalive, na ladje, ki plujejo vmes; pravi raj na Zemlji. Gospa Anastazija ali Nasta je šla z nami do izhodišča za pohod. Tam pa se je po premisleku odpovedala turi, ki se ji je zdela nekoliko pretežavna. Da se bo že kako vrnila v naš hotel, saj je otok zasut s turisti in ceste polne avtomobilov. Naj ne skrbimo, se bo že znašla, saj ne bo prvič.

Pet ur hoje po strminah je hitro minilo. Vrnitev z avtobusom v hotelsko naselje. Osvežilna prha. Nato v jedilnico, da ustrezemo zahtevam telesa. Ta dan smo kar veliko pokurili.

Gospa Nasta naju je že pričakala za mizo. Molčeča. Z nekoliko sklonjeno glavo. S šalom okrog vratu, čeprav je bilo še dokaj toplo. Že na prvi pogled

je vzbujala vtis, da je z njo nekaj narobe. Se slabo počuti? Je zbolela? Lahko kako pomagava?

Nekako se je zakrknila. Nisva hotela biti vsiljiva, pa sva tudi sama obmolknila.

Ponudila sva ji tableto, če jo morda boli glava. Odzvala se je s hripavim glasom. Jo morda boli grlo? Tudi zanj bi se kaj našlo.

Tedaj se je odločila, da se nama izpove. Ko je na izhodišču za Sv. Nikolo ostala sama, je začela iskati možnost za vrnitev v hotel. Domačini v bližnjem zaselku so ji povedali, da vozi tod šolski avtobus, s katerim bi se lahko odpeljala v Vrbosko. Čez dobre četrte ure bo ustavil prav pred temi hišami.

Ko je pripeljal, je gospa Nasta kar se da vljudno povprašala šoferja, ali bi se lahko peljala z njimi. Voznik je za hip pomislil in ji pokimal. Vstopila je in se usedla na enega prostih sedežev. V avtobusu je bilo kakih deset šolarjev in šolarke, ki so se iz šole vračali v svoje zaselke. Dvanajstletniki, morda kakšen trinajstletnik. Bili so izredno dobre volje, nasmejani, vihravih kretenj, glasni. Gospe Nasti se je zdel pogled na veselo mlado družbo tako razveseljiv, da jim je navrgla: Če bi vedela, da me čaka tako prijetna družba, bi vam vsem kupila sladoled! Gromko so se zasmejali.

Prav kmalu je avtobus zavozil v predor. Prav v tistega, v katerem je gospa Nasta pred davnimi leti, komaj kakšen dan po poroki, doživela neljub dotik, ki ji je za vedno ostal v bolečem spominu. Šolarji in gospa Nasta so iz jarke svetlobe jesenskega sonca v trenutku zdrknili v nepredirno temo. Avtobusno prostorje je napolnjevalo grmenje močnega motorja in udarjanje gum ob betonska tla predora. Kričanje šolarjev je potihnilo.

Gospa Nasta poprej ni mislila, da se bo kdaj vnovič popeljala po, imenujmo ga tako, poročnem predoru. Toda ko je zdaj že bila v njem, ji voznja ni bila odveč. Vnovična pot skozi predor je bila morda priložnost za ponovni premislek o nekdanjem pripetljaju; in za njegov zapik: dosti je!

Prisluškovala je v hrumenje in v trdo temo: še malo in spet jih bo zalila žareča dnevna svetloba. Tedaj pa je iznenada začutila na ustnicah prste, ki so ji izza hrbta rinili v usta; in druge prste, ki so se pod brado vse močneje oklepali njenega vratu. Nobenega človeškega glasu! Rada bi zaječala, a ni mogla iztisniti nobenega glasu. Iznenada je v ozadju avtobusa zahrumelo. Dekliški glasovi so zaklicali na pomoč. Slišati je bilo prerivanje, smeh, krohot. A tema se je že razredčila, razločiti je bilo obrise, spet so vozili zunaj predora.

Nasilni prsti so hip prej zdrknili iz njenega grla in vratu. Ko se je zmogla ozreti, ni bilo za njo nikogar. Šolarji in šolarke so se veselo smejali in kričali.

Preden je v Vrboski izstopila, je šoferju povedala, kaj se je zgodilo. Ah, morate razumeti, to so otroci, je vzdihnil. Vedno kaj ušpičijo.

Zdaj je gospa Nasta odmaknila šal in s prstom pokazala na vrat. Videti je bilo plitve otekline. Stresla se je. Tresljaje je bilo čutiti tudi v njenem glasu.

Ko je izstopila, je razmišljala, kaj naj stori. Ja, pomislila je na zdravnika, a se je odločila, da ga bo poiskala, če se bodo otekline in bolečine okrepile.

Pomislila je na policijo. A je sklenila, da ji morda ne bodo verjeli ali pa ji bodo tako kot šofer dopovedovali, da vse skupaj ni vredno besed. Tako se je odločila, da o dogodku poroča ravnatelju šole, ki mu ne more biti vseeno, kaj se dogaja v šolskem avtobusu. Kot pedagog bi najbolje razumel, zakaj se ji je pripetil srhljiv dogodek. Na voljo ima tudi sredstva, s katerimi lahko prepreči ponovitev takšnega nasilja. Šola ima končno kakšno povezavo s šolskim psihologom, in če bo treba, tudi s psihiatrom. Ne sme priti do novih žrtev, a tudi fanta, ki jo je davil, je škoda. Trdno je bila prepričana, da so bile roke fantovske.

Res je stopila do ravnatelja. Skušal jo je potolažiti. Rekel ji je, da ve, kateri fant je to storil. A najbrž ni mislil nič hudega. Skoraj zagotovo jo je v temi zamenjal s svojo vrstnico. To bo, mislil je, da stiska sošolko, pa je davil njo. Veste, ti otroci se radi šalijo!

Razumela je, da tudi on brani interese šole. Ne bi bilo prijetno, če bi se razvedelo, kaj šolarji počnejo na šolskem avtobusu. Šola bi si nakopala kakšno inšpekcijo. A tudi če spregleda, kaj se je pripetilo njej, ali je šoli res vseeno, da njeni gojenci davijo svoje vrstnice, ali je takšno početje res mogoče označiti zgolj za šalo?

Če šola res ne more ukrepati, je rekla ravnatelju, ji ne preostane drugega, kot da obvesti policijo ali pa morda *Jutarnji list*.

Ob omembi policije in regijskega dnevnika se je ravnatelj, ki je dotlej kazal vsaj sled prijaznosti, povsem zresnil. Vi kar pokličite policijo ali pa novinarje, ji je rekel. Meni je vseeno. Morate pa se zavedati, da bomo ostro prijeli šoferja, ki vas je sprejel na avtobus, pa tega po naših pravilih ni smel storiti. Saj razumete, kaj ga bo doletelo! Tri otroke ima!

Njegov argument jo je prepričal. Če že ne more preprečiti morebitnih novih žrtev in ne pomagati mlademu storilcu, da bi se zavedel, kje so meje njegove patološke objestnosti, ne bi rada škodovala šoferju, ki jo je navsezadnje prijazno sprejel na avtobus, podcenjeval pa pripetljaj sredi temnega predora.

Gospa Nasta je stresla z glavo. Potipala se je za vrat. Obljubila je, da bo poiskala zdravnika, če ji oteklina ne bodo splahnele. A upa, da ji bodo. Vzdihnila je, da ne more razumeti, zakaj se je to zgodilo prav njej, ne dojeti, kaj je storilec želel doseči s svojim dejanjem. Ker prav nič ne verjame verziji, da jo je fantič zamenjal s svojo vrstnico. Pikiral je nanjo in jo davil. Rada bi vedela, kaj ji je hotel sporočiti, zakaj je to storil. In rada bi vedela, zakaj se ji je enako neljub pripetljaj zgodil pol stoletja za prvim, prav tako v avtobusu in v istem predoru, čeprav takrat z ljubljeno osebo. Rada bi pozabila na prvi, davni pripetljaj, a čuti, da bo poslej pestovala oba.

Hvarske lepote so bledele, njene bolečine so jih povsem prekrile. Zakaj prav ona? Možgane ji je prestrelila ponorela misel: da ni s svojim vrtanjem po davnem dogodku, ki se ji je pripetil v poročnem predoru, vnovični neljubi dotik priklicala kar sama?

Matija Remše

Brezbrežje predanosti Duhu

V prejšnji številki *Zvona* smo z Mohorjeve knjižne police vzeli dve knjigi dr. Vladimirja Truhlarja, ki sta sredi slovenske cerkvene skupnosti zanetili nemir. Ta šum je segel do Rima in zapletil s slovensko Cerkvijo so nedvomno pripomogli k temu, da je moral prav v času, ko je kot teolog dozorel, po petindvajsetih letih profesure zapustiti Gregoriano.

Pri Mohorjevi pa je med njegovim življenjem in tudi pozneje izšlo še nekaj njegovih knjig, ki so naštete ob koncu omenjenega članka in niso bile v spotiko. Prav nasprotno. Oglejmo si najprej dve z njegovega primarnega teološko strokovnega področja, potem pa še tri, ki ga izrišejo kot besednega umetnika, pesnika, človeka s prebujeno osebno sredo, globoko doživljajočega in estetsko izraznega, teologa umetnika.

Osrednja med njimi po svojem pomenu in obsegu je prav gotovo po izvirni Truhlarjevi knjigi v italijanščini za slovenske razmere preveden in prirejen *Leksikon duhovnosti* (16 cm x 22 cm, vez., s ščitnim ovitkom, 770 str., urednik Vekoslav Grmič, opremil akademski slikar Matjaž Vidic, Zbirka Studenci žive vode, Nova serija 2, 1974). Gre za več kot sedemsto po abecedi razvrščenih in na specifičen način obravnavanih gesel od ABBA – OČE na začetku, do ŽIVLJENJSKI UDARCI na koncu.

V uvodni besedi Truhlar opozori na hiter in globok razvoj duhovne teologije v času po koncilu, v kateri je najprej postala vse bolj vidna eksistencialnost tematike. Sam je vanjo brez predhodnih vzorcev, ki jih še ni bilo, uvedel teološko analizo polarnosti človekovega življenja, analizo laikov v Cerkvi, dela, prostega časa z njegovo igro, hobijem, planinstvom, televizijo in vsem drugim, analizo struktur in teženj sodobnega sveta, kritike in kontestacije v Cerkvi ter podobnega. Tako se teološko raziskovanje vse bolj približuje živi, razgibani eksistenci sodobnega človeka in sveta. Človeka, ki nima več pravega stika s svetlobnim dnom svoje eksistence; ne pozna več molka, velike tišine, ki sega do zadnjih temeljev biti. Živi le še na svojem površju, sredi sveta, ki si ga sam gradi v realnosti velemest in virtualnosti sodobne komunikacijske tehnologije. Njegova praksa je plitva, notranje temna. Manjka ji globine, enotnosti in luči, ki jih more dobiti le po živi povezavi z bitnim dnom. To je odprto v absolutno in je prostor izkustva, doživljanja tega izkustva v krščanstvu: prostor izkustva, doživljanja Boga v Kristusu.

Pojem duhovnosti obravnava avtor v najširšem smislu, saj je pri eksistencialni duhovnosti, ki se loteva soočenja z vsemi vprašanji svoje sodobnosti, kakšno zoženje tematike nemogoče. Tako se med gesli znajdejo med drugim alkoholizem, anarhizem, domovina, gore, lepotno izkustvo, narod, obleka, odtujitev, parapsihološki pojavi, pluralizem, prvinska vera, raba mamil, revolucionarnost, samomor, starci, tesnoba, zemlja ... Prav zaradi te širine pa je *Leksikon* v korist tudi ateistom, ne le kristjanom.

Pravzaprav vsakemu človeku, ki išče svojemu življenju vsebine, trdnosti in poštenja.

Leta 2004 je izšla knjiga *Temeljni pojmi duhovne teologije* (16,5 cm x 23,5 cm, broš., 112 str., urednik Andrej Arko, oprema Jurij Jančič). Knjigo je iz italijanskega Truhlarjevega izvirnika izvrstno, tako pravi v svojem uvodu p. Marko Ivan Rupnik, prevedel Janez Zupet. Naj tu posebej opozorim na ta uvod, v katerem se nam sicer bolj po svojih dosežkih v mozaičnem slikarstvu znani slovenski jezuit na štirih straneh pokaže tudi kot izvrsten poznavalec sodobnih teoloških tokov in Truhlarjeve izvirnosti, ki raste bolj iz mišljenja Romana Guardinija, tega označi za najizvirnejšega in celostnega teologa moderne dobe v Katoliški Cerkvi, kot pa K. Rahnerja ali U. Von Balthasarja.

Marko Ivan Rupnik je zapisal:

Vladimir Truhlar,
Temeljni pojmi duhovne teologije, 2004

Truhlarjeva teologija je bila zastavljena globoko in široko. Njegova izkustveno razumska metoda je bila nedvomno izredno posrečen most za dialog s svetom. Ni šlo za dogmatične napake ali zmote – Truhlar sam je vedel, da je Cerkev obsodila modernizem tudi zaradi poudarka na izkustvu, vendar je jasno pokazal, na kaj misli, ko govori o izkustvu, ter dokazal, da je glede dogmatike in učiteljstva neoporečen. Še kot mlademu jezuitu mi je na nekem sprehodu na Rožnik dejal, da je bil izrinjen samo zato, ker je konceptualistična teologija veliko lažja, bolj preprosta. In potem z nekim žalostnim nasmeškom dodal, da za tisto pač ni potrebna vera. Truhlarjeva vizija duhovne teologije je v določeni meri gotovo tudi dramatična »avantura« v krhkosti sodobnega človeka in njegove kulture. Toda Truhlar je bil dokončno prepričan, da nam Kristusov Duh ne dovoljuje neke odmaknjenosti od tega viharja – prav zato, ker gre za voljo vesoljnega odrešenja.

Avtor sam pa:

Duhovna teologija postaja danes čedalje bolj uvajanje v izkustvo vere. To krščansko izkustvo je posebna oblika tistega izkustva lastnega bitja in absolutnega, ki je kot tako skupno vsem ljudem. Zato današnja duhovna teologija vsebuje tudi široko uvajanje v zavedanje in razvijanje tega skupnega izkustvenega fluida. Zato je ne samo nepogrešljiva, temveč najbistvenejša osnova za polno počlovečenje, ki naj seže do dna samega sebe. Duhovna teologija kot uvajanje v to izkustvo življenja je tako tudi veda, ki razčlenja same temelje počlovečenja človeka.

Če resno vzamemo utemeljeno tezo o anonimnih kristjanih, po kateri je vsaka pozitivna in konstruktivna dejavnost ali vsaka počlovečujoča dejavnost dejansko naravnana h Kristusu in jo nosi njegova milost, lahko trdimo, da prava ločnica v današnjem človeštvu ni tista, ki poteka med krščanstvom in komunizmom-marksizmom, ampak tista, ki razločuje ljudi z izkustvenim življenjem od tistih, ki tega življenja nimajo.

Vladimir Truhlar,
Temni karmin, 2007

Temu dosledno je knjiga razdeljena v dva dela. Prvi govori o izkustvenem življenju kot takem v vsej njegovi sodobni širini, drugi pa o duhovnih temah na njegovem ozadju ob soočanju tradicije in sodobnosti.

Slišati je precej abstraktno, za drugačen vtis pa je treba v roke vzeti knjigo.

In zdaj smo pri Truhlarjevi poeziji. Tu začnemo od konca. Leta 2007 je izšla knjiga *Temni karmin*, izbrane pesmi (13,5 cm x 22 cm, vez., ščitni ovitek, 234 str., pesmi izbral in uredil ter spremno besedo napisal France Pibernik, oprema Jurij Jančič, v sodelovanju z Župnijskim zavodom Dravljje).

Z zavija razberemo, da je knjiga izšla ob tridesetletnici (prezgodnje) smrti kot celovita predstavitev njegovega pesniškega opusa. Že naslov knjige izpostavi eno Truhlarjevih poetičnih značilnosti, ki jo drugje tudi sam pojasnjuje:

Za popolnejši izraz estetske vizije je /.../ vselej potrebna tudi barvna kompozicija: npr. zeleno – črnkasto modro – temnordeče – mehkorumeno /.../ sinje – lilasto – temni karmin – črnorjavo – zelenorumeno – /.../ – sivo – rdečerjavo – temnovijolično. Seveda pa beseda nikakor ne more ujeti barv samih in barvnih skladij v vseh tistih odtenkih, ki sijejo v duhu in razgibavajo samo dno bitne zavesti.

Prvi del knjige predstavlja izbor, ki pokaže na Truhlarjev pesniški razvoj od mladosti do zrelih let. Morda še pomembnejša pa je Pibernikova spremna študija *Vladimir Truhlar in njegova poezija*, od strani 135 do 221. V njej je s pomočjo številnih citatov, kulturno in politično zgodovinskih spoznanj in mnogih dopisovanj med Pibernikom in udeleženci Truhlarjevega življenja, pa izjav Truhlarjevih takšnih in drugačnih poznavalcev, pred bralcem razgrnjena podoba življenja in usode enega najizvirnejših slovenskih teologov. Mnogi so v njegovem življenju odigrali pozitivno vlogo, drugi dvojno, tretji so (z ene in druge slovenskih polariziranih strani) morda celo ne zavedajoč se in nehote, prispevali k prezgodnjemu koncu bleščeče intelektualno umetniške poti. Pibernik uvršča Truhlarja kot pesnika v veliko pesniško povojno trojko skupaj z Edvardom Kocbekom in Jožetom Udovičem, za katere je značilno, »da so svoja osrednja dela izdali z večjo ali manjšo zamudo, glede na to, kdaj je njihova poezija nastajala in glede na to, kaj je povzročilo očiten založniški zamik. /.../ Za vse tri pesnike velja, da so hodili vsak svojo izrazito individualno življenjsko in literarno pot /.../ še posebej Vladimir Truhlar.« Razkrije tudi, kakšno je bilo ozadje Truhlarjevega razočaranja po vrnitvi iz Rima v Ljubljano in razloge za njegov umik v osamo na Tirolsko. Ko razmišljam o tem, ne morem mimo starozaveznih in novozaveznih spoznanj o morjenju in kamnanju prerokov. Zvestoba notranjemu glasu pelje človeka pač mimo občeveljavnih in družbeno sprejemljivih ravnanj. Ne morem si kaj, da ne bi znova tudi samemu sebi zatrdil: »Vox populi non est criterium veritatis. Ljudski glas ni merilo resnice!«

Še dve avtorjevi pesniški zbirki sta že pred Pibernikovim izborom izšli pri Mohorjevi. Najprej *V dnevih šumi ocean* leta 1969 (12,5 cm x 20 cm, vez., ščitni ovitek, 108 str., za založbo Stanko Cajnkar, opremil ing. arh. Tone Bitenc). Spremno besedo tej zbirki je napisal Edvard Kocbek. V njej navaja teologa Karla Rahnerja, ki opozarja vse kristjane pesnike in še posebej pesnika duhovnika med njimi: »Duhovnik še ni pesnik zato, ker je duhovnik. On je vedno več, izvečine pa manj od pesnika.« »Pesnik čuti blaženo pa tudi nevarno, nadvse nevarno slast nad estetsko identiteto med svojo bitjo in zavestjo.« »To je pesnikova milost. Te milosti duhovnik nima.« »Zato čutimo ob tej zbirki skriti, toda dramatični napor duhovnika za pesnikovo milost in napor pesnika za učinek preobrazbe, ki jo premore le zakramentalna beseda.« »Pesnik Vladimir Truhlar, ki je hkrati teolog, hoče govoriti iz obeh svojih poklicev kot iz ene osebne usode. Ob navzoči pesniški zbirki se bo komu zadelo, da takega ravnotežja med njima še ni dosegel, češ da so pesmi preobložene z verskimi simboli. Toda to zanj niso več samo simboli, ampak del resničnosti.« Tako Kocbek. Malo sem obrnil vrstni red, da mi je jasneje. Upam, da tudi vam.

Vladimir Truhlar,
V dnevih šumi ocean, 1969

Leta 1973 pa je izšla pesniška zbirka *Luč iz črne prsti* (12,7 cm x 20,7 cm, vez., ščitni ovitek, 56 str., opremil akad. slikar Lucijan Bratuš, za založbo Rado Bordon). Pesnik Truhlar v kratki spremni besedi zagovarja svojo poezijo takole:

Na pomislek, da teologija in angažiranost kratita čistost lirike, odgovarjam s Francetom Papežem: Tudi najbolj čista lirika zajema snov v realnem življenju, kjer se prepletajo tradicije, spoznanja in nazori ... Poezija se je v vseh časih družila tudi s filozofijo in teologijo ter z njuno pomočjo ustvarjala doživetju vsebinsko polnost in neki posebni nadih. Ne, ker bi filozofija in teologija mogli bogatiti poezijo s svojim zakladom tehničnega znanja, ampak ker se poetova doživetja ob filozofiji in teologiji polnijo z neko posebno izrazno magijo. ... vse tri – poezija, filozofija in teologija – so discipline duha, ki teži v absolutno (citat iz Meddobja XII, 155).

Ti dve zbirki, ki ju imam v rokah, nosita vsaka svoje Truhlarjevo lastnoročno zapisano posvetilo. Prva »Gospodu nadškofu dr. Jožetu Pogačniku Vladimir Truhlar«, druga pa »G. škofu dr. Stanku Leniču prijateljsko Vladimir Truhlar Lj., jeseni 1973«.

Razumljivo je, da si je ranjeni profesor želel miru s slovensko cerkveno gosposko. Mislim si lahko, saj sta oba naslovnika tudi kulturnika in intelektualca, da na tej ravni ni bilo kakšnih težav. Kolikor so bile na interni mohorski ravni, in vemo, da so bile, pa naj bosta oba zaporedna prispevka vsaj skromen pravni novčič v priznanje globini in širini, ki ju je Vladimir Truhlar s svojimi objavami dodal v naše mohorsko knjižno izročilo.

Človek premine, papir ostane. Tako s hitro minljivostjo plačujemo vrhunsko intenzivnost svojega človeškega bivanja.

Dr. Shirin Ebadi

**»Če si narod sam ne pribori
demokracije, je nikoli ne bo imel«**

Nobelova nagrajenka za mir na obisku v Sloveniji
Pogovarjal se je Marjan Strojani

Dr. Shirin Ebadi, Nobelova nagrajenka za mir in avtorica knjige Iran se prebuja, ki je leta 2008 izšla pri Celjski Mohorjevi družbi, je bila aprila na obisku v Sloveniji kot gostja 50. Mednarodnega srečanja pisateljev na Bledu. V torek, 17. aprila 2018, je dopoldan obiskala Celjsko Mohorjevo družbo na Nazorjevi v Ljubljani, popoldan pa je potekal z njo pogovor v Kavarni Union.

Dr. Ebadijeva, zgodba o Lejli iz vaše knjige *Iran se prebuja* (str. 146) predstavlja enega izmed mnogih primerov, ki ste jih v svoji odvetniški praksi doživeli. Toda vaš študij prava se je pravzaprav začel povsem drugače. Vaša študentska leta sovpadajo s časom po padcu Mosadeka ter z vladavino šaha Pahlavija in njegove tajne policije Savak. Pa vendar je bil to za vas srečen čas. Zakaj ste se odločili za študij prava?

Moj oče je bil odvetnik in veliko smo razpravljali o pravnih zadevah. Že od otroštva sem si to zelo želela, živo sta me zanimali enakost med ljudmi in enakopravnost pred zakonom. Takoj po končani univerzi sem postala sodnica, saj sem mislila, da bom s

.....
Imela sem en sam cilj – pokazati ljudem, kaj pomeni enakopravnost in kakšne posledice ima slaba zakonodaja.

tem lahko vplivala na dogajanje in nekaj storila za svoj cilj, za enakost in enakopravnost. Potem se je leta 1979 v Iranu zgodila revolucija. Takrat so mi povedali, da ne morem biti več sodnica – ker sem ženska. Degradirali

so me na mesto administratorke, in sicer na istem sodišče, kjer sem bila prej predsednica sodišča. Takrat sem odšla in odprla zasebno odvetniško pisarno. Sprejemala sem samo primere, ki so bili povezani s kršenjem človekovih pravic. Imela sem en sam cilj – pokazati ljudem, kaj pomeni enakopravnost in kakšne posledice ima slaba zakonodaja. Zgodba deklice Lejle je bil eden od mojih primerov. Ko sem sprejela ta primer, sem pokazala, kako hude so lahko posledice slabih zakonov. Na ta način sem se trudila tudi izboljšati zakonodajo.

Seveda pa ste s svojim delovanjem postali trn v peti iranskim oblastem. Čeprav, kot prebiramo v vaši knjigi, ste bili na začetku na strani šahove opozicije. Kakor sami pišete, ste se zavedali, da se je nekaj zelo spremenilo tisti trenutek, ko so vam namignili, da bi si morali nadeti hidžap ... Kaj lahko poveste o tej zanimivi epizodi v svojem življenju?

Pred letom 1979 smo v Iranu imeli vladavino šaha, torej monarhijo. V tistem času je bil standard ljudi višji in tudi svobode je bilo več. Toda zelo veliko je bilo negativnega. Sploh nismo imeli politične svobode. Nihče ni mogel pisati ali odkrito govoriti o šahu in njegovih napakah. Ljudje so bili nezadovoljni in so se uprli ter naredili revolucijo. Vodja revolucije je bil klerik ajatola Homeini. Obljubljal je svobodo vsakemu, tudi komunistom, če bo prišel na oblast. Ženske bodo svobodne, lahko bodo izbirale svoja oblačila ... Veliko in lepo je govoril. Takoj po prevzemu oblasti, še mesec ni minil, je pozabil na vse te obljube. Približno štiri mesece

po revoluciji so začeli spreminjati zakone, ki so bili kakor koli povezani z ženskami ali z njihovimi pravicami. Najprej so zahtevali, da mora ženska nositi ruto. Vsaka, ki tega ni storila, je bila lahko obsojena. Sprejeli

nezadovoljstva se ljudje vsak dan pritožujejo in protestirajo. Ob koncu februarja letos so bile demonstracije delavcev po vsej državi. Vlada je objavila, da je prišla in pozaprlla 3700 ljudi.

.....
Te revolucije nisem imenovala islamska revolucija, imenujem jo revolucija proti pravicam žensk.

so tudi zakon, da si lahko moški vzame štiri žene. Drug za drugim so sprejemali zakone, ki so kršili pravice žensk. Zaradi tega nisem imenovala te revolucije islamska revolucija, imenujem jo revolucija proti pravicam žensk. Nato so pobili komuniste. Kršili so človekove in politične pravice, pravzaprav so jih poteptali. Preden se je Homeini vrnil v Iran, sem bila za revolucijo. Ko sem spoznala, kakšno je njegovo ravnanje in koliko je tu laži, sem se že prve mesece oddaljila od njega in začela boj proti režimu. Moram povedati, da je bila Amerika za revolucijo, da je ščitila Iran. Iran je kupoval veliko orožja od Amerike. Po revoluciji je Rusija oziroma tedanja Sovjetska zveza prevzela to vlogo in zdaj je glavna zaveznica Irana.

.....
Za ljudi, na žalost, naša revolucija ni prinesla veliko dobrega. To je tudi razlog, da so zdaj ljudje nezadovoljni.

Za ljudi, na žalost, naša revolucija ni prinesla veliko dobrega. To je tudi razlog, da so zdaj ljudje nezadovoljni. Siromaštvo se je povečalo, korupcija cveti, krivci pa niso prijeti. Izgubili smo osebno svobodo. Zaradi

Iran se je takoj po zamenjavi oblasti znašel na hudi preizkušnji. Leta 1980 vas je napadel Irak in vaša domovina je postala bojišče. Vojna se je vlekla, zahtevala je mnogo žrtev in izčrpavala je obe strani. Leta 1984 je Sadam Husein uporabil celo kemično orožje. Za kakšno vrsto vojne je šlo – je šlo za versko vojno, za iransko nafto, za Koramšar, za protirevolucijo?

Iran ni začel vojne. Sadam Husein je s pomočjo Amerike napadel Iran. Ker so po revoluciji njeni pripadniki napadli in zavzeli ameriško veleposlaništvo – ameriški diplomati so bili 444 dni zaprti kot ujetniki –, je Sadam Husein izkoristil priložnost in s pomočjo Amerike napadel Iran, v upanju, da bo zrušil iranski režim. Toda mladi Iranci so se zelo dobro

.....
Napad in dolgotrajna vojna nista uničila iranskega režima, temveč sta ga okrepila.

bojevali. Vojna je trajala osem let in obe državi sta utrpeli veliko škodo. Režim je vojno uporabil kot izgovor, da je odstranil nasprotnike. Napad in dolgotrajna vojna nista uničila iranskega režima, temveč sta ga okrepila.

Iz vaše knjige sem dobil vtis, da je bil ob tem zlasti pomemben Fuadov primer ... Ali bi lahko na kratko obnovili to izkušnjo?

Kot sem že omenila, je režim uporabil vojno stanje, da je odstranil svoje nasprotnike. V enem tednu so pobili okoli tri tisoč političnih ujetnikov. Najmanj tri tisoč, saj nekatera mesta niso nikoli objavila podatkov. Eden od ubitih je bil brat mojega moža. Njegovo ime je Fuad. Priznal je, da je, ko je imel šestnajst let, pripadal prepovedani politični opciji. Ker je bila v opoziciji do režima, so jo prepovedali, njega pa zaprli. Razpečeval je tiskani material prepovedane stranke. V petminutnem sodnem procesu je bil obsojen na dvajset let zopora. Sedem let je preživel v zaporu. Starši so ga lahko obiskali enkrat na teden ob določenem času. Nekega dne so družini sporočili, naj se oglasi zunaj običajnega časa. Predali so jim vrečko in rekli, da so to Fuadove stvari, ker je bil usmrčen. To je bilo prav v času, ko so usmrtili tri tisoč političnih nasprotnikov v enem tednu. Njihov izgovor je bil, da so jih usmrtili zaradi varnosti države.

Druga stvar, ki me je poleg Lejline in Fuadove zgodbe v vaši knjigi šokirala, zadeva vaš boj za pravice otrok. Za nas je nepredstavljivo, da sodne oblasti obešajo za dejanja, ki so jih obsojeni storili še nepolnoletni, celo kot otroci.

Kot rečeno, po revoluciji se je naša zakonodaja zelo spreminjala in to v zelo slabo smer. Tak je bil ravno Fuadov primer. Samo šestnajst let mu je bilo, ko je v šoli razpečeval propagandne materiale. Toda usmrčen je bil. Imela sem veliko primerov še mlajših. Petnajstletnike so imeli za odrasle in jih obešali. Pred revolucijo tega ni bilo. A to je samo eden omenjenih slabih zakonov, ki so bili sprejeti po revoluciji.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Dr. Ebadijeva, večkrat ste dejali, da ko odpovejo sodišča, je treba uporabiti medije. Vas ni bilo strah za vašo usodo, za varnost družine? Napisali ste ogromno člankov, zelo polemičnih in odmevnih. Javno ste se izpostavili v ...

Iranska sodišča ne odločajo svobodno, ampak tako, kot jim zapovejo varnostni organi. Sojenje je vedno za zaprtimi vrati, novinarji ne morejo biti prisotni. Kot odvetnica sem obtožene seveda branila,

.....
Kot odvetnica sem obtožene seveda branila, govorila o tem, toda sodišče se ni oziralo na moje pripombe. Edino, kar mi je preostalo, je bilo, da sem javno povedala, da je tisti, ki ga zastopam, nedolžen, a je bilo sodišču za to malo mar.

govorila o tem, toda sodišče se ni oziralo na moje pripombe. Edino, kar mi je preostalo, je bilo, da sem javno povedala, da je tisti, ki ga zastopam, nedolžen, a je bilo sodišču za to malo mar. Radio in televizija sta v Iranu v državni lasti, časopisi so cenzurirani. Edino po medijih, radijskih in

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

televizijskih, ki delujejo zunaj Irana, sem lahko svobodno govorila in javno zastopala svoja stališča. Tam sem se pojavljala, dajala intervjuje in povedala, kaj se dogaja. To je zelo motilo režim. Spraševali so, zakaj dajem intervjuje. Povedala sem jim, da zato, ker oni ljudi ne poslušajo in jim ne dovolijo spregovoriti in sem zato primorana, da javno povem, kaj se dogaja. To je režim zelo jezilo. Zaradi tega so me zaprli. Nato je režim ukinil nevladno organizacijo, ki sem jo imela. Zaplenjeno je bilo vse imetje. Zaprli so tudi mojega moža in mojo sestro, da bi me utišali. Moje sodelavce so zaprli. Vse to se je dogajalo leta 2009. To sem opisala v drugi knjigi. Upam, da bo tudi tista prevedena. To je pač cena, ki jo moramo plačati za demokracijo. Tudi vi ste jo plačali, tudi vi ste imeli težave. Če narod ni pripravljen plačati oziroma si sam ne pribori demokracije, je nikoli ne bo imel. Zelo težke čase sem preživela. Toda ni mi žal.

Naj vas ob tem vendarle spomnim na vsaj en prijeten

trenutek. Novico o Nobelovi nagradi ste prejeli v Parizu. Kako ste jo doživeli vi in kako se je nanjo odzvala iranska oblast?

Zaradi tajnosti postopka nisem vedela, da sem bila nominirana za Nobelovo nagrado. V Pariz sem odpotovala zaradi povabila na seminar o iranski kinematografiji. Spominjam se, bil je petek, imela sem polet, pripravljala sem se na vrnitev domov. Poklicali so me po telefonu

.....
Osebno mislim, da se bosta iranska vlada oziroma iranski režim že čez nekaj let spremenila.

in mi sporočili, da bom čez nekaj minut prejela pomembno novico. Vprašala sem, od kod, in povedali so mi, da iz Nobelovega odbora. Najprej sem pomislila na to, da se eden od prijateljev z mano šali in sem rekla, ja ja. Čez deset minut so poklicali in mi povedali, da sem dobila nagrado. Po pravici povem, da še vedno nisem verjela. Povedali so mi, naj prižgem radio, saj bo kmalu objavljeno po

vseh postajah po Evropi. Šele takrat sem začela verjeti. Iranska vlada je poskušala nagrado ignorirati. V Iranu novice niso objavili, saj sta radio in televizija državna. Potem so ljudje, ki so seveda izvedeli za novico, protestirali. Nato so vest objavili ob enajstih zvečer, ko ljudje že počivajo in ne gledajo novic. In to je bilo to. Predsednik države je rekel, da nagrada za mir ni pomembna in da je pomembna samo Nobelova nagrada za književnost.

Ali mislite, da je upanje, da se bodo stvari v Iranu spremenile? In kaj lahko mi naredimo za to, da bi demokratični proces stekel hitreje?

Iranska vlada se pogovarja s Slovenijo na področju gospodarskega sodelovanja. Dobro bi bilo, ko bi se slovenska vlada ne pogovarjala samo o tem, ampak bi izrazila svoje mnenje tudi glede človekovih pravic. Povejte vašim vladajočim, da ko

gredo v Iran, naj se pogovarjajo tudi z iransko civilno družbo, z ljudmi, ne samo z vlado. In tako pokažejo iranski vladi, da so ljudje pomembni. Osebno mislim, da se bosta iranska vlada oziroma iranski režim že čez nekaj let spremenila. Vladavina teokracije je pokazala, da si Iranci želijo sekularni sistem.

V prispevku, ki smo ga objavili v prejšnji številki Zvona (let. XXI, št. 2, str. 36), sta omenjeni vaši dve hčeri. Kako sta to, kar ste morali vi prestati, prenesli oni in kaj počneta danes?

Imam dve hčeri. Starejša je stara 36 let in je profesorica na univerzi. Poročena je in ima šestletnega sina. Druga hči je odvetnica z doktoratom iz prava. Pomaga mi pri mojem delu. Na angleški televiziji objavlja prispevke o pravu. Nobena od njiju se zaradi moje situacije ni mogla vrniti domov. Toda vem, da se bomo nekega dne vsi vrnili v Iran.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Matija Remše

Aleš Ušeničnik

Ob stopetdesetletnici rojstva

V Modrovi *Mohorski bibliografiji*, ki obsega Mohorjeve izdaje do vključno leta 1954, je moč najti, kar je Aleš Ušeničnik še med svojim življenjem izdal pri nas. Kot avtor je omenjen sedemkrat, kot prevajalec štirikrat in kot navzoče ime pri drugih piscih petkrat. Glede na Ušeničnikovo publicistično dediščino, ki po navajanju *Slovenskega biografskega leksikona* obsega 18 knjig in 276 člankov ter razprav z različno tematiko v mnogih revijah (*Katoliški obzornik* in pozneje *Čas, Dom in svet*, *Bogoslovni vestnik* pa tudi *Acta Pont. Academiae Romanae*), pravzaprav presenetljivo malokrat. Nedvomno v poznejši Mohorjevi knjižni žetvi glede jubilanta izstopa zbornik razprav s simpozija SAZU ob petdesetletnici Ušeničnikove smrti, ki sta ga uredila Matija Ogrin in Janez Juhant, z naslovom *Aleš Ušeničnik, čas in ideje 1868–1952* (2004). Zbornik obravnava Ušeničnika in njegov čas, njegov odnos do tedanjih družbenih tokov, njegove idejne osnove in estetske poglede ter njegove filozofske in teološke poglede.

Kaj bi lahko ob vsem že povedanem in zapisanem o njem še dodal?

Ob času Ušeničnikove smrti sem bil star komaj tri leta in pol. Šestnajst let pozneje je bil moj profesor za filozofijo na teologiji dr. J. Janžekovič. Ušeničnika je omenjal, a ne prav pogosto. Pa tudi, kolikor ga je, se je to nanašalo na sholastično filozofsko izročilo. Ušeničnik pa je bil poleg tega, da je bil v temelju neosholastični filozof, enakovredno še marsikaj drugega. Najbolje bo, da tu kratko povzamem iz uvodnega prispevka omenjenega zbornika, ki ga je napisala Mateja Tominšek.

Že med osnovnim šolanjem doma in v Škofji Loki in potem v gimnazijskem Alojzijevišču v Ljubljani je kazal izjemno nadarjenost za lepoto jezika, tako domače slovenščine kot obeh klasičnih, pa nemščine. Odlikoval se je s

Aleš Ušeničnik (1868–1952);
vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK

pesniškimi darom že tedaj in po pravici ga ljubljanski nadškof in metropolit Franc Rode v svojem pozdravnem govoru simpoziju imenuje modroslovec s pesniško naravo. F. S. Finžgar pa piše o njem, da bi postal pesnik in literat, če ga med študijem v Rimu, kamor ga je poslal ljubljanski škof Jakob Missia, ne bi ugrabila filozofija. Tam si je kot najboljši študent svojega letnika na Germanikumu in Gregoriani pridobil temeljito filozofsko in teološko izobrazbo in končal študij z dvojnimi doktoratom.

Po vrnitvi v domovino je kratko deloval v pastoralni, potem pa marca 1897 nastopil profesorsko službo, ki jo je nato opravljal skoraj enainštirideset let, do upokojitve leta 1938, honorarno pa še do konca druge svetovne vojne. Predaval je v bogoslovnem semenišču v Ljubljani filozofijo in osnovno bogoslovje, dogmatiko in sociologijo, po ustanovitvi Univerze v Ljubljani 1919 pa je postal na teološki fakulteti profesor filozofije. Bil je trikrat dekan teološke fakultete, 1922/23 pa celo rektor univerze. Pisatelj je in urednikoval. Pomembno je njegovo delo pri ustanovitvi Slovenske akademije znanosti in umetnosti, saj je bil sklicatelj ustanovne skupščine. Sodeloval je pri pripravi slovarja slovenskega knjižnega jezika kot svetovalec za filozofsko terminologijo. Leta 1928 je postal dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umjetnosti v Zagrebu in častni član Filozofskega društva v Ljubljani. Leta 1937 je bil povabljen za člana Papeške akademije sv. Tomaža Akvinskega. Opravljal je različne škofijske službe in bil med prvo svetovno vojno najbližji Jegličev svetovalec. Leta 1938 je bil imenovan za apostolskega protonotarja, kar je bilo cerkveno priznanje njegovemu zavzetemu vseživljenjskemu delu.

Kot **filozof** je bil Ušeničnik neotomist. V spoznavoslovju je razvil pojem popolne samorefleksije duha, v kateri človek uvidi skladnost razuma in spoznavane stvari, torej zanesljivo resnico, za začetek vsaj glede osnovnega dejstva, da namreč sam biva in spoznava ter se tega hkrati zaveda. Tine Hribar ga v smislu vzporejanja z Descartesovim *Cogito, ergo sum* imenuje za modernega filozofa. V ontologiji pa je razvijal pojem analogije bitja (*ens*), saj se bitja, kakor smo sami in vsa druga, ki jih srečujemo, v analizi izkažejo kot prigodna, ne nujna iz sebe. Lahko nas in njih tudi ne bi bilo. Že sam obstoj prigodnih bitij pa kaže na neko ozadje (*esse*), ki je nujno samo v sebi, ki je polnost biti, biva samo iz sebe (ne more ne biti). Med bivanjem iz sebe samega in bivanjem v deležnosti (odvisnosti) pa ni enoumne enakosti, temveč samo podobnost.

S področja filozofije je izdal *Uvod v filozofijo* (1921 in 1924), *Ontologijo* (1924), *Knjigo načel* (1934–1937), *Dialektični materializem* (1936) in izpopolnjen *Filozofski slovar* v X. zvezku *Izbranih spisov* (1941). V začetku je bil ta slovar del končnih pojasnil v njegovi *Knjigi o življenju* (filozofskem, literarnem, teološkem eseju), ki je izšla leta 1916, sredi prve svetovne vojne, in jo imajo mnogi z literarnega in življenjskega vidika za najlepšo Ušeničnikovo knjigo, ki je hkrati najbolj znana, saj je doživela sedem izdaj in ponatisov ter prevode v češčino, hrvaščino in nemščino. V nekem smislu nam v treh stopnjevanih (Dvom življenja, Blagovest življenja in Smisel življenja) tudi najbolje razodeva Ušeničnika kot **teologa**, ki je izšel iz splošnega verskega, socialnega in kulturnega prenovitvenega gibanja katoličanov.

Tega je v Cerkvi spodbudil papež Leon XIII. Zato je sicer dogmatik, ki glede vprašanj vere v ospredje postavlja razum, voljo in milost (Avguštin Lah), predvsem pa apologet (zagovornik) katolištva kot najčistejšega krščanskega izročila in Cerkve kot njegove prinašalke.

Knjiga o življenju, ko v njej izbrano in bogato navaja klasične in sodobne, tuje in slovenske lirike in prozaiste, nam ga razkriva tudi kot **pesnika, literata, esteta in prevajalca**. Kot takšnega ga v zborniku predstavi Kajetan Gantar (v odnosu do klasične literature in njenih prevodov v slovenščino) in Matija Ogrin, ki obravnava njegovo vrednotenje slovenske literature in njegovo estetsko misel (lepo je notranje povezano z dobrim).

Tomincéva ima Ušeničnikovo obširno knjigo *Sociologija* (1910) za njegovo najpomembnejšo. Malo ljudi jo pozna tudi zato, ker so ljudske oblasti prepovedale njen izid v okviru *Izbranih spisov*. Kakor so tudi sicer izrinile Ušeničnikovo ime iz javnosti z izločanjem njegovih knjig iz prodaje in knjižničnega gradiva, izključitvijo iz SAZU-ja in drugimi »pozabljanji«. Vinko Potočnik ga opiše kot **sociologa**, ki pozna Comta, Spencerja in Durkheima pa tudi Marxa, jim priznava delno resnico, a jih vendarle kritično zavrača. Ni dovolj, da nova družbena znanost družbo le proučuje. Ušeničnik misli, da naj sociologija pomaga družbene razmere spreminjati od tega, kar so, do tega, kar naj bodo. Ušeničnik prinaša med Slovence v prevodih in s komentarji velike papeške socialne okrožnice svojega časa in razvija idejo krščanske solidarnosti kot gibala in orodja socialne pravičnosti. O njegovem odklonilnem odnosu do marksizma in komunizma pišeta Janko Kos in Tamara Griesser-Pečar.

Kot **idejni usmerjevalec katoliškega življenja** je imel svoje poglede na sodobna dogajanja, organizacije in ljudi. »Bil je odličen predavatelj, kot človek pa ponižen, prizanesljiv, umerjen v sodbah, iskren in globoko veren. Hotel je stati sredi svojega naroda in podajati po svojem poštenem in iskrenem prepričanju najboljše smernice za uspešno uveljavljanje slovenskega naroda na vseh kulturnih poljih,« je zapisal o njem pokojni profesor Anton Strle. Tudi v polemikah se je držal predmeta razprave na dostojni ravni. »Skoraj vse, kar sem pisal, sem pisal sicer iz znanosti in z znanstveno vestnostjo, vendarle ne iz znanstvene ambicije, temveč zato, da bi slovenska inteligenca bolj in bolj doumela resničnost in lepoto svojega krščanskega svetovnega nazora in bi ga bila vesela. Malo sem pisal iz čiste teologije, malo več iz čiste filozofije, največ pa sem obravnaval verska, нравna in vobče kulturna vprašanja pod filozofskim vidikom,« pravi sam o sebi v prvem zvezku *Izbranih spisov*.

Tudi če bi človek pregledal samo tisto Ušeničnikovo, kar navaja Moder, bi dobil neko podobo o »dobri misli in poštenem človeku« (uvodne besede v *Zbornik akademika dr. Kajetana Gantarja*). Precej bolj skicirano, pa vendar sorazmerno.

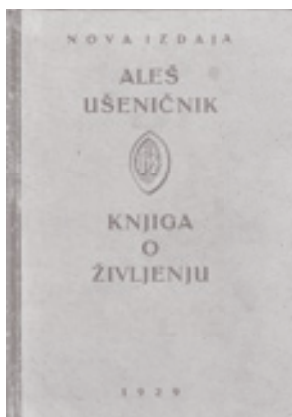
Kot avtor nastopa Ušeničnik v *Koledarju* 1896 s pesmijo *Karpineto, rojstveni kraj Leona XIII* (7). V knjižici *Za vsak dan* leta 1923 je na strani 13 pod naslovom *Gibalo človeštva* objavljena tale misel: »Borba za pravo, upor proti pravu – to sta dve sili, ki gibljeta človeštvo.« Leta 1929 je izšla v *Znanstveni knjižnici* nova izdaja *Knjige o življenju*. Istega leta najdemo v *Koledarju* dva

prispevka: *Naš komunizem* (60–63) in *O samomorih in še kaj* (83–85) (morda aktualen za osvetlitev problematike ob sodobnih razpravah o evtanaziji s starodavno lučjo). Leta 1939 pa *Koledar* prinaša zapis *Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani* (73–75). Leta 1933 je pod številko 03461 v *Modrovi Bibliografiji* na strani 233 najti tale zapis: »Ušeničnik Aleš: Univ. prof. dr. = o Knjigi o Bogu. Zsn 1933, 2–3«. Tega nisem našel.

Kot prevajalec nastopa v *Slovenski pesmarici* leta 1896 (135–136) s prevodom pesmi Roberta Reinicka *Ah, ni li zemljica krasna?*, ki jo je uglasbil Anton Foerster. Leta 1903 je v knjigi *V Kelmorajnu. Potopisne črtice s slikami* (88–89), ki jo je spisal dr. Andrej Karlin, stolni kanonik v Ljubljani, objavljena pesem *Rudolf Habsburški*. Na novo jo je preložil v slovenščino Aleš Ušeničnik. Leta 1904 je v *Koledarju* (73) objavljena *Pesem – pomočnica zdihujočega srca*. Napisal jo je papež Leon XIII. v slutnji bližajoče se smrti ob srebrnem jubileju svojega papeževanja. Objavljen je latinski izvirnik in prevod Aleša Ušeničnika. Leta 1921 pa je v *Mladiki* (270–272) objavljen Ušeničnikov prevod 33. speva *Raja* iz Dantejeve *Božanske komedije* z naslednjim uvodnim pojasnilom: »Prevoda ›Divine Commedie‹ nimamo še celega. Prvi se je bil poskusil Koseski in prevedel *Pekel*; ta prevod ni uporaben. Drugi ga prevaja v ›Dom in svetu‹ dr. Josip Debevec in mu piše bogat komentar. Upamo, da dobimo v kratkem celoten prevod. Tretji je bil Župančič, ki je krasno prevedel že več spevov *Pekla*. Dr. Aleš Ušeničnik pa je v *Času* l. 1914 (str. 427–485) prevedel 33. spev *Raja*. Da podamo čitateljem en primer Dantejeve velike pesnitve ›Divina Commedia‹, prinašamo ta prevod, ki je dober.« Kot prevajalca ali avtorja pa ga omenjajo drugi pisci v *Mladiki* petkrat v letih od 1920 do 1941, ko poročajo o izidih *Uvoda v Filozofijo*, *Uvoda v krščansko sociologijo*, pa ob izidih zaporednih zvezkov njegovih *Izbranih spisov*.

Seveda je z vidika pokoncilске teologije moč razpravljati o marsičem, kar je bilo prej. Pa bi bilo krivično vrednotiti. Ljudje smo pač otroci svojega časa.

Eden najpopolnejših opisov Ušeničnikovega življenja in dela je knjiga Joška Pirca *Ušeničnik in znamenja časov* (1986). V njej pravi, da v proučevanju slovenske kulturne zgodovine ne moremo mimo Aleša Ušeničnika, ker se v njegovem tolmačenju znamenj časov odkrivajo številne vezi, ki vežejo naš čas z njegovim in nas opogumljajo na poti civilizacije – kulture ljubezni in edinosti. To pa je lahko podlaga, ki krščanski resnici, ki jo je Ušeničnik tako ljubil, ničesar ne odvzame, ne vsiljuje, ničesar pristno človeškega ne zanemarja, podcenjuje ali zaničuje. To je podlaga, na kateri zmore zrasti srečnejši današnji in jutrišnji dan slovenskega naroda in človeštva. Pirc v svojem gledanju postavlja vprašanje, ali ne bi bilo mogoče slovenskega kulturnega boja, ki je pač zaznamoval Ušeničnikovo delovanje, in še danes ni presežen med Slovenci, gledati tudi pozitivno. Ne kot boj proti drugemu in drugačnemu, marveč kot boj za skupne socialne in duhovne vrednote, za kakovost življenja in za življenje samo.

Aleš Ušeničnik,
Knjiga o življenju, 1929

Dr. Andrej Capuder

Slovenka v Parizu

Marjanca Dakshofler Savinšek (1919–2018)

Bila je rojena 9. novembra 1919 na Jesenicah, v mestu pod Možaklo, v prvem letu nove države Srbov, Hrvatov in Slovencev, v letu, za katerega je moj pokojni profesor N. K. rad pravil: »Leta 1919 smo se rodili mi trije, Univerza, Partija in jaz ...« No, gospa Marjanca te ošabnosti ni premogla, čeprav je bila rojena v istem koncu Gorenjske kot moj nekdanji mentor in prijatelj, kjer raste rod, ki zlepa ni pripravljen upogniti vratu.

Tudi Marjanca je bila te sorte, čeprav se je usoda zarotila, da bi zatrla to nežno cvetko, ki je vsemu navkljub prilezla iz trdih gorenjskih tal. Nezakonski otrok kraljevega srbskega oficirja, ki je v zavojevani Sloveniji izkoristil *ius primae noctis* – pozneje jo je priznal za svojo –, dekle z nemškim priimkom in

Marjanca Dakshofler Savinšek ob portretu svoje mame, foto: Janez Zorec

s tipično usodo ženske, ki mora storiti tri korake tam, kjer se moškimi posreči že en sam, vpisana v trgovsko šolo, a z dušo umetnice, ki jo je klicala brez *manu diurna, manu nocturna* tja, kjer bi drugi, manj vztrajni pokleknili in se pametno prilagodili, kot je bilo geslo tistega časa. Po zavrnitvi na ljubljanski Akademiji – ena od mnogih krivic današnjih dni – je povezala prtljago in se leta 1951 napotila v Francijo, najprej v Nancy, nato v Pariz. Tu je končala študij na eni od francoskih akademij in začela svoje samostojno umetniško življenje.

Njenih razstav, tostran in onstran oceana, med tujci in rojaki, zlasti med slovenskimi izseljenci v Argentini in Kanadi, ne bomo naštevali. Sčasoma si je naredila ime, o njej je pisal znani slovenski emigrant Niko Jeločnik, s svojimi deli si je utrla pot v slovenski dom v Chatillonu v Parizu, njene slike so krasile stene prve slovenske ambasade v Parizu, kjer Ljubljana ni prispevala ničesar. Dajte no, se je branila v svoji prislovični skromnosti, te moje malarije! Kajti gospa Marjanca ni slikala, pač pa »malala«, kot so govorili doma na Jesenicah že iz roda v rod. Beseda slikar je bila zanjo preveč visoka, prav tako izraz »promocija«, ki je danes potni list za vse, ki bi radi nekam zlezli. Dajte no, je spet rekla, saj veste, kako pri nas pravimo, če nekdo nekam leze ... Seveda s tako filozofijo ne prideš daleč. Pri nas, to je na Jesenicah. Gorenjski naglas je ni zapustil in nič ni naredila, da bi ga v francoščini, ki jo je sicer govorila perfektno, za pičico izboljšala. Kjer reče Francoz z našobljenimi usti svojo *oui*, je gospa Marjanca podrobila *vi, vi*. Tako so jo klicali tudi naši otroci, a z ljubeznivostjo in humorjem, ki bi ga prva znala ceniti ona sama. Ni znano, koliko je ti dve vrlini gospe Savinškove cenil njen mož dr. Stanko Savinšek, ločenec z dvema otrokoma, ki sta se pozneje, po očetovi smrti, do svoje »mačehe« slabo izkazala, kot je bilo slišati. Javna skrivnost je bila, da je mož iskal – ti dve vrlini, a tudi druge! – mimo svoje ljubke žene, ki pa mu tega, vsaj na videz, ni dosti zamerila. Ali je bil tu kriv velikomestni Pariz, ali pa je v sebi gojila *sentimiento tragico de le vida*, ki ga je tako cenila pri drugih, a ga skušala obrniti »na hec« pri sebi. Bilo je v njej: nezakonsko dete, usoda izgnanke, nezvesti mož, nepriznanje domovine, ki je ostajala v njenem spominu kot stalna grožnja, kot topot železniških vagonov, ki so skozi Jesenice leta 1945 vozili »konvoje smrti«, vse te mlade fante, ki so končali v Kočevskem rogu ... S Stankom otrok nista imela. Morda pa se ji je zato hotel oddolžiti, ko ji je v Bohinju, na Ukancu pozidal nekdanji *stan* v mično hišico, kamor je poleti tako rada zahajala in jo krasila z znanjem in okusom.

Kako se mož-metulj lahko oddolži svoji zvesti ženi? Zobozdravnik svoji rahločutni slikarki? Iz tega bi se dalo napisati roman (morda je že napisan?), a življenje teče dalje in te nič ne vpraša, ali ti je všeč. A gospa Marjanca je vendarle dočkala svoj trenutek, ob odprtju prve slovenske ambasade v Parizu je naravnost vzcvetela. Kdor je kdaj doživel slovensko *diasporo* v tujini in še posebej v Franciji, ki je jezikovne manjšine tako rada ožigosala kot *patois* (zaničljivo: narečje), ta si lahko predstavlja, kaj je pomenilo rojstvo slovenske države našim ljudem v tujini. Ne samo, da smo Francozom dokazali, da naš *patois* premore svojo univerzo in akademijo znanosti in umetnosti, svojo literaturo, gledališča in umetnost itd., pač pa tudi, da se lahko v Parizu, v tem središču svetovne kulture naenkrat pojavi ambasador, ki ga kot vse druge kličeš z *votre excellence*, prosim, ali ni kot da se ti je odprlo nebo? In dejansko je

gospa Marjanca svojega ambasadorja, naj bo še v taki intimnosti, vselej klicala samo *votre excellence*, s tistim gorenjskim naglasom, ki se ga ni nikoli iznebila. Bila je naša, *des notres*, kot se temu reče po francosko, na vseh sprejemih, kjer se je v rezidenci na ulici Jasmin zbirala slovenska smetana v Parizu, ki v tistih letih (1993–1997) nikakor ni bila od muh: umetniki, slikarji, kiparji, skladatelji, pisatelji – imena pod kraticami najdete v *Pariškem dnevniku!* –, ob njih pa kajpada tudi naši slovenski politiki, ki pa jih gospa Marjanca ni posebej cenila. In pa mnogi ugledni Francozi, denimo pravnik Robert Badinter, predsednik komisije, ki je pripravila mednarodno priznanje Slovenije; ta je s posebno simpatijo gledal na mično malo gospo, ko mu je razkazala svoje slike na steni rezidence: »Pomladni veter«, »Urška in povodni mož« in druge. Morda se je ob njej spominjal neke davne slovenske dame, ki je nanj napravila poseben vtis, kot smo izvedeli. Tudi na naše koncerte je rada prihajala, zlasti ker je delila mnenje z avstrijsko ambasadorko, da je pariško glasbeno življenje čista ničla ... *La vie musicale a Paris est nulle!* Danes, petindvajset let pozneje, se je to temeljito zasukalo.

Če je šlo pariško glasbeno življenje navzgor, pa je šlo v teh letih, ko gospa Marjanca ni več videla »svojega« ambasadorja – za njegove naslednike se ni zmenila! – življenje v Chatillonu, v katoliškem središču Slovencev v Parizu, neizogibno navzdol. Časi monsinjorja Čretnika, legendarnega voditelja naše emigracije, so bili neustavljivo mimo. Njegovi nasledniki niso preprečili prodaje cerkve (sic!) in razdorov v slovenski koloniji, ki je že sama po naravnem zakonu vse bolj usihala. Ostala je le stara hiša v Chatillonu, kjer so samevale slike gospe Savinškove, znameniti *Knežji prestol*, *Bohinjsko jezero* in še kaj. Da, naša mala gospa je imela posluh za »arhetipe«. Kot so jo vseskozi mikali portreti, njena velika preizkušnja. Kolikokrat je zabilasala čopič nazaj v žaro, kjer je dolgo hranila pepel svojega pokojnega Stanka. Bo pa drugič prišlo kaj ven, je rekla. Drugič! A čas prvega slovenskega ambasadorja je bil mimo, za mnoge je bil kot kratko upanje, ki »le temnejšo noč stori, ko ugasne«. No, čas samostojne Slovenije je kljub temu napočil, v dobrem in manj dobrem.

Manj dobro je bilo, ko je morala gospa Savinškova – vdova, ki so jo napadli dediči po njenem možu – tudi sama priznati svoj »čas« in zapustiti stanovanje v pariškem Vincennes, kjer smo se radi zbirali in okušali dobrote njene kuhinje. »Veste, kuha se z ljubeznijo in z maslom,« nas je poučila, ko je redno servirala tudi svoj neizogibni losos, *inevitable saumon*. V domu za ostarele, kamor se je zatekla, svoje kuharske umetnosti ni več rabila. Vzela je s sabo lončke z barvami, kot tudi svojo nezamenljivo kito gostih črnih las, ki jih je ohranila do zadnjega. V domu so lepo ravnali z njo. Nekaj priznanja za svojo »malarijo« je še doživela (v Gorici), sicer pa je uživala obiske svojih dveh zvestih Janezov (*les deux Jean*), ki sta skrbela zanjo, tudi ko so ji sredstva, kljub zapuščini njenih slik, vse bolj in bolj ugašala. Kot je ugašala njena pamet, ki se je preko devetdesetih let že nagibala k stotki. Dočakala je tudi obisk »svojega« ambasadorja, ki pa ga ni več prepoznala. »Oprostite, gospod, s kom pravzaprav govorim?«, je rekla že po nekaj minutah pogovora, skozi najbolj prisrčen nasmeh.

Dobro vprašanje, gospa Marjanca. S kom pravzaprav ljudje govorimo?

Odgovor sem ji ostal dolžan. Počivaj v miru, plemenita duša!

Jože Faganel

Devetindevetdeset let sanj o žlahtni slovenščini

Mirko Mahnič (1919–2018)

Ljudi, ki so spoštovali profesorja Mirka Mahniča kot strokovnjaka za slovenščino in kot uglajeno plemenitega ter predvsem dobrega človeka, je med Slovenci nepredstavljivo veliko. Pripadajo zelo različnim generacijam, slojem in poklicem (recimo od gledaliških zvezd do duhovnikov). Ob devetindevetdesetih preživetih, pregaranih in tudi presranjanih letih profesorja Mahniča je prav dejstvo, da je znal v tolikih trajno vzbuditi spoštovanje do materinščine, največji uspeh njegove poklicanosti v dolino solz. Prislovična pokončnost se je zrcalila celo v njegovi telesni drži.

Foto: Jon Derganc

Mirko Mahnič se je rodil 23. septembra 1919 v Bohinjski Bistrici. Iz iste družine je izšel tudi slabo leto starejši brat dr. Joža Mahnič, znani in priljubljeni gimnazijski profesor in literarni zgodovinar, specialist za slovensko moderno, ki je letos zaradi obletnice Cankarjeve nenadne smrti v središču kulturne pozornosti. S svetom bogatih meščanov sta se brata srečala na bližnjem svetovljanskem Bledu, kjer sta si prislužila prve denarce s pobiranjem teniških žogic (*Turnir* 1966). Po gimnaziji v Ljubljani je tu še diplomiral na slavistiki sredi italijanske okupacije leta 1942. Nato se je podal v poklicno življenje – za kratek čas kar za srednješolski kateder. Potem pa je usmeril svoj korak proti gledališču, kjer je preživel skoraj 35 ustvarjalnih let. Režiral je v vseh slovenskih poklicnih gledališčih, največ pa v začetkih Mestnega gledališča ljubljanskega konec petdesetih let. Poleg režijskega dela je pripravil več dramtizacij z izrazitim avtorskim deležem, od katerih je bila najodmevnejša prav predstava *Veliki slovenski pasijon* (1965) – nekakšna sinteza treh slovenskih pasijonov v eni predstavi Stalnega slovenskega gledališča v Trstu. Ogromno delo je opravil v okviru ljubiteljskega po pripadnosti, ne pa kakovosti, še danes ustvarjalnega Radijskega odra v Trstu. V okviru te igralske skupine je pripravil vrsto radijskih iger kot avtor, prevajalec in režiser. Njegove strokovne pomoči ljubiteljskim gledališčem doslej sploh še ni nihče popisal. Na pogrebu na ljubljanskih Žalah je govoril koroški kulturnik Marjan Štikar v zahvalo za Mahničev prispevek izjemni gledališki dejavnosti na Koroškem.

Od samih režij pa se je specializiral v posebni stroki, ki ji je pot v gledališče – edinstveno v svetovnem gledališču – odprl Oton Župančič. To je gledališko lektorstvo. Lektor pri predstavi skrbi za pravilnost jezika, v katerem so napisane vloge, tu mislimo predvsem na prevode, nato pa za pravilno in omikano ter

bogato izgovarjavo. Mirko Mahnič je bil lektor v osrednjem slovenskem gledališču, ljubljanski Drami, več kot trideset let (1948–1980). Ob svoji široki razgledanosti, predvsem pa gledališkem znanju, se še zdaleč ni zadovoljil s t. i. čiščenjem jezika, tj. popravljanjem napak, ampak je zagovarjal načelo, da bo iz izgovorjenih besed zazvenela jasna misel z oblikovanim stališčem. Splošna omikanost igralčevega duha pa se bo pokazala tudi na kultiviranosti besede: »Nikakor samo slovnica, ampak zlasti vsebina!« Mahnič je bil zato predvsem tenkočutni poslušalec in usmerjevalec govora množice slovenskih igralcev. Iz umetniških globin največjih med njimi je vrela najbogatejša slovenska beseda. Lektor Mahnič jo je pri njih spodbujal, opazil in tudi rahločutno opisoval. Tako so nastale kar štiri knjige lektorjevih zapiskov – dragoceno pričevanje služenju slovenščini in umetnosti v slovenskem gledališču (*Iz dnevnika gledališkega lektorja*, 1971, *Spet upanje*, 1977, *Klici*, 1981, *Slovo* 1986).

Ob napornem delu na gledaliških vajah pozno v noč je dolga leta raziskoval gledališko zgodovino v Slovenskem gledališkem muzeju in v Dokumentih SGM objavil vrsto tehtnih orisov slovenskih igralcev.

Kot lektor je sodeloval tudi pri slovenskem filmu in bogatil govor v najmlajši umetnostni veji. Nepozabnosti Klopčičevega filma *Cvetje v jeseni* je poleg nepozabne glasbe Urbana Kodra prispeval tudi Mahničev tenkočutni lektorski delež pri usmerjanju filmskega, tokrat narečnega govora. Ni se drznil popeljati igralcev v Tavčarjevo pojočo »polanščino«, ampak si je drznil črpati gradivo iz svojega organskega gorenjskega govora brez tako prepoznavnih intonacij. Odločitev je bila poštena, saj govora svoje matere ni mogoče prezreti, kadar se jezik filma iztrga konvenciji standardiziranega splošnega pogovornega jezika, bolj konstrukta kot jezikovnega artefakta. In v intervjuju na radiu Ognjišče je Mahnič poudaril, da se je slovenščine naučil od matere, ne v šolskih klopeh.

Velika avtoriteta in zaupanje, ki ju je užival v osrednjem slovenskem gledališču, je spodbudila profesorje po drugi svetovni vojni ustanovljene Akademije za igralsko umetnost, da so med predavatelje pritegnili profesorja Mahniča. Tako je kot profesor govorjene slovenščine na visoki igralski šoli gojil jezikovno tankočutnost igralskega umetnika že na začetku njegove poti. S svojim dobrohotnim značajem je umetniškim učencem vsajal kali ljubezni do osrednjega igralčevega izrazila – govora v slovenščini. Na predavanjih je širil šolsko znanje o slovenščini in učil, kako kreniti na globoko, kako pozabiti na suhoparnost slovnice in v izgovorjeni besedi, stavku odkriti duha in ga izraziti. Večine tega, kar jim je razgledani in gledališko izkušeni profesor vcepljal kot znanje za življenje, v letih študija študentje niso naštudirali, a so svojemu profesorju verjeli in zaupali. Mnogi se še danes s hvaležnostjo in sramežljivostjo spominjajo Mahničeve širokosrčne ustrežljivosti. Nekoč je prišel izprašat zamejskega študenta, Tržačana, igralca SSG Trst, ki ni zaradi poziva italijanske vojske smel priti v Ljubljano, kar na mejni prehod, in mu tam poklonil, najbrž, svojo »desetko«. Ocene pri nobenem od udeležencev izpita ni mogoče preveriti, saj je ta študent, Stojan Colja (1947–2008) v obupu pred desetletjem prehitel pravkar preminulega profesorja na poti v večnost. Profesorjeve darežljivosti na izpitih še danes nihče od njegovih študentov ne pozabi. Nizkih ocen namreč ni rad zapisoval. Zato pa je »lepa« ocena na izpitu zanesljivo spodbudila zavzeto jezikovno delo pri ustvarjanju v gledališču. Prav to pa je bil cilj Mahničevega profesorovanja v šoli, ki se danes imenuje Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, v kateri je bil mahničevski pedagoški prijem pri pouku slovenščine še dolgo navzoč po njegovih naslednikih.

Bogati sadovi Mahničevega dela v gledališču in na igralski šoli so opozorili na profesorjeve sposobnosti vodstvo ljubljanske Teološke fakultete, da ga je pritegnila v svoje predavateljske vrste. Polnega četrto stoletja (od leta 1970) je predaval stilistiko in retoriko slovenskim bogoslovcem. Svoje poslanstvo na teologiji je opravljal posebej skrbno. Profesor Mahnič je pogosto poudarjal, da so med učitelje materinščine v slovenskem izročilu vedno spadali tudi duhovniki. To njihovo poslanstvo se je še okrepilo, ko so ne samo pridiga in verouk, ampak celotno obredje po slovenskih cerkvah od drugega vatikanskega koncila doneli pri nas v slovenščini. Najdragocenejše in najsvetejše besede so se odtlej v ozvočenih cerkvah izgovarjale v slovenščini. Prav zato je dragoceno skrb za materinščino s svojim najljubeznivejšim načinom vcepljal bodočim duhovnikom. Ti so poslušali Mahničeva predavanja v 1. letniku študija in se spet bogato obdarjeni z izpitno oceno posvetili v ljubezni do materinščine. Na začetku svoje duhovniške poti so rodovi slovenskih duhovnikov izkustveno odkrivali resnice Mahničevih prijaznih predavanj o slovenščini in svetosti besede ter poiskali vsak svoj skrbni izraz svoje ljubezni do materinščine. Tolikim je bilo žal, da so Mahničeve dragocene nasvete v 1. letniku sprejemali samo kot jezikovni nazor. Niso pa jih izkoristili, da bi posredovano bogastvo postalo tudi njihova osebna podkovanost, izurjenost in veščina. A so znali poiskati pomoč pri ljubeznivem profesorju, ki je radodarno delil svoje znanje po župnijah, kar spet ni nikjer zabeleženo, a ne sme ostati prezrto. To razdajanje je namreč profesor čutil kot del svojega nikjer predpisanega pedagoškega dela na teološki fakulteti.

Skrito ostaja tudi dragoceno Mahničevo sodelovanje pri nastajanju slovenskih bogoslužnih knjig, saj na njihovih straneh ne zapisujejo, kdo vse je pri nastajanju svetih knjig s svojim znanjem sodeloval. Temu se je s predanostjo posvečal še pred dobrim desetletjem, ko so začele nastajati nove bogoslužne knjige in ko se je novi, t. i. standardni prevod Svetega pisma, začel prelivati vanje.

Tudi za Mohorjevo družbo je z neposrednim delovanjem v njeni upravi in s svojim pedagoškim delom na teološki fakulteti storil več kot sodobni marketinški prijem. Učeni profesor je z žarom pripovedoval bogoslovcem: »Največji dogodek pa so bile Mohorjeve knjige, ki so nas čakale v veliki, po jabolkih dišeči farovski veži s kamnitim tlakom; slovesno smo jih sprejeli in ponesli domov; blaženi čas branja je bil od božiča do novega leta.« Tako je pridobil še vsaj dvajset generacij slovenskih duhovnikov za zvesto širjenje mohorjevsk. Za vsaj en tak dragoceni dar je profesor Mahnič tudi sam poskrbel, ko je napisal knjigo *Devet mesecev* (prvič 1987), spet pričevanjsko delo o rojevanju svojega vnuka, ki ga je Mahničevim »Bog poslal za božič«. Škoda bi bilo, če bi na knjigo pozabili in bi mladim ne znali ponuditi izvirnega slovenskega branja, a se trudili s prevajanjem včasih kakovostno precej spornih tujih vzgojnih spisov z manj izkustvenega naboja in umetniške prepričljivosti. Zato je Mohorjeva knjigo pred leti (2012) še s pomočjo profesorja Mahniča ponovno izdala.

Podpisanemu je bilo po nevidnem načrtu Previdnosti dano hoditi kar po nenavadno istovrstnih poteh kot pokojniku. S hvaležnostjo pogosto ugotavljam, kako bogat in zavezujoč vzor so mi bila »leta Mahničevega popotovanja« (če parafraziram naslov Finžgarjevih spominov), koliko lažje se mi je bilo šepavcu povzpeti po nevarni stezi proti vrhovom duha, ker jo je že zanesljivo markiral in uhodil nadvse plemeniti »prvohodec« po vršacih govornjene slovenščine – profesor Mahnič.

Izbrana bibliografija Mirka Mahnič

- Šola sproščenega govorjenja. *Jezik in slovstvo*, december 1958, letn. 4, št. 3, str. 65–73.
- Večer v čitavnici* (Knjižnica Mestnega gledališča, zv. 1). Ljubljana: Mestno gledališče, 1958. 95 str., ilustr. (urednik).
- Marija Nablocka: izpovedi* (Knjižnica Mestnega gledališča, zv. 6). Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko, 1959. 141 str., ilustr.
- Živa slovenščina* (Knjižnica Mestnega gledališča, zv. 5). V Ljubljani: Mestno gledališče, 1959. 115 str., ilustr.
- O našem šolskem gledališču. *Jezik in slovstvo*, februar 1960, letn. 5, št. 5, str. 144–148.
- O našem šolskem gledališču. *Jezik in slovstvo*, letn. 5, št. 6, str. 175–180.
- Turnir* (Knjižnica Sinjega galeba, 116). [Ljubljana]: Mladinska knjiga, 1966. 158 str., ilustr.
- Temeljni slovenskega gledališča: katalog razstave Slovenskega gledališkega muzeja*. V Ljubljani: Slovenski gledališki muzej, 1967. 48 str., ilustr. (urednik).
- Upanje: iz dnevnika gledališkega lektorja*. Maribor: Založba Obzorja, 1971. 182 str., ilustr.
- FRELIH, Emil. *Iz gledališkega sveta*. Maribor: Obzorja, 1972. 293 str., ilustr.
- Slovenski satir*. Trst: Radio Trst A, 1972. 88 f.
- Slovenski satir na Primorskem: radijska igra = Il giullare sloveno nel Litorale: radioscena*. [Trst]: Radio Trst A, 1975. 30 f.
- Cankarjevo gledališče: razstava ob 100-letnici Cankarjevega rojstva, Ljubljana, Novi Sad, Beograd, Dubrovnik 1976*. (urednik) Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 1976. [76] str., ilustr.
- O našem vedenju. Celje: Mohorjeva družba, 1976. 140 str., ilustr.
- Spet upanje: dnevnik gledališkega lektorja*. Maribor: Obzorja, 1977. 261 str., ilustr.
- Klici*. Ljubljana: Slovenska matica, 1981. 188 str.
- Igra o Edvardu Kocbeku: za tržaški slovenski radio*. 1983. 31 f.
- Slomšek – naš sodobnik. V *edinosti: ekumenski zbornik ...*, 1983, letn. 38, str. 33–40, ilustr.
- Kultura ljubezni pri Prešernu. V: *Strah in ljubezen: [zbornik predavanj s Teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1984–1985]* (Teologija za laike, 9). Ljubljana: [Medškofijski odbor za študente]. 1985, str. 141–160.
- Prva pustna igra: star ljudski pustni koncert za 4 igralko in 4 igralce*. [Trst: Radio Trst A, 1985]. 26 f.
- Kako pa govoriš* (Knjižice, št. 91). Ljubljana: Knjižice, 1986. 64 str., ilustr.
- Slovo*. Ljubljana: Slovenska matica, 1986. 250 str.
- Devet mesecev* (Slovenske večernice, 137). Celje: Mohorjeva družba, 1987. 121 str., ilustr.
- Krekovo leposlovno delo. V: STRES, Anton (ur.). *Simpozij o J. E. Kreku* (Bogoslovni vestnik, let. 48/1988, št. 1). Ljubljana: Teološka fakulteta. 1988, str. 33–44.
- Prešernova vera* (Knjižice, št. 101). Ljubljana: Knjižice, 1989. 32 str., ilustr.
- Vedenje: do sebe, do drugega, do kulture in slovenstva, do stvarstva, do Boga* (Teološka knjižnica, št. 4). Ljubljana: Katehetski center, 1989. 101 str., ilustr.
- Mahničeva vloga, vpliv in pomen pri Slovencih v času od 1920 do danes. V: ŠKULJ, Edo (ur.). *Mahničev simpozij v Rimu* (Simpoziji v Rimu, 7). Celje: Mohorjeva družba. 1990, str. 187–221.
- Jože Peterlin – gledališki kritik. *Primorska srečanja: revija za družboslovje in kulturo*, 16, št. 119/120 (1991), str. 389–390.
- BALAŽIC, Branko, MAHNIČ, Mirko, PINOSA, Rafo. *Veselo oznanjevanje: priročnik za bralce pri bogoslužju* (Katehetska knjižnica, 14). Ljubljana: Katehetski center, Knjižice, 1992. 69 str.
- Neiztrohnjena svetloba (odlomek iz romana). *Zvon: kulturno – družbena revija*, dec. 1998, letn. 1, št. 4, str. 20–26.
- Nestrohnjena svetloba* (Zbirka Nova slovenska knjiga). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000. 265 str.
- Igralka in pesnica Mila Kačič (1912–2000). Mohorjev koledar ...*, 2001, str. 221–223, portret.
- Položaj slovenske gledališke omike: 1941–1945*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2008. 2 zv. (804 str.).
- Zapisi (1937–1947)* (Spomini, izpovedi). 1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008. 448 str., ilustr.
- Prešeren na Silbi*. Ljubljana: Družina, 2009. 151 str.
- Devet mesecev*. Nova, dopolnjena izd. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2010. 143 str.
- Prešernov verz: Prešeren na Silbi 2* (Razprave in eseji, 64). Ljubljana: Slovenska matica, 2013. 261 str.

Pripravil Martin Grum, ZRC SAZU

Dušica Kunaver

Kresovanje in poletna dela na polju

Kresna noč

Skrivnosti kresne noči pozna vsa Evropa, saj je kresovanje prastari praznik iz časov pradavnine, ko je bilo Sonce najvišje božanstvo na stari celini. V kresnem času je to mogočno sončno božanstvo – Kresnik – imelo največjo moč. Vsa narava je tedaj v polnem razcvetu, vendar *o kresi se dan obesi*, pravi ljudski pregovor. Ko mine kresna noč (24. junija), začne dan postajati vse krajši in noč vse daljša, Sonce počasi izgublja svojo moč, vse do zimskega kresa – 24. decembra.

Starega poganskega sončnega boga Kresnika je v krščanski dobi zamenjal svetnik Janez Krstnik. Janez in Ivan pa sta v našem jeziku dve imeni za istega svetnika. V ljudskem jeziku tudi Šentjanž pomeni isto ime. Pomembnost starega Kresnika se je v stoletjih prenesla na svetnika Janeza Krstnika in tako je Janez postal najpogostejše ime v naši deželi – tako smo dobili tudi kranjskega Janeza.

Tisočletja stare skrivnosti kresne noči so še danes del skupne evropske kulture, del praspomina na davne čare, ko je človek v kresni noči lahko postal neviden, razumel je govorico živali, našel zlati zaklad in izvedel za svojo prihodnost.

Ob kresu, v začetku poletja, ima narava največjo moč, predvsem kresne rastline so nekdam dobile v kresnem času čarodejno moč. Marjetica ali ivanjščica je mala podoba sonca. Ime je dobila po kresovanju, ki se imenuje tudi ivanje, saj tedaj goduje sveti Ivan ali sveti Janez. V kresnem času so nekdam kmetje v svoje domove prinašali ivanjščice in praprot, da bi v hišo privabili svetega Janeza – da bi počival na mehkem. Ivanjščice so posušili in jih shranili. Ko se je bližala nevihta, je gospodinja vrgla na ogenj te čarodejne cvetice, da so odganjale nevihto. Tudi šentjanževka je kresna cvetlica in varuhinja pred strelo. Kmetje so jo nekdam zatikalali za okna svojih domov, da jim je branila domačijo pred strelo, uroki in čarovnicami. Najskrivnostnejša kresna cvetlica pa je orlova praprot. To je tako nenavadna rastlina, da se je celo vrag boji, zato praprot varuje pred vrage in uroki. Ta prastara črna zel ima vse polno skrivnostnih moči. Če se ti v kresni noči nevede natrese praprotno seme v čevlje, lahko postaneš neviden

Kresovanje

¹ Jakob Kelemina (ur.), *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Družba sv. Mohorja, 1930.

ali pa celo lahko slišiš govorico živali, tako kot se je to zgodilo nekemu hlapcu v stari pripovedi:

Neki hlapec je v kresni noči taval po gozdu in iskal izgubljenega vola. Našel ga je in hitel z njim domov. Razburjen, kot je bil, niti opazil ni, da si je v čevlje nabral praprotno seme. V domačem hlevu je zaspal poleg najdenega vola, a se je sredi noči prebudil, ko je zaslišal, kako se dva vola med seboj pogovarjata: »Škoda, da bo moral najin gospodar jutri umreti,« je govoril eden od volov, »zelen pajek mu bo pri jedi s stropa padel v žlico. Pojedel ga bo in umrl.« Naslednje jutro sedi hlapec poleg gospodarja pri mizi. Gospodinja postavi na mizo skledo žgancev in gospodar in hlapec pridno zajemata iz sklede. Z budnim očesom hlapec gleda gospodarjevo žlico. Nenadoma se je zgodilo, kar je napovedal vol. Ko gospodar nese žlico k ustom, mu s stropa pade vanjo zelen pajek. Hlapec hitro udari po žlici in tako reši svojega gospodarja gotove smrti.¹

V kresnem času dozoreva pšenica, trava je že zelo visoka in nastopi čas žetve in košnje.

Žetev in košnja

Žetev in košnja sta bili nekdanje skupno vaško delo, kar je pomenilo, da so si sosedje pomagali med seboj in si pri tem ta težka dela spremenili v praznik. Gospodarji so se med seboj dogovorili, katerega dne bodo želi na čigavi njivi ali kosili na čigavem travniku. Delo so nadaljevali, dokler vsi travniki v vasi niso bili pokošeni in vse njive požete. Dekleta in žene so prihajale na delo v belih rokavcih in pisanih krilih, fantje in možje v belih srajcah. Gospodinje so pekle in kuhale hrano po jedilnikih, ki so bili v vsaki vasi drugačni, a strogo predpisani in so nenapisano prehajali iz roda v rod. Vsaka gospodinja je točno vedela, kaj mora pripraviti koscem in žanjicam za zajtrk, za kosilo in predvsem zvečer za likof – za slovesno pogostitev po koncu dela. Na likof je prišel tudi vaški godec in nihče ni bil tako truden, da ne bi veselo zaplesal po težkem delu.

Žetev in košnja sta tudi dajali priložnost fantu, da je sovaščanom naznanil bližajočo se svatbo. Pri košnji so kosci prevzeli glavno delo, grabljice pa so za njimi grabile seno. Pri žetvi pa so žele žanjice, moški pa so za njimi vezali snope. Če je fant povabil dekle, naj grabi za njim, je to povabilo imelo zelo globok pomen. *Moja dečva, zauber dečva, rada grabi za menoj ...* je veselo zapel. Če pa se je pri žetvi postavil za žanjico, ki mu je bila pri srcu, je s tem celi vasi sporočil

svoyo odločitev in zvečer so imele vaške ženske pri vaškem vodnjaku marsikaj povedati.

Dolga stoletja je življenje v starosvetni slovenski vasi teklo po enakem – od setve do žetve, od pomladi do pomladi.

Žanjica s snopom na glavi

Dr. Primož Kuret

Tržačanka Anita Meze

Primadona beograjske opere

Čas nezadržno hiti in sproti odnaša spomine tudi na velike dosežke posameznikov. Ena takih je Anita Meze iz Trsta, ki se je kot pevka uveljavila že pred začetkom druge svetovne vojne in z odmevnimi nastopi tudi na takih prireditvah, kot je bil Salzburški festival.

Rodila se je (1913) in rasla v družini, ki je cenila umetnost. Že zgodaj je kazala glasbeno nadarjenost. Tako kot njena mati je rada prepevala in si sama izmišljala melodije in besedila. Starejša sestra Marijana je v časopisu prebrala oglas za avdicijo za otroško predstavo *Kraljestvo palčkov* v tržaškem Narodnem domu in sestro prijavila. Dobila je majhno vlogo škrata. Ker pa je glavni škrat zbolel, se je javila, da ga zamenja. Na vaji je dokazala, da se v glavni vlogi znajde, in predstavo odigrala.

Po prvi svetovni vojni je Trst pripadel Italiji in za Slovence so se začeli težki časi. Tudi družina Meze je oklevala, kaj naj stori: ostane v Trstu ali odide v Slovenijo. Prevladala je druga izbira in družina se je preselila v Mekinje pri Kamniku. Tu je Anita pri uršulinkah končala osnovno šolanje, obenem pa prepevala v zboru. Njen pevski talent so hitro odkrili in tako je pogosto pela solo. To je vplivalo tudi na izbiro poklica. Petje je postalo njena življenjska potreba in tudi način njene komunikacije z ljudmi. Ves čas je imela podporo svoje sestre Marijane. Študij je nadaljevala na ljubljanskem

Anita Meze (1913–1980);
vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK

konservatoriju pri Jeanette Foedransperg, kjer je dobila dobro podlago za razvoj svojega »nebeško lepega glasu«, kot je rekla njena profesorica. Veliko je pridobila tudi pri Cirili Medved, ki je poučevala igro, in pri Mateju Hubadu. Med študijem je z drugimi študenti nastopala na javnih urah operne šole leta 1930 in 1931 (Čočosan v operi *Madame Butterfly*) in bila razglašena za najboljšo pevko. Obenem je nastopala kot solistka na koncertih vodilnih zborov in na avtorskih koncertih sodobnih slovenskih skladateljev. Tako je z Učiteljskim pevskim zborom gostovala na Češkem in z zborom mariborske Glasbene matice na treh koncertih v Beogradu. Kmalu zatem je spet nastopala v Beogradu – tokrat z Učiteljskim pevskim zborom. Kritiki so bili nad njenim petjem navdušeni. Konec januarja leta 1930 je prvič nastopila na odru ljubljanske Opere kot Micaela v Bizetovi operi *Carmen*.

Po študiju je odšla s štipendijo ljubljanskega Dramskega društva in denarno pomočjo sestre Marijane na izpopolnjevanje na Dunaj. Politične razmere v Avstriji so bile sicer napete, vendar se je še vedno veliko muziciralo. Mezetova je uživala v predstavah v Državni operi in sanjala, da si tudi ona pridobi »svoje mesto pod soncem«. Čeprav se je zdelo nemogoče, da bi jo opazili med številnimi mladimi pevci, se je leto dni po njenem prihodu na Dunaj zgodil dogodek in ji omogočil, da se je srečala z vodilnimi osebnostmi glasbenega življenja na Dunaju. To je bilo mednarodno tekmovanje pevcev in pianistov. Prijavilo se je okoli štiristo mladih umetnikov. Njena profesorica Marie Rado-Danieli je vztrajala, da se prijavi. Predsednik žirije je bil Clemens Krauss, direktor dunajske Državne opere, člani pa sami znani vodilni svetovni umetniki. Tekmovanje je bilo izjemno naporno, vendar se je Mezetovi uspelo prebiti v zadnji krog. Pela je arijo Pamine iz Mozartove *Čarobne piščali*.

Žirijo je prepričala z neobičajno zanimivo barvo glasu in odličnim talentom za igro. Bila je kandidatka za tretjo nagrado, vendar je dobila štipendijo za nadaljnji študij. Po tekmovanju je z drugimi nagrajenci nastopila na koncertu na Dunaju. Vse to je bil zanjo izjemen uspeh, saj se je izdvojila iz množice prijavljenih pevcev. Vmes je med prazniki večkrat pela v Ljubljani, nastopala v operi (Mimi v *La Boheme*) v Zagrebu in obiskala sestro Marijano, ki je živeła v Beogradu, kjer je na predlog svojega svaka uspešno opravila avdicijo v beograjski operi in nekajkrat nastopila kot Mimi in Neda v *Glumačih*, ki jih je dirigiral slovenski dirigent Ivan Brezovšek. Ta se je tudi zavzemal zanjo. Ko se je z vrsto vlog (Neda, Mimi, Morana, Emina, Dorica, Manon) dokazala kot ena najperspektivnejših mladih pevk, je dobila odpoved. Drugič so jo angažirali v sezoni 1936/37. V naslednjem obdobju do začetka vojne 1941 je imela možnosti za nadaljnji razvoj. V nepolnih petih sezonah je pela trinajst novih vlog (Gjula, Jelena, Mara, Adina, Čočosan, Marina, Liu, Nannetta, Micaela, Nuri, Zerlina, Pamina, Marinka). V tem času so v beograjski operi dirigirali znameniti avstrijski dirigent Josef Krips, Lovro Matačić, Mirko Polić in Ivan Brezovšek, ki so vplivali na visoko raven predstav. Anita Meze je pripadala majhnemu številu pevcev umetnikov, pri katerih se družijo kakovosten glasovni material, muzikalnost, rojen smisel za oder in vokalno-odrska kultura. Glasbeni kritiki so poudarjali njen prijeten, mehki glas, poln finih, svetih in temnih prelivov, dobro vokalno tehniko, polno zvočnost, prodornost in gibkost.

Tri leta po njenem uspehu na mednarodnem tekmovanju na Dunaju je prišlo vabilo, da nastopi na festivalu v Salzburgu, ki je v letih pred anšlusom doživljal svoj razcvet. Sodelovanje na njem so omogočali samo vrhunskim umetnikom. Tega leta (1936) so Mezetovo povabili, da poje v manj znani Mozartovi operi *Kairska goska*, ki jo je dirigiral Alberto Erede. Po premieri je sledilo še pet repriz, prenašali so jo po radiu. Anita Meze je »mojstrsko pela in doživela največji uspeh«. Ploskali so ji na odprtem odru in govorili o dveh odkritjih, o doslej neznani Mozartovi operi *L'occa del Cairo* in izredni pevki Mozarta, Aniti Meze, ki je pela »čudovito, povsem odmerjeno v slogu, subtilno prilagojeno komornemu tonu Mozartove plemenite glasbe«. Po tem uspehu so jo povabili v München, kjer je imela novembra 1936 dva solistična koncerta. Pela je samospeve Schuberta, Brahmsa, Straussa, Marxa in arije iz oper. Kritiki so bili nad njo navdušeni: »Ko neka tujka tako toplo in s polno razumevanja poje nemško liriko kot Anita Mezetova, je človek gotov, da ima pred seboj resnično umetnico.« V istem času so jo povabili, da poje Sofijo v Straussovi operi *Kavalir z rožo* na gostovanju ansambla salzburške opere pod vodstvom Alberta Eredeja v Združenih državah. O tem je povedala sama: »Morala bi peti v Ameriki ... tik pred začetkom vojne. Vendar na nesrečo ali srečo (človek mora vzeti v življenju to, kakor je in tako je menda moralo ... nisem imela podpore v svoji družini. Zdaj, tako so čutili, bo vojna, kam hočeš oditi. In tu sem, ne vem, morda naredila napako ...«

Leta 1937 je ljubljanska Opera gostovala v Trstu in na Reki, kjer je vlogi Gjule v Gotovčevi operi *Ero z onega sveta* in Marinke v Smetanovi *Prodani nevesti* kot gostja pela Mezetova. Gostovanje je bilo na državni ravni in je imelo v času nestabilnih političnih razmer tudi globlji smisel in namen. Mezetova se je po dveh desetletjih vrnila v rodno mesto, ki je gostovanje nestrpno pričakovalo. Po odigranju obeh himen se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Začetni toni jugoslovanske himne so izzvali čustveno reakcijo Slovencev, začuli so se glasni vzdih, ljudje so blede gledali te prizore, ki so tako iznenada prevzeli duše velikega števila občinstva. Gostovanje je pomenilo izjemen uspeh za vse nastopajoče, dvorana se je tresla od klicev, odobravanja in aplavzov.

Sredi junija 1939, neposredno pred začetkom vojne, je beograjska opera gostovala v Frankfurtu na Maini, kjer je Mezetova pela Gjulo v Gotovčevem *Eru*. Spet je doživela navdušen sprejem, aplavz in priznanje kritike.

Ko je bila pevka v največjem umetniškem vzponu in na poti, da ustvari izredno kariero ne samo doma, ampak tudi v tujini, so ji štiri vojna leta vzela ne samo precej življenjske moči, temveč tudi možnosti za umetniški razvoj. Leta okupacije je preživela v Beogradu in pela v operi ter občasno na koncertih, kolikor so dopuščale razmere, in delala, kot so od nje zahtevali kot od članice opernega ansambla.

Po vojni je bilo delo v operi oteženo zaradi zapletenih političnih razmer in zaslisanj tistih, za katere so menili, da so sodelovali z okupatorjem. Mezetovi so prepovedali nastopanje do 1. junija 1945. Tega meseca je ponovno nastopila v vlogi Mimi v *La Boheme*.

Z novo ideologijo v družbi se je spremenil pogled na umetnost, umetnike in občinstvo. Ustvarjanje novega občinstva je zahtevalo novo glasbeno

vzgojo. Zato so organizirali koncerte s predavanji, nastope po domovih kulture in delavskih univerzah ipd. Anita Meze je zato veliko nastopala na raznih proslavah in dobrodelnih koncertih. Njeno umetnost so še vedno visoko cenili kot »simbiozo neobičajno žive reproduktivne fantazije in studioznosti, znanja in okusa«. Pela je v oratorijih (*Mesija, Magnificat, Svetli grobovi* Mihaila Vukdragovića ali *Vstajniki* Borisa Papandopula, Schubertovi *Mirjamini zmagoviti pesmi, Matejev pasijon, Requiem*). Veliko je gostovala po Jugoslaviji in sodelovala na poletnih festivalih (Zagreb, Dubrovnik, Split, Cetinje itd.).

Beograjska opera je po vojni doživela razcvet in njen direktor Oskar Danon jo je želel uveljaviti ne le doma, ampak tudi v tujini. Zbral je odlične umetnike in uspešno predstavil opero v Baslu, Zürichu, Ženevi idr., obenem pa so snemali opere za znane producente gramofonskih plošč. Po vojni je Mezetova pela v petnajstih tujih in štirih domačih operah. Odlično je pela Tatjano v *Evgeniju Onjeginu*, Margareto v *Faustu*, Koštano, Marcelino v *Fideliu*, Mando v Baranovićevi operi *Nevesta iz Cetinjgrada*, dono Elviro v *Don Giovanniju*, Salud v *Kratkem življenju* in Smeraldino v operi *Zaljubljen v tri oranže* Sergeja Prokofjeva, Marinko v Smetanovi *Prodani nevesti*, Wolf-Ferarrijevih *Štirih grobijanih* in v operah, ki smo jih že omenili.

Mezetova se je upokojila leta 1965, vendar že od leta 1960 ni več nastopala na opernem odru. O razlogih ni želela govoriti, verjetno jo je nekaj kot človeka in umetnika globoko užalilo. V opero je prišla samo, ko so nastopali njeni študentje. Leta 1968 so ji ob stoletnici Narodnega gledališča dali posebno priznanje v obliki pečata Narodnega gledališča iz leta 1868. Dve leti pozneje so ji priredili večer, kjer je sama govorila o svojem življenju in delu. Sledili so nekateri njeni posnetki ter otvoritev razstave, posvečene štiridesetletnici njenega umetniškega dela.

O njenih gostovanjih v tujini smo že govorili. Z beograjsko opero je gostovala leta 1955 na festivalu v Wiesbadnu in leta 1959 v Parizu. V Nemčiji je spet pela Gjulo, v Parizu pa sodelovala pri izvedbi *Gorskega venca* Nikole Hercigonja. Poleg tega je med letoma 1945 in 1961 nastopala skoraj po vsej Evropi (Madžarska, Avstrija, Bolgarija, Romunija, Albanija, Češkoslovaška, Poljska, Nemčija, Švica, Sovjetska zveza). Pela je Marinko, Čočosan, Mimi in Tatjano. Njene nastope je spremljal domači in tuji tisk. Prav tako je bilo pomembno njeno koncertno nastopanje v večini evropskih prestolnic in drugod. Postala je umetniški ambasador domovine in je popularizirala tudi dela naših skladateljev. Njen glas, njegova toplina in specifična barva, južnjaško mehak, so osvajali kritike.

Ko je končala kariero v operi, so ji ponudili mesto rednega profesorja solopetja na Glasbeni akademiji v Beogradu, kjer je začela delati leta 1969 ter v desetih letih vzgojila vrsto pevcev in pevk. Med njenimi študenti sta bila tudi Tereza Kesovija in Arsen Dedić idr. Svoj odnos do umetnosti je izpovedala takole: »Umetnost je velika stvar pa tudi neusmiljena in se maščuje, če ji zvesto ne služite. Umetnost je kot velika ljubezen, ki ji človek mora biti zvest.« Po njeni smrti 23. marca 1980 so ustanovili sklad Anite Mezetove za nagrade odličnim študentom solopetja.

Dr. Ignacij Voje

Zgled iz preteklosti: etnična in verska nadgradnja Dubrovniške republike

5. del

Dubrovnik je bil edino dalmatinsko mesto, ki je v zaostrenih političnih razmerah 15. stoletja ohranilo in celo povečalo svoj obseg. Takrat naj bi Dubrovniška republika po površini obsegala 1092 km². Prvi ohranjeni popisi prebivalstva (nepopolni) naj bi bili šele iz leta 1673/74. Neka poročila iz leta 1624 sicer navajajo, da naj bi živelo na področju Dubrovniške republike 60.000 prebivalcev, od tega v samem mestu 30.000, vendar naj bi bile te številke pretirane. Sredi 16. stoletja naj bi imela republika 40.000 prebivalcev. Glede na število hiš v mestu in obveznikov za obrambo mesta je moglo imeti mesto okrog 10.000 prebivalcev.

Pravico Dubrovničanov, da nudijo azil preganjanim, so imeli za enega glavnih temeljev svoje države in dokaz svoje svobode. Ljudski rek, zapisan že leta 1440, pravi: »Če preganjajo zajca, se tudi ta zateče v Dubrovnik.«

Dubrovniška država je imela zelo različen odnos do tujcev. Lahko jih je sprejela v svojo skupnost in jim podelila meščanski status ali pa so tujca odklonili in ga celo izgnali. Kriteriji kategorizacije so bili pogojeni s kulturnimi, političnimi, verskimi, etničnimi in demografskimi faktorji. Polnopraven meščan je imel naziv *civis Raguseus*, naziv *habitor* pa je dobil prišlek, ki se je sicer vključil v dubrovniško skupnost, vendar s *civis* ni bil povsem enakopraven.

V 15. in 16. stoletju so v Dubrovnik prihajali poslovni ljudje, trgovci, razni obrtniki, pomorščaki in politični agenti iz drugih dežel. Nekateri so se trajno naselili v Dubrovniku. Dubrovniška vlada je nadzorovala in uravnavala priseljevanje, zlasti iz balkanskega zaledja in z beneškega območja; potrebna je bila previdnost, ker je zaradi preseljevanja, zlasti pribežnikov, prihajalo do zapletov s temi državami. Za priseljence z beneškega ozemlja je poostrila merila in po uredbi iz leta 1395 zahtevala soglasje velikega sveta. Hotela je otežiti priseljevanje beneških trgovcev in jim preprečiti, da bi se s pridobitvijo statusa dubrovniškega meščana okoriščali z olajšavami, ki so jih imeli domači

trgovci. To je veljalo od leta 1452 tudi za priseljence iz balkanskega zaledja, ko so pred navalom Turkov vedno pogosteje bežali v Dubrovnik. Kadar je bilo teh beguncev preveč, so jih z ladjami prepeljali preko Jadranskega morja na vzhodno italijansko obalo. Od 15. stoletja je bila Dubrovniška republika gospodarsko, socialno, politično in kulturno močan organizem, v katerem je glavni del prebivalstva republike med seboj trdno povezan in strnjen. Še več, tudi prišleki, celo Neslovani, so bili hitro asimilirani in se čutili predvsem kot pripadniki Dubrovnika.

Etnična individualnost in državljanska zavest

S stapljanjem romanskih in slovanskih prvin v svojevrstno in za Dubrovnik značilno etnično opredelitev se je rojevala tipična dubrovniška samozavest. Dubrovničan – *Raguseus* je občutil svojo etnično individualnost tako v odnosu do Benetk in Italije kot v odnosu do slovanskih sosedov v zaledju. Kot primer bi navedel protest, ki so ga Dubrovničani sredi 15. stoletja poslali Barceloni, ki je od nekaterih Dubrovničanov zahtevala iste dajatve kot od Italijanov. V tem dopisu z dne 16. oktobra 1446 prepričujejo Špance:

In prvič, kar je, kakor mislimo, znano in očitno ne samo vam, ampak tudi ljudstvu vesoljnega sveta, da Dubrovničani niso Italijani in niso podložni Italiji, še več, da so tako po svojem jeziku kakor po svoji legi Dalmatinci in da spadajo pod deželo Dalmacijo.

Čeprav so zavestno negovali romansko kulturo, to kulturno poromanjanje ni bilo tako radikalno, da se postopno slovanski element ne bi začel dvigati poleg romanskega. V tistem trenutku, ko je slovanski element zavzel enakopraven položaj poleg romanskega, je imel ta novi slovanski kulturni element v danih okoliščinah večjo življenjsko silo od tradicionalnega romanskega. Prvotno je bil v Dubrovniku edini knjižni jezik latinski. Ko je italijanščina dobila priznanje knjižnega jezika, je ostala latinščina omejena le na nekatera področja javnega življenja (notariat – listine, pogovorni jezik v svetih, zapisniki sej svetov). Italijanski jezik, ki so se ga naučili v šoli, ni bil pravi materni jezik, ki bi ga govorili v dubrovniških družinah, tudi patricijskih. Materni jezik je bil slovanski, ki je bil v začetku 15. stoletja še na stopnji rodbinskega in govornega jezika. V pisni obliki se je omejeval na cirilske listine in dopise (kot izdelek posebne cirilske pisarne), ki so jih Dubrovničani pošiljali slovanskim vladarjem in poslancem. Toda postopno se je v 15. stoletju slovanski jezik vedno bolj uporabljal tudi v javnem življenju. V drugi polovici 15. stoletja je že prodril v razprave v dubrovniških svetih. Dne 5. februarja 1472 so v Svetu naprošenih (senatu) razpravljali o debatnem jeziku na zasedanjih. Predložen je bil naslednji predlog: »... nihče naj ne razpravlja v drugem jeziku kot v dubrovniškem ...« Ta sklep je bil izglasovan z 19 glasovi, 15 glasov je bilo proti. Ostati je bilo treba pri stari praksi. Iz poznejših zapisnikov je bilo razvidno, da je bil s tem predlogom napravljen poskus izključitve slovanskega in italijanskega jezika kot debatnih jezikov v dubrovniških svetih.

Dne 21. decembra 1472 so ponovno razpravljali o vprašanju debatnega jezika. Jasno je, da so z neko zapleteno uredbo nameravali preprečiti uporabo slovanskega jezika v razpravah sveta. Na istem zasedanju je bil namreč izražen predlog, ki je prepovedoval uporabo slovanskega jezika v razpravah. Tudi ta predlog je bil sprejet z 19 glasovi za in 15 proti.

Kljub temu je sčasoma postal slovanski jezik v razpravah svetov prevladujoč. Ohranjeni zapisniki razprav v svetih tega obdobja odkrivajo, da se je v svetih govorilo in razpravljalo *in idiomate materno*, torej v maternem, slovanskem jeziku. Sčasoma je starodubrovniški romanski jezik z generacijo svetnikov, ki so glasovali za omenjene predloge, izumrl. Poslednja omemba staroromanskega dubrovniškega jezika datira iz leta 1518, ko je neki dubrovniški poslanik govoril pred beneškim dožem *in lingua ragusea*. Ko sta se začeli v dubrovniškem zaledju utrjevati slovanski državi Srbija in Bosna, kjer je cirilica postajala uradna pisava, so morali tudi Dubrovničani obvladati cirilico, če so hoteli uspešno poslovati v omenjenih državah. V Dubrovniku se dokaj zgodaj pojavi posebna slovanska šola, v kateri so se Dubrovničani učili cirilice. V 13. stoletju je delovala tudi posebna cirilska pisarna, kjer se med prvimi kanclerji omenjajo pisarji iz vrst dubrovniškega plemstva. V carinskem statutu iz leta 1277, ki je ohranjen v originalu, so cariniki na posameznih straneh ob robu vpisovali svoja imena, imena praznikov in pregovore. Na str. 43a pa so vpisani prvi stihi v slovanskem jeziku in cirilskih pismenkah, zabeleženih med 1421 in 1430. Znano je, da so si plemiči med seboj dopisovali tudi v cirilici ali da so v njej pisali razne trgovske pogodbe. Kljub temu cirilica ni bila sprejeta kot pisava za vsakdanjo rabo. S tem so skušali Dubrovničani dokazati, da se ločijo od sosednjega pravoslavnega sveta, kjer je prevladovala cirilica.

Prva slovanska glosa, pisana v Dubrovniku, v latinici je iz leta 1430. Uvajanje latinice za slovanski jezik pospešuje uveljavitev in priznanje slovanskega jezika kot pisnega in knjižnega jezika poleg latinskega in italijanskega. Čeprav so humanisti (v Dubrovniku je bil njihov najimenitnejši predstavnik Elija Lampridie Cerva-Crijević *poeta laureatus*) prezirali materni jezik in bili kot propagatorji romanstva naklonjeni širjenju latinskega jezika in književnosti, je postal slovanski jezik v Dubrovniku jezik dubrovniške renesanse. V ljudskem jeziku sta pesnila spodobnika Elije Crijevića Šiško Menčetić in Ivan Gundulić ter komediograf Marin Držić. V tem pogledu je Dubrovnik zavestno sledil Italiji, kjer je *vulgata* postala jezik književnosti. V Dubrovniku je slovanski jezik postal jezik renesančne književnosti.

Dubrovniško področje je danes del hrvaške države in vključen v hrvaško zgodovino. Vredno se je zaustaviti ob ugotovitvi hrvaškega zgodovinarja akademika Tomislava Raukerja, da osnovo razvoja hrvaških dežel v srednjem veku predstavljata dva prostorska pojma, ki ju opredeli kot hrvaški politični in družbeni prostor. Politični prostor je bil tisti temeljni okvir, v katerem je živela in obstajala glavnina hrvaškega naroda. Na tem prostoru se je oblikovala osnova njegove individualnosti. Toda hrvaški narod je v srednjem veku živel tudi zunaj tega političnega državnega okvira, na njegovih obrobniških področjih. In še nekaj je pomembno, v srednjem veku sta se dva prostorska

pojma, družbeni in politični, menjala. Dubrovnik je leta 1358 prišel v okvir ogrsko-hrvaške države in s tem je bil državno povezan z osrednjim hrvaškim ozemljem. Po mohački bitki leta 1526 Dubrovniška republika ni uradno pretrgala vazalnega odnosa do ogrsko-hrvaških kraljev, čeprav Ogrska kot država ni več obstajala. Leta 1684 je Dubrovniška republika v spremenjenih zunanjepolitičnih okoliščinah sklenila sporazum s Habsburžanom, cesarjem Leopoldom I., s katerim je obnovila pravno kontinuiteto ogrsko-hrvaške nadoblasti, potrjeno z Višegrajsko pogodbo. Ponovna navezava stikov z državo, ki je obvladovala osrednji hrvaški prostor, je brez dvoma vplivala na opredelitev Dubrovničanov v obdobju po ukinitvi republike. Mislim, da je treba upoštevati tudi dejstvo, da je bila Dubrovniška republika katoliški otok, obkrožen od pravoslavnega in islamskega sveta. Zgodovina Dubrovnika in njegove okolice je postala v 19. stoletju sestavni del zgodovine širšega hrvaškega področja. Kulturna in politična dediščina Dubrovniške republike je odigrala izjemno vlogo v procesu integracije hrvaškega naroda v 19. stoletju.

Dubrovniška nadškofija in redovne skupnosti

Po letu 732 je bila dubrovniška škofija skupaj z drugimi dalmatinskimi cerkvenimi ustanovami podvržena jurisdikciji carigrajskega patriarha. Dubrovniški škof je dobil odmevni naziv samostojnega škofa. Dubrovnik je postal glavno oporišče ambiciozne jadranske politike bizantinskega cesarja Bazilija II. S tem naj bi postal izhodišče novega pokristjanjevanja v t. i. *sclavinijah* v balkanskem zaledju. Pokristjanjevanje naj bi širili s slovanskim bogoslužjem prav na južnem področju bizantinske Dalmacije. Uporabo glagolice na dubrovniškem področju potrjujeta dva odkrita glagolska spomenika. V 10. stoletju je bila dubrovniška nadškofija povišana v metropolijo. Njena jurisdikcija je segala globoko v zaledje in je obsegala Zahumlje, Travunijo, Srbijo ter mesta Kotor, Bar in Ulcinj. Pozneje je dubrovniška nadškofija prišla v spor z nadškofijo v Baru in njenimi zaščitniki, vladarji v Duklji in Raški, kar je povzročilo, da je rimska kurija sprejela odločitev, po kateri naj bi se meje cerkvenih pokrajin ujemale z državnimi mejami. Ko so Benetke leta 1205 prevzele nadoblast nad Dubrovnikom, so za dubrovniškega nadškofa postavili Benečana. Takrat je jurisdikcija dubrovniške metropolije segala le do meja dubrovniške komune.

Od dubrovniških nadškofov je pomembno vlogo imel Ilija Seraka, pripadnik dubrovniške plemiške rodbine. Vodil je odposlanstvo, ki se je v Višegradu leta 1358 pogajalo z ogrsko-hrvaškim kraljem Ludvikom I. o vstopu Dubrovnika v okvir ogrske države. Po povratku v Dubrovnik naj bi Ilija Seraka Dubrovničanom priporočil, naj sprejmejo sklep, na podlagi katerega naj ne bil imenovan za dubrovniškega nadškofa njihov sodržavljan, ki naj bi izkoristil svoj položaj in ugled ter prevzel tudi svetno oblast. Veliki svet je kmalu nato potrdil zakon, naj papež podeli to čast tujcu. Ta zakon je ostal v veljavi polnih 313 let. Vpliv posvetne oblasti v Dubrovniku pa je ostal pri odločitvah o imenovanju pomembnih cerkvenih dostojanstvenikov (članov kapitlja – kanoniki so bili izbrani iz vrst dubrovniškega plemstva, prav tako samostanski predstojniki, prokuratorji pri cerkvenih ustanovah

in samostanih). Na ta način je imela državna oblast vpogled v njihovo materialno poslovanje. Zelo zgodaj se je uveljavilo načelo prepovedi, da bi cerkvene ustanove pridobivale zemljiško posest z volili. Podarjena zemljiška posest se je morala prodati na javni dražbi, nadškofija in samostani so lahko obdržali le denarni iztržek.

V Dubrovniški republiki je obstajalo podrejanje cerkvenih teženj interesom državne politike. Plemiči so vztrajali pri praktičnopolitičnih odnosih s Cerkvijo do srede 17. stoletja. Leta 1574 je papeški vizitator poročal, da je dubrovniška sinjorija »uzurpirala cerkveno jurisdikcijo in svobodo svete Cerkve«. Obtožbe so navajale, da se v republiki ne držijo sklepov tridentinskega koncila. Spor z rimsko kurijo je trajal več let.

Kadar so se pojavili primeri mešanja cerkvenih predstavnikov v svetne zadeve, je dubrovniški Senat načelno odločal: »Nihče, kdor je božji vojak, se ne sme ukvarjati s posvetnimi stvarmi« (*Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus*). Ta načelna uredba je pojmovana kot statutarna norma.

V Dubrovniku je delovalo tudi več redovnih skupnosti, ki so v srednjeveškem Dubrovniku imele pomembno vlogo. Med prvimi redovnimi skupnostmi se leta 1023 pojavijo *benediktinci*. Benediktinski samostan na otoku Lokrumu je postal eden najuglednejših cerkvenih ustanov na področju Dubrovniške komune. S svetno oblastjo je sodeloval le takrat, ko so se njegovi posestni interesi ujemali s teritorialnimi aspiracijami Dubrovničanov. Še posebej je prišlo to do izraza pri širjenju dubrovniške komune na otok Mljet. Leta 1345 se je dubrovniški nadškof vsilil za arbitra v sporu med benediktinskim opatom samostana svete Marije kot fevdalnim gospodarjem otoka in mljetskimi kmeti zaradi dajatev. Prišlo je do sporazuma, s tem pa so Dubrovničani prevzeli stalen nadzor nad otokom, na kar so pristali leta 1410 tudi gospodarji otoka, srbski vladarji Nemanjići. V Dubrovniku sta bila tudi dva ženska benediktinska samostana. Od vseh redov se samo benediktinci niso obdržali do danes.

Frančiškani, red manjših bratov, spada med beraške redove. Prvi frančiškani naj bi prišli v Dubrovnik okoli leta 1235, kjer naj bi po starem običaju postavili samostan zunaj obzidja. Ko je leta 1317 srbski kralj Štefan Uroš II. Milutin napadel in ogrožal Dubrovnik, so se frančiškani preselili v mesto, kjer so še danes. Na novo pridobljenih ozemljih (Pelješac, Primorje, Konavle) so frančiškani zgradili več samostanov, da bi utrdili katoliško vero. *Dominikanci*, red bratov pridigarjev, so prišli v Dubrovnik leta 1225. Njihov zgodnji prihod v južnoslovanske kraje naj bi podbudilo širjenje bogomilstva v Bosni. Čeprav so tudi dominikanci spadali med beraške redove, so v Dubrovniku v svoje vrste sprejemali predstavnike najuglednejših plemiških rodbin, kar jim je prineslo ugled in bogastvo. Iz njihovih vrst so izšli mnogi ugledni učenjaki in pisci. Sredi 16. stoletja so se v Dubrovniku pojavili *jezuiti*. Njihov pojav je posreden odgovor na rastoč vpliv reformacije. Spodbujali so k standardizaciji slovanskega jezika in prispevali h krepitvi protiturške ideologije in politike. Jezuitski kolegij je bil v Dubrovniku ustanova, po kateri so se jezuiti uveljavili na področju prosvete in vere.

(Se nadaljuje.)

Dr. Jadranka Cergol

Tu ali tam? O šolskem sistemu v Italiji in Sloveniji

Pisanje tega razmišljanja so spodbudili predvsem številni pogovori s starši otrok, pa tudi delovna izkušnja v Sloveniji. Mislim namreč na nov družbeni pojav, ki postaja med Slovenci, živečimi v Italiji, vedno pogostejši in vreden razmisleka. Gre namreč za odločitev zdaj že zajetne skupine staršev, ki svoje otroke vpisujejo v šolski sistem v Sloveniji, in to predvsem na osnovnošolski ravni. Ravno pred dnevi sem namreč na neki Facebook strani zasledila vprašanje uporabnika, ki je spraševal za mnenje o slovenskem šolskem sistemu in se zanimal za prednosti in šibkosti. Iz odgovorov sem razumela, da je v naši skupnosti kar precej staršev, ki so se odločili za vpis otroka v Slovenijo.

Upoštevajoč dejstvo, da sem v službi v slovenskem šolskem sistemu v Sloveniji, moji otroci pa obiskujejo slovenske šole v Italiji, si upam trditi, da imam kar jasen vpogled v oba sistema, ki ju lahko primerjam in izpostavim pozitivne in negativne plati enega in drugega. Za starše, ki so zaposleni, ponuja šolski sistem v Sloveniji nedvomno kar nekaj prednosti: šolsko osebo lahko prevzame otroka že v zgodnjih jutranjih urah, nudi mu varstvo do začetka pouka, v nižjih razredih poskrbi za malico, kosilo, v popoldanskem času pa za varstvo pri pisanju nalog in za najrazličnejše delavnice in krožke na šoli. Če k temu dodamo še dejstvo, da v Sloveniji skorajda ne poznajo stavk, lahko trdimo, da starši res mirne duše »oddajo« otroka zjutraj v šolo in vedo, da bo zanj lepo poskrbljeno do domenjane ure, ki je lahko takoj po kosilu ali pa kadar koli v popoldanskem času, odvisno od domene in dejavnosti. V Italiji žal takega sistema nimamo, za malico poskrbijo sami starši, v šolah, ki ne spadajo v sklop celodnevnega pouka, starši poskrbijo za varstvo pri kosilu in za popoldansko pisanje nalog, v primeru stavk (in teh je v Italiji kar nekaj na leto) in drugih sindikalnih zborovanj morajo sami poskrbeti za otroke ipd. To je en vidik. Ko sem se v zadevo še nekoliko poglobila, sem opazila, da me je veliko staršev dodatno opozorilo na še en vidik, ki je prav tako nezanemarljiv: v Sloveniji so vsi učitelji vsaj diplomirali na Pedagoški fakulteti, profesorji pa na drugih fakultetah; v Italiji pa ima večina učiteljskega kadra še vedno le višješolsko izobrazbo, nima pa univerzitetne diplome. Sicer menim, da univerzitetna izobrazba ne usposobi nujno dobrega učitelja, lahko pa mu ponudi nekaj iztočnic za uspešnejše delovanje. Tako lahko v slovenskem šolskem sistemu dobimo

Foto: Shutterstock

učitelje, ki vedo, kako ravnati z otroki s posebnimi potrebami, ker so to védenje pridobili v okviru predmeta na Pedagoški fakulteti; vedo, katere težave imajo disleksiki, disgrafiki ipd. Zavedajo se specifičnih učnih težav posameznih otrok že v zgodnjem razvojnem obdobju, poleg tega pa lahko na šoli računajo na strokovno pomoč psihologa, zdravnika, šolskega svetovalca in drugih profesionalnih figur, ki jih malodane ima skoraj vsaka šola. Vsega tega italijanski šolski sistem ne ponuja: kot rečeno, ima večina učiteljic še vedno samo srednješolsko izobrazbo (kar pomeni z zaključenim pedagoškim licejem), o znanju na področju posebnih učnih težav vedo le tiste posamezne učiteljice, ki so se po končanem šolanju dodatno, večinoma prostovoljno, izobraževale. V Italiji ni nekega sistema, ki bi posebej nagrajeval sposobne in delovne učitelje, ki se za svoj poklic res trudijo: ob koncu meseca se namreč znajdejo vsi v istem plačilnem statusu: tisti, ki so za pripravo učne enote porabili tri ure, kot tudi tisti, ki so otrokom posredovali fotokopije iz knjige z navodilom: »Sami se naučite tega poglavja!«

Nekoč je prijateljica učiteljica, ki je diplomirala na Pedagoški fakulteti v Sloveniji, zelo nazorno prikazala razliko med učiteljskim poklicem v Sloveniji in Italiji: če bi učitelje lahko ocenili, bi učitelji v Italiji dobili ocene od 1 do 10, v Sloveniji pa od 6 do 9. To je nato razložila tako, da je v Italiji pravzaprav vse prepuščeno učitelju samemu: če dobro opravlja svoje delo, ima na razpolago tudi zelo proste roke, da si sam izoblikuje svoj program, da sam prilagodi učne vsebine skupini učencev, ki jo ima pred sabo. Posledica tega je, da lahko zelo dobri učitelji dobijo tudi oceno 10, obstajajo pa številni primeri, ki bi jim lahko dodelili tudi negativno oceno, saj v Italiji ne obstaja poseben nadzor nad kakovostjo dela in tako tudi nemotiviran učitelj brez težav lahko ohrani svoje delovno mesto. V Sloveniji pa je sistem tako dobro zasnovan, da neprimerni učitelji ne pridejo do delovnega mesta, obenem pa

je ta sistem tudi tako tog, da ne dovoli veliko prostega manevra kreativnim in sposobnim učiteljem, ki morajo slediti določenemu programu in težko vnašajo v učne programe novosti, posebnosti, želje ali projekte.

Kako pa vpliva šolski sistem na Slovence v Italiji? Živimo namreč na dvojezičnem ozemlju, na katerem predstavlja dvojezičnost (vsaj v očeh pripadnikov manjšine) dodano vrednost; marsikdo izmed nas je dobil službo verjetno ravno zaradi znanja vsaj dveh, če že ne treh ali štirih jezikov. Tudi na evropski ravni predstavlja poučevanje in znanje več jezikov dodatno bogastvo. Prav tu se mi pojavi dilema: zakaj se torej nekateri odločajo za vpis otrok v šolo v Slovenijo, kjer se otroci nedvomno ne bodo mogli tako dobro naučiti italijanskega jezika kot v Italiji. Če pa pogledam z drugega zornega kota in pomislim na odgovor: »Se pa bodo naučili dobro slovensko!«, bi pri tem izrazila kar nekaj dvomov: če se kdo želi dobro naučiti slovenskega jezika, se ga lahko nauči tudi v slovenskih šolah v Italiji, kjer mu je dodatno znanje italijanskega jezika in kulture le v korist in v širjenje jezikovnega obzorja. Poučujem namreč na humanistični fakulteti, na katero se vpisujejo dijaki, ki so zaključili različne šole tako v Italiji kot v Sloveniji in iz lastne izkušnje lahko potrdim, da ponuja italijanski šolski sistem, vsaj na višješolski ravni, veliko več možnosti za samostojno mišljenje in razmišljanje. Glede na to, da imajo višje šole v Italiji veliko več ur namenjenih filozofiji, jezikom, tudi antičnim, literaturi, pa še matematiki in fiziki, imajo dijaki možnost za globlja razmišljanja o sebi in o družbi, tako v diahronem kot v sinhronem smislu. Šolski sistem v Sloveniji pa je veliko bolj usmerjen v podajanje in učenje teoretičnih znanj, ki lahko postanejo tako ali drugače po petih letih učenja že zastarela.

In še dodatno razmišljanje se mi poraja: otrok, ki živi npr. nekje v Tržaški pokrajini, šolo pa obiskuje v Sežani, Kopru, Komnu ali celo v Celovcu, se bo po eni strani šolal v enem okolju, kjer si bo ustvarjal svoj svet, svoje sošolce, prijatelje, znance, obenem pa živel v drugem okolju, v drugi vasi, ima torej drugačna poznanstva, ki pa jih težko pogloblja ali se težje srečuje s temi prijatelji. Menim namreč, da je za mlajše otroke primerneje, da rastejo in živijo v stiku s svojim okoljem, v katerem prebivajo, si tam ustvarjajo prijateljstva in krojijo stike z domačimi ljudmi; ko pa počasi odrastejo in se pripravljajo na soočanje z drugimi (to je v višješolskih letih), osebno podpiram nove izkušnje, tudi in predvsem v Sloveniji, a tudi v tujini, kjer pridejo v stik z drugačnimi realnostmi. Strokovnjaki namreč menijo, da majhni, osnovnošolski otroci v letih odraščanja potrebujejo predvsem varno domače okolje, ki jim ga nudi seveda najprej družina, nato pa širša okolica, v kateri živijo. Če otrok živi v enem kraju, pouk pa obiskuje v drugem, celo v drugi državi, potem ga to lahko zmede in v svoji negotovosti in labilnosti ne zmore razviti tistih korenin, ki bi ga bolj zasidrle v njegovo domačo zemljo.

Ob vsem napisanem in ob različnih mnenjih se še vedno nagibam k izbiri šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji, ker je to naša šola, ki jo moramo vsi skupaj gojiti, vanjo vlagati svoje moči, predvsem pa jo spoštovati.

Dr. Edvard Kovač

Zagonetni Juda

Ob uprizoritvi drame Lot Vekemans v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu

Lot Vekemans je nizozemska dramska pisateljica, ki postavlja na oder vznemirjujoče zgodbe. Njena dela so polna notranje napetosti in zapletov, hkrati pa veljajo za realističen odsev modernega sveta. Njene igre prevajajo in jih uprizarjajo na mednarodnih gledaliških festivalih, npr. v Avignonu ali v New Yorku. Takšna njena uspešna drama je npr. *Truckstop*, ki govori o napetosti med materjo in hčerjo, ki vodita gostišče, kjer se ustavljajo kamioni. Vekemansova se je tudi tukaj dotaknila najintimnejših odnosov in pokazala, kako tanka je stena med ljubečim odnosom matere do otroka, ki ga hoče obvarovati najhujšega, na eni strani in njeno zadušljivo skrbjo na drugi strani, ki pelje hči v obup. Dramaturginja zavestno zabrisuje ločnice med tema dvema čustvoma, tako da jih mora poiskati gledalec sam in s tem postati tudi soustvarjalec drame.

Monodramo *Juda* pa je gledališčnica zasnovala za svojo igralsko skupino MAN, zato je to delo še posebej njeno.

Za dramaturge velja, da se smejo lotiti velikih tem šele v svoji zreli ustvarjalni dobi in prav tema Juda Iškarijota, po kateri radi segajo literati, je ena najzahtevnejših vsebin. Pisateljica vstopa v zagonetno biblično osebnost preko modernega gledališča, ki ji ponuja nov način komunikacije z gledalci. Zamislila si je, da bi njen tokratni protagonist neposredno nagovarjal gledalce in z njimi ustvarjal dialog.

S tem svojim slogom pa se je avtorica nehote približala judovskemu branju Svetega pisma, ki zahteva, da se bralec sam znajde znotraj besedila, ga poustvarja in dopolnjuje

Juda; foto: Luca Quaia

s »pogovorom« s protagonisti zgodbe ter besedilo dopolnjuje s svojo lastno življenjsko izkušnjo in spoznanji. Tako so tudi nastali znameniti judovski *midraši*, ki z novo zgodbo pojasnjujejo sam dogodek ali pa skrivnostni zaplet.

Vendar gre pri judovskih komentarjih svetih besedil, ki uvajajo nove zgodbe, še za neko posebnost. Judovska tradicija je namreč prepričana, da se tisti, ki razlaga sveto besedilo, tudi sam odpira navdihu Duha, ki ga vsebuje »sveta črka«, kar pomeni, da je razlaga svetih besedil, ki se naslanja na vero v navzočnost Duha v besedilo, hkrati nadaljevanje razodetja, kar pomeni, da je lahko tudi naš novi komentar navdihnjen. Pomembno je, kakšen status daje bralec svetim besedilom, ali je to samo tekst za razvedrilo ali zanimivo razkrivanje človeške duše ali pa gre za visoko literaturo, ki se že po svoji naravi odpira presežnemu. Zato se tudi tokrat vsakemu gledalcu zastavlja vprašanje, kako želi sprejemati gledališko besedilo o Judu Iškarijotu, ki se naslanja na sveta besedila. Ali bo to samo zanimiva igra ali pa bo šlo za željo po globljem razkrivanju resnice o življenju, ki že v svojih temeljih hrepeni po navdihu, saj je človeška modrost pred misterijem življenja nemočna. Če se gledalec odloči, da se bo soočal s komentarjem svetih besedil, bo tudi sam pomagal, da gre tokrat gledališče k svojemu izvoru, se pravi, da znova postane sakralen prostor in opravilo. S to odločitvijo pa se gledalec tudi sam odpira navdihom in prihaja do presenetljivih ugotovitev o življenju in ljubezni, izdaji in zvestobi, svobodi in usojenosti, zlu in odrešenju.

V obravnavanem delu takoj opazimo, da tokrat gledališnica tudi sama vstopa v evangeljsko poročilo o Judu Iškarijotu, in sicer na zelo spoštljiv način. Ko podoživlja junakove dileme in jih želi deliti z nami, nam želi povedati, da so to tudi njena vprašanja in osebne dileme ter vprašanja za nas vse, zato nam jih želi razkriti in deliti z nami. Takoj na začetku drame želi tudi pokazati, da ima rada svoje občinstvo, zato mora biti njen Juda gostoljuben in vsakemu gledalcu ob vstopu v dvorano pokaže njegovo mesto. Tržaška postavitvev v režiji Igorja Pisona in v izvedbi Primoža Forteja se je odrekla tej uvodni komunikaciji med junakom in občinstvom ter začetek pogovora med protagonistom in gledalcem postavila v začetne igralčeve zagate, ko junak ne ve, kako naj bi začel igrati samo dramo, kot tudi mi marsikdaj ne vemo, kako bi stopili na oder življenja. Ne gre samo za uganko, kako začeti igro o življenju, gre za spoštljivi strah pred začetkom drame življenja in razkrivanja skrivnosti. Ne smemo pozabiti, da je »strahospoštovanje« ena izmed razsežnosti občutka sakralnega.

Opazimo pa, da Vekemansova izhaja iz dvojne kulture: na eni strani je seveda svetopisemsko obzorje, ki je zelo blizu holandski protestantski omiki, povezani s tamkajšnjo judovsko diasporo. Na drugi strani pa je njen svet tudi stara grška kultura, saj se ne moremo znebiti vtisa, da lik, s katerim hoče osvetliti osebnost Juda Iškarijota, postane sam veliki Sokrat.

Vso dramo namreč preveva veliki dvom, od tod neprestano sokratsko spraševanje, kaj je resnica, ter junakovo priznanje, da ničesar ne ve.

Končno je bila tudi mama obeh, Sokrata in tokratnega Juda, babica. Zato avtorici dvom ni samo možnost iskrivega gledališkega zapleta in tudi ne le zanimiva zagonetnost, pač pa se ji igra prevesi v samo povelečevanje dvoma. Po njenem menju nas edino dvom lahko privede do skrivnosti, torej v misterij usode in zla. Zato ji skepsa postane celo več kot vera. Vera avtorici predstavlja tolažbo in prepričanje, celo neko udobno pasivnost. Obratno pa ji dvom narekuje dejanja, pomeni ji vstop v življenje in tudi odločitev za dobro ali slabo. Tako postane njen Juda veliki dvomljivec in je ob koncu pred hudo dilemo, ker se mora odločiti za prijateljstvo ali izdajo.

Delo bi pridobilo življenjsko prepričljivost, ko ne bi tako izrazito ločevalo dvoma od vere. Pisateljica se je ujela v past razsvetljenstva izpred treh stoletij, ki je vero postavilo na spoznavoslovno raven in jo predstavilo kot odgovor na neznano. Toda vera ni neznanje, ampak čudovito vedenje o skrivnosti ljubezni, ki pa zaradi svojega bogastva neskončnega pomena ne more biti do kraja razložljiva in zato ostaja skrivnost. Zato svetopisemska vera prerašča dvom, vendar ne s prepričanjem, ampak z novim vpraševanjem pred skrivnostjo ljubezni in odpuščanja. Prav do tega skrivnostnega vprašanja ljubezni pa se tokratni lik Juda Iškarijota ne dokoplje, zato tudi nastopi njegov tragični konec. Tako se konec drame v svojem razpletu znova znajde pred skrivnostjo: kaj je ljubezen? Juda kriči, kako je ljubil svojega učitelja, in s tem moleduje za usmiljenjem, pa vendar v to usmiljenje ne more verovati, ker ne more sprejeti dokončne brezpogojne ljubezni, ki je zmožna tudi odpuščanja.

Juda Vekemansove se ima prav tako za *mesijo*. Avtorica nanj resnično prenese nekaj Kristusovih potez. S tem, ko njen Juda sprejme nase krivdo, pokaže, da je odgovoren za svoja dejanja in da hkrati na sebi nosi krivdo vsega človeštva, zato lahko svojo smrt primerja s smrtjo Kristusa na križu.

Naj opozorimo, da judovska tradicija pozna dvoje vrst mesij: enega za pogane, ki bo potomec Egiptovskega Jožefa, ki so ga bratje za 30 srebrnikov prodali v sužnost. V igri *Juda* to mesijanstvo s svojo gesto prodaje za isto vsoto prepušča Jezusu iz Nazareta, sam pa prevzema odrešenjsko vlogo drugega mesije, ki je iz Judovega rodu in ki posredno prav tako odrešuje ves svet.

Zato tokratni Juda ob koncu zelo vztraja v ponosu do svojega imena, ker hoče poudariti svojo mesijansko vlogo. Osebno ime pri Judih ni pomenilo samo neke kode prepoznavanja ali sporazumevanja. Ime je bilo srčika vsake osebnosti. Osebno ime je pomenilo življenjsko poslanstvo, ki ga je Večni naklonil posamezniku, še preden je bil rojen ali celo spočet. Zato so Judje dajali ime Juda le svojemu prvorojencu. V tem primeru gre namreč za ime enega izmed dvanajsterih Jakobovih sinov in pozneje rodov, ki so se skozi zgodovino zlili v en narod. Res je, da se je večina Jakobovih rodov odcepila od Južnega Judovskega kraljestva in ustanovila Severno Izraelsko kraljestvo, ki pa je pozneje, po začetnem razcvetu žalostno propadlo. Južno kraljestvo pa se je imelo za potomca

kralja Davida, ki je bil mesijanski kralj in Judje so bili prepričani, da bo iz tega rodu izšel mesija za Jude. Toda tudi ta Judov rod je končal v 5. stoletju pred Kristusom v babilonski sužnosti. A med njimi so vstali preroki, ki so znova napovedovali mesijo. »Ostanek« Judovega rodu, kot so govorili preroki, se je vrnil v Jeruzalem, pozidal mesto, znova nasadil vinsko trto in dvignil iz tal tempelj. Bili so žalostni, ker novi tempelj ni imel Salomonovega sijaja, toda preroki so svoje rojake tolažili, da bo novi tempelj še slavnější, saj bo po njem hodil sam mesija. Mesija bo ustvaril nov mesijanski čas, ko bo znova kraljevala pravičnost in nastopilo bo sožitje med ljudmi ter sozvočje med človekom in naravo. Večina Judov si je zamišljala to mesijansko kraljestvo zelo konkretno kot izjemno vladavino mesije, ki bo Judom prinesel znova svobodo in blagostanje. Od tod tudi tragično in množično zapuščenje preroka Jezusa iz Nazareta, ki so ga imeli za mesijo, v trenutku, ko so uvideli, da ne uresničuje njihovih političnih upov.

V tem zgodovinskem kontekstu lažje razumemo osebnost Jude Iškarijota. Po svojem vzdevku naj bi bil to mož iz Keriota. Najbrž je res imel smisel za konkretne materialne skrbi, ker ga je tudi Jezus izbral za neke vrste blagajničarja in za oskrbnika svoje skupnosti. Zato je lahko nakupoval in v tem smislu so tudi drugi učenci razumeli naročilo: »Stori brž, kar misliš ...« Naši pisateljici se je zato zdelo logično, da je Juda sin trgovca, saj je po vzhodnjaški navadi imel sin poklic očeta. Zato ga na začetku drame postavi na oder z blagajno ter z njegovim strogim vprašanjem, kdo je plačal vstopnino in kdo ne. Dramaturginja nam hoče povedati, da je bil Juda v svojih začetkih zelo pravičen in da bi nam bil lahko celo za vzgled. Če je prišlo do »judeževega poljuba«, vzrok ni bil pohlep po denarju. Biblija ne prepoveduje uporabe denarja, kajti denar lahko pomeni tudi pomoč revežem, vzdrževanje templja, zaščito vdov in končno tudi obstoj države. Vse te pomene najdemo v Svetem pismu, čeprav sveto besedilo vsekakor tudi močno svari pred pohlepom.

Pohlep pa ni bila tista skušnjava, ki bi Juda zapeljala v izdajo. Šele srednjeveška ikonografija ga je naredila za pohlepneža in takšnega, z mošnjo v roki, ga prikazujejo tudi slovenske gotske freske. A Juda je bil predvsem razočaran nad Jezusom kot mesijo, saj se ni hotel postaviti na čelo novega judovskega kraljestva, kjer bi tudi on imel pomembno vlogo. Vsi politični in državniški projekti, ki so se jih nadejali Jezusovi učenci, tudi učenca na poti v Emavs, o čemer poroča Luka, so enostavno propadli. Ta Judov obup nad Jezusom nagiba številne razlagalce evangelijev k mnenju, da bi bil Juda *zelot*. Zeloti so bili prenapeti »gorečniki«, ki so od Judov zahtevali takojšnjo vstajo proti Rimljanom, navdihovali pa so jih junaški Makabejski bratje. Njihov vzor je bil Juda Makabejec, ki je slovel po svoji neizprosni in izjemno junaški smrti. Jezus pa se izkaže kot njegovo čisto nasprotje, saj govori o kraljestvu, ki »ni od tega sveta«.

Nekateri izmed Jezusovih razočaranih učencev v poznejših generacijah pa so šli v nasprotno smer in so začeli preko gnostičnih

gibanj, ki so se navezovala na orientalski dualizem, zagovarjati, da je vse, kar je materialnega, že zlo. Sem spada tudi človeško telo. Ta dualistični ali gnostični duhovni tok je poniknil v del krščanstva, in sicer v dveh smereh. Najprej je bilo tukaj mnenje, da je vse snovno nekaj slabega, zato Kristus kot Božji Sin, ni mogel biti zapisan zlu ali temu, kar je telesnega. Zato so začeli ti kristjani preko gnostičnih evangelijev učiti, da Kristus ni imel pravega človeškega telesa, njegova smrt na križu pa naj bi bila le navidezna. Druga smer pa je menila, da je Jezus sicer prebival v človeškem telesu, toda ker je to zlo, se mora Kristus od njega čim prej osvoboditi. Zato je bilo treba Jezusu pomagati, da se reši zla, torej telesa, in mu omogočiti čimprejšnjo smrt. V tem duhovnem obzorju naj bi bil Juda Kristusova rešitev, saj mu je pomagal, da je s smrtjo zaživel le v duhu. Naša igra se ob svojem končnem razpletu nagiba k tej rešitvi.

Toda rekli smo, da je ta drama tudi pod vplivom grške kulture in s tem prav tako klasične grške tragedije. Prav v razpletu se razkriva grško pojmovanje tragedije, saj se po besedah našega Juda ni mogoče izogniti zlu. Zlo je kelih, ki noče iti mimo nas, prav vsili se nam v roke. Za avtorico je Juda izpolnil vlogo, ki mu jo je dodelila usoda ali celo Bog sam. Gre za dokončno usojenost dogodkov v tragičnem zlu, ki mu ni mogoče ugovarjati.

Pa vendar, če beremo evangelije, za Jezusa zlo ni nekaj neobhodnega. Svoje učence svari pred izdajo in tudi Juda nagovarja, naj se brž odloči, kajti še vedno je čas, da znova postane njegov prijatelj. A Juda ne razume, da ga Jezus vabi k svoji dobroti in usmiljenju, razočaranje je prehudo. In ko spozna svojo zmoto, ne poišče Jezusovega odpuščanja, vrne denar, ker hoče znova postati pravičen, in se pokonča. Tudi v zadnjem trenutku ne zmore verjeti v dobroto in ljubezen, ki bi mu rada znova podarila življenje.

Vsekakor predstavlja *Juda* Lot Vekemans iskanje opravičenja za vsakršno človeško dejanje. Razkriva bogastvo judovskih tradicij in zato Juda poistoveti z mesijem, kar pomeni, da Judje v tej ali oni obliki soodrešujejo svet še danes, kot je dejal sveti Pavel: »Zveličanje prihaja od Judov.« Pavel se tudi sprašuje, zakaj Judje nočejo sprejeti svojega rojaka Jezusa za mesijo. Prizna, da ne pozna odgovora in da ga tudi ne bo našel, toda hkrati je prepričan, da je to Božja volja. V tem smislu je treba iskati pozitiven pomen za obstoj današnjega judovstva tudi za zdajšnjo krščansko teologijo. Janez Pavel II. je ob obisku rimske judovske sinagoge pozdravil velikega rabina kot »starejšega brata«, to pomeni kot tistega, ki ni nikoli zapustil očetove hiše in ki ni bil nikoli »izgubljeni sin«. Krščanska razlaga evangelijev veliko pridobi, če se nasloni tudi na judovsko tradicijo, v kateri so bili prav tako napisani štirje kanonični evangeliji.

Juda pa ostaja vznemirjujoča moderna drama, ki nas neprestano nagovarja. Njen razplet in dovršitev se lahko odvijeta le ob naši pomoči, ko z vprašanji o naši lastni usodi in opravičenju odhajamo iz gledališča.

France Pibernik

Turjak Karla Mauserja

Ob stoletnici pisateljevega rojstva

Ob triinsedemdesetletnici turjaške tragedije

Partizanski napad na grad Turjak in njegovo uničenje v septembru 1943 po padcu Grčaric, kjer so se zadrževali slovenski četniki, je pomenilo zgodovinsko prelomnico sredi druge svetovne vojne na Slovenskem, ker je po njej z vso ostrino udarila na dan državljanska vojna. Po italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943 so se partizanski oddelki močno okrepili in dobro oborožili z zaplenjenim italijanskim orožjem. Njihova premoč nad četniškimi enotami in oddelki vaških straž na Dolenjskem in Notranjskem je bila več kot očitna. Zato so z vso silo napadali posamezne protirevolucionarne postojanke. Med največje take akcije je spadal tudi napad na znani grad Turjak.

Med pisatelji na protikomunistični strani je bil Karel Mauser (1918–1977) tisti, ki se je v največji meri literarno posvečal temu zgodovinskemu dogodku, ker je šlo za daleč najtežji primer sredi vojnega časa. Predvsem pa se je primera loteval zelo temeljito, saj je bil neposreden udeleženec – zaradi naključnih okoliščin se je namreč kot bogoslovec znašel v obleganem Turjaku.

Ko ob okupaciji tujih zasedbenih sil, Gorenjsko so zasedle nemške okupacijske enote, Mauser ni mogel več na počitnice k domačim v Kranj, se mu je med vojno kot mnogim drugim bogoslovcem odprla možnost, da so počitnice preživljali pri različnih prijateljih in znancih po Notranjskem in Dolenjskem. Mauser je najbrž po posredovanju študijskega kolega Toneta Polda, rojaka iz Krnice pri Gorjah, dobil zatočišče v Dobrepolju, v Zdenski vasi pri družini Štupnik. Pri njih se je redno vključeval v kmečka opravila in se tako rešil ljubljanske zaprtosti in pomanjkanja.

V poletnih počitnicah 1943 se je Mauser spet odpravil v Zdensko vas, sodeloval je pri novi maši Toneta Polde in se veliko srečeval z domačinom Francem Kaduncem, Rekarjevim študentom metalurgije, ki pa je takrat že prevzel poveljstvo postojanke domačih vaških straž v Žvirčah. Tu je Mauserja doletela kapitulacija Italije septembra 1943, in ker je bila pot v Ljubljano zaprta, se je z drugimi bogoslovci zatekel za mogočne zidove turjaškega gradu. V zmedu tistih dni, ko ni bilo nobene prave povezave z osrednjim poveljstvom, je bila to ena od možnih rešitev, ki pa se je izkazala za najslabšo. Namreč, del vaških stražarjev se je umaknil v predel zahodno od Turjaka, v Zapotok, in je ostal zunaj neposrednega spopada.

Ker v gradu ni bilo pravega in odločnega vodstva, se je pred partizanskim napadom pojavljalo več možnih rešitev, tudi zamisel, da bi napravili izpad iz obleganega gradu, končno pa so se odločili za obrambo, ker se jim je

zdel grad nepremagljiv. Toda Šerčerjeva brigada je medtem že opravila s četniškim odredom v Grčaricah in tam zajela preživelo posadko. Tako so se zdaj lotili še Turjaka. Najprej je Tomšičeva brigada obkolila širše grajsko območje, 14. septembra pa je Prešernova brigada začela napad na grad. Boji so z vso srditostjo potekali do 19. septembra, ko se je partizanom ob pomoči italijanskih topov posrečilo vdreti v notranjost gradu in ga zavzeti.

Mauser je med obleganjem kot bolničar pomagal ranjencem v zasilni ambulanti, kjer sta delala dva zdravnik, dr. Kožuh in dr. Zalokar. Položaj je bil vsak dan težji, saj je začelo primanjkovati osnovnih stvari za preživetje, tudi vode, ker so partizani sistematično uničevali grajski vodnjak. Mauser je zadnji dan obleganja skrbel tudi za hudo ranjenega prijatelja Franceta Kadunca. Vse dni je spremljal neenak boj vaških stražarjev z oblegovalci, prenašal tegobe in se neprestano soočal z ranjenimi in mrtvimi.

Ob koncu spopadov so zajete razvrstili pred gradom in jih zvezali. Med zadnjimi je grad zapuščal Mauser, ker mu je dr. Zalokar izročil spisek ranjenih, ki naj bi imeli mednarodno zaščito. Tako je bil priča, kako so partizani vse njegove ranjence brez izjeme postrelili, Mauserja pa uvrstili v dolgo kolono ujetih, ki se je močno zastražena pomikala proti Velikim Laščam. Veliko število zajetih, med njimi tudi civilistov, je partizanski komandi predstavljalo velik problem, saj je šlo za več sto oseb. Zajete so čez noč spustili v zagrajen prostor, zjutraj pa so dolgo kolono, zvezanih po dva in dva, odgnali proti bližnjemu gozdu, da jih tam postrelijo. V vmesnem času je prišla komanda, da vrv prerežejo tam, kjer so bili uvrščeni duhovniki in bogoslovci. Ti so se vrnili v Velike Lašče, skupino nekaj čez šestdeset so postrelili, tudi oba zdravnika.

Preostanek zajetih so z vlakom odpeljali v Kočevje. Duhovnike in bogoslovce so zaprli v kočevski grad. Partizanska oblast je začela pripravljati znani proces, zaradi česar so klicali na zaslišanje tudi nekatere duhovnike. Voditelje vaških straž in nekatere četniške oficirje so na procesu obsodili na smrt, nekatere poslali v delovne bataljone, duhovnike in bogoslovce pa prepričali, da so podpisali vdanostno izjavo, da ne bodo nikoli več so delovali proti narodnoosvobodilnemu gibanju. To izjavo je podpisal tudi Mauser.

Ker se je bližala velika nemška ofenziva čez Notranjsko in Dolenjsko, so Kočevje hitro izpraznili, duhovnike in bogoslovce pa prepeljali v Stično in jih tam konfinirali v samostanu. Ko so nemške enote dosegle Stično, so se bogoslovci vrnili v Ljubljano, kjer se je študijsko leto že zdavnaj začelo. Tako se je Mauser po dolgih, doživetja težkih tednih spet vrnil med študijske kolege. Pa ne za dolgo. Zaradi prestanih tegob je hudo zbolel in je moral v bolnišnico. Mučile so ga zlasti obolele ledvice, ki so mu nagajale že vrsto let.

V Leonišču, kamor so ga namestili, so ga obiskovali kolegi in znanci, med njimi pogosto tudi učiteljska Ivica Fabianijeva. To ni ostalo prikrito cerkvenim predstojnikom. Ko se je januarja 1944 vrnil v bogoslovno semenišče, so ga klicali na razne pogovore in ga končno postavili pred odločitev: ali – ali.

Mauser se je odločil za izstop v devetem semestru bogoslovnega študija, ko kandidati že prejmejo nižje redove, vsaj subdiakoniat. Takrat so odločanja glede duhovniškega poklica mnogo bolj določena, pa je Mauser vsekakor imel

kakšne pomisleke. Lahko da je bil zunanji razlog za izstop njegov odnos s Fabianijevo, toda Mauser je bil nad njo razočaran, ker ga je v času, ko je preživel hudo krizo, previdno zavrnila, češ da še ni končala učiteljišča in da vojne razmere niso primerne za take zveze. Ko je konec junija 1944 po maturi odšla k staršem v Šmarjeto, med njima ni bilo nobenih, tudi pismenih stikov več.

Šlo je za globlje stvari. Mauser je bil v dogodkih na Turjaku in po njem fizično na tleh, saj je moral v bolnišnico, predvsem pa so ga pestili duševni pretresi, hude travme, saj se je ves čas oblege srečeval s težkimi ranjenci, umirajočimi in mrtvimi. Bil je priča poboju štiriintridesetih njemu zaupanih ranjencev in naslednji dan je bil v Velikih Laščah določen za ustrelitev. Tako se je soočal z lastnim koncem. Tudi potem je bil prepuščen nasilju in negotovosti v kočevskem zaporu.

Bržkone se mu je podrl nekdanji, v dobro usmerjen svet, mladostni ideali so padli, vse je bilo na tleh. Iz bogoslovja ni izstopil iz kakšnega določenega namena, saj se je znašel na cesti brez strehe nad glavo. Zatekel se je k revni družini Tejkal, ki jo je kot bogoslovec redno obiskoval v okviru karitativne dejavnosti. Iz nezavidljivega položaja ga je rešil Severin Šali s tem, da ga je zaposlil pri urejanju Slovenčeve knjižnice, največ kot korektorja. Našel si je stanovanje in se vrnil k pisateljstvu. Pri tem se je pokazalo, kako globoko so ga zadeli turjaški dogodki, saj ga je ta tematika spremljala vse življenje.

Silovitost turjaških doživetij ga je že takoj po izstopu zaposlovala v tolikšni meri, da je zasnoval daljše pripovedno delo, v katerem je želel zajeti celovito turjaško tragedijo. Med marcem in junijem 1944 je v dnevniku *Slovenski dom* objavil petero krajših odlomkov o dogajanju okrog Turjaka, ki jih je deloma označil z *odlomki iz poglavja* ali *odlomki*, iz česar smemo domnevati, da je imel v zasnovi obsežnejše delo, nikjer pa ni bilo mogoče odkriti morebitnega naslova, medtem ko je vse odlomke naslovil s posameznimi naslovi.

V prvem objavljenem besedilu z naslovom *Na poseki (Slovenski dom, 4. 3. 1944)* je dogajanje postavil v čas pred napadom na turjaški grad, ko se je oddelek vaških stražarjev spopadal s partizanskim napredovanjem iz smeri Velikih Lašč.

Kot vsi Mauserjevi odlomki se tudi ta začenja z značilnim impresionističnim uvodom:

Sonce je vriskalo po modrini. Mešala sta se vonj smrekovega iglovja in preperlega borovega listja, ki je gnilo po grapah. Nekaj morečega je ležalo nad dolino, po kateri se je v vijugah vlekla cesta, trudno kakor kača v jesenskih dneh. Na obeh straneh je prežela smrt, zaslonjena s smrekami, gledala čez robove globokih kolovozov in z votlimi očmi bolščala čez poseko, ki je ločila obe gmajni.

Skupino vaških stražarjev, ki je poskušala zaustaviti partizansko obkoljevanje gradu, je vodil France Kadunc Rekarjev, ki mu je Mauser v vseh odlomkih pripisal glavno vlogo. Tudi v drugem odlomku pod

naslovom *Sami*, v katerem je ob vedno hujših napadih ugotavljal, da so v obkoljenem gradu ostali sami, tudi brez morebitne pomoči izza Zapotoka ali od koder koli:

Bili so obkoljeni. Na senožetih so se rdeči vkopali in strojnice so bruhale ves dan. Kakor divji sršeni so se zaganjale krogle v zid in sploščene padale v travo. Mine so rjule čez streho, kopale jame po dvorišču, razbeljeno železo je udarjalo v vse kote. S potnimi obrazi so se fantje stiskali za zaslone, prisluškovali žvižganju in vlačili iz kleti zaboje z municijo.

Mauser je Rekarjevemu Francetu posebej posvetil odlomek z naslovom *Zemlja kliče*. Razlog za tako poseben poudarek je bil v tem, da je bil France Kadunc, sicer študent montanistike, Mauserjev prijatelj iz Zdenske vasi, vendar mu je v celotni pripovedi namenil močno literarizirano mesto. Odlomek *Zemlja kliče* skuša priklicati v spomin njegovo navezanost na dom, ko bi bil v mislih na ljubljeno Ireno pripravljen pustiti študij in zastaviti življenje na domači zemlji.

V nadaljevanju, ki ga je prinesla objava odlomka *Zadnji dan*, je Mauser, ki je bil ves čas oblege v gradu, iz lastnih doživetij povzel dogajanje zadnjega dne, ko so partizani že vdrli v notranjost gradu in zajeli branilce:

Na hodniku je bilo čuti eksplozije bomb, ki so padale skozi ozek prostor in ga napolnjevale z dimom in smradom. Lado se je zasukal, da je škrtnil od bolečine in se z bolno nogo odvrnil proti hodniku. France je stal na vogalu in z brzostrelko kosil v množico. Lado je potegnil bombo, odtrgal jeziček in zakričal. Padla je na ovinek, oster pok se je združil s krikom in prvi, ki so prvi rinili naprej, so se umaknili ... Zgornje nadstropje se je praznilo, prvi fantje so zapuščali grad. Temni, vase zaprti so stopali skozi grajska vrata in se postavljali v vrsto. Grad je gorel. Včasih je še počilo, šop isker se je zagnal pod nebo in gost, črn dim je padal na dvorišče kakor črna zastava.

V zadnjem odlomku *Temna noč* je v njem povzel žalostni sprevod po dva in dva zvezanih ujetnikov, ki so jih gnali proti Velikim Laščam, kjer so jih del postrelili, druge pa odpeljali v Kočevje.

Ker v Mauserjevi literarni zapuščini ni bilo mogoče odkriti nobenih zapiskov, ki bi bili povezani z njegovo zasnovo daljšega pripovednega besedila o temi turjaške tragedije, po tolikem času ni mogoče ugotavljati nič drugega kot dejstvo, da se je Mauser kmalu po rešitvi s Turjaka in iz Kočevja lotil žgoče snovi. Vsaj dvoje je imel pred seboj, najprej lastna doživetja groze in trpljenja, poleg tega pa je hotel postaviti spomenik ubitim in pomorjenim. Čeprav se je leta 1944 zavzelo zagnal v pisateljstvo in napisal povest *Rotija*, ni več našel ne motiva ne moči za nadaljevanje.

Mauser se je januarja 1945 poročil z Marijo Mimi Habjan, se ob razsulu boja 1945 odpravil v begunstvo, a je zaradi obolenosti in ženine nosečnosti

ostal pri starših v Kranju, od koder pa je nova oblast celotno družino, ker je oče izhajal iz kočevskih Nemcev, izgnala iz domovine. Najprej so se znašli v taborišču Rottenmann na Zgornjem Štajerskem, ko pa je izvedel za slovenska begunska taborišča po Koroškem in Tirolskem, so se preselili v taborišče Peggetz pri Lienzu, od tam pa v Spittal. Vseskozi se je posvečal pisateljstvu, čeprav je moral s težaškim delom po gozdovih in na cestah preživljati družino. Spise je objavljaj v priložnostnih begunskih publikacijah, dokler ni v Celovcu začel izhajati tednik *Koroška kronika*. Še v Peggetzu se je lotil zelo žgoče tematike v zasnovi romana *Mrtvi bataljoni*, v katerem naj bi zajel usodo vrnjenih domobrancev. V priložnostnem zborniku *Strti cvetovi* (1946) je od vsega objavil le kratek odlomek, kajti tematika, pri kateri je bila udeležena angleška zasedbena oblast, bi bila za pisatelja s statusom izgnanca lahko usodna. Zato je tudi roman iz taboriščnega življenja *Leseno mesto* ostal le pri zasnovi. Zasedbene oblasti so zlasti v taborišču Spittal aretirale mnogo oseb, ki so po posebnem spisku iskale osumljene begunce. Mauser je bil zaradi pisanja nedvomno zelo izpostavljen in imel je srečo, da ga niso vrnili v domovino.

Mauser je sicer leta 1947 v *Koroški kroniki* v nadaljevanjih objavljaj povest *Sin mrtvega* in v njej obravnaval medvojni čas, toda vso problematiko je strnil v problem osebne krivde nad bližnjim med državljansko vojno. V Spittalu je napisal in deloma objavil vrsto povesti in romanov z gorenjsko in koroško tematiko, denimo *Prekleta kri* ali *Kaplan Klemen*, toda poglobljena težnja se je vrtela okrog romana *Ljudje pod bičem*. Roman je v prvi, krajši različici izhajal v *Koroški kroniki*, vendar pod izmišljenim imenom Štefan Gornik. Pripoved je bila časovno postavljena v medvojni čas, toda glede na težavne okoliščine, ki so vladale v taborišču, se je čutil zelo omejenega, kakor je poročal Tinetu Debeljaku v Argentino:

Imam vklenjene misli. Se le bojim tretjega okupatorja Jonija (Angleža) in tudi oni so preblizu. Saj razumeš. Je zlodej, če ne uspeš zapisati, kakor je točno, ampak moraš hoditi po ovinkih. Hudič, ko človek nima prostih misli. Rad bi napisal resnico, pa se mi zdi, da bi naše hranitelje bolela.

Zaradi teh okoliščin se je Mauser omejil predvsem na medčloveške odnose, ki so v vojnem času od posameznika zahtevale usodne odločitve. Značaj svoje pripovedi je Debeljaku takole označil:

Zavoljo romana pa takole. *Ljudje pod bičem* je roman izpod okupacije. Bistvo je materinska ljubezen. Glavni osebi pa neki učitelj Žalar in akademik Bregar. Eden, ki se drži, drugi, ki se upogiba, samo da bi obstal. Mislim, da roman ni slab. *Leseno mesto*, begunski roman, je še preveč nedokončan. Nisem ga upal pisati. Razne blokade in preiskave so me plašile ... *Ljudi pod bičem* upam, da Ti bom poslal.

V prvi različici romana Turjak ni niti omenjen, deloma zaradi tega, ker mu tega niso dopuščale neprijazne okoliščine v begunskem taborišču,

deloma tudi zato, ker osebe, ki nastopajo v zgodbi, niso bile z ničemer povezane s Turjakom. Turjaški dogodki so se v romanu *Ljudje pod bičem* pojavili šele pozneje, torej šele v drugi razširjeni različici, ki je nastala v času, ko se je Mauser ustalil v Združenih državah, Clevelandu in navezal stalne stike z Buenos Airesom, torej v času, ko je zadihal svobodni zrak in se mu je odprla dolga taboriščna zadržanost.

Prvotno zasnovo je razširil v trilogijo, prvemu delu, ki ga je v marsičem dopolnil, je dodal še drugo in tretjo knjigo, in ker je tu govor o Turjaku, ne smemo prezreti, da trilogija nosi posvetilo: *Svojim mrtvim prijateljem s Turjaka za dvajsetletnico*. Ker prva knjiga na novo povzema okupacijski čas in zgodbo v prvih povojnih letih sklene s premestitvijo učiteljice Silve Miklavc v Dobropolje, je bilo nujno, da je pisatelj dodal Turjak, ki ga v prvi verziji ni bilo, vendar je bilo turjaški tragediji odmerjeno le malo prostora, samo eno poglavje, povsem drugače pa je ravnal v drugi knjigi, ki je pretežno posvečena neposrednemu povojnemu obdobju, ko je vladala totalitarniščna oblast in ko je bil čas obračunavanj z nasprotniki režima, toda večina te problematike je v romanu na samosvoj način prenesena na turjaško zgodbo. Mauser se tragedije nikjer ni loteval neposredno, torej nikjer ni obnavljal dogajanj okrog uničenja gradu, ampak se je zadeve loteval samo posredno, s pogledom nazaj. Glavni problemi vznikajo na dan v napetih pogovorih med ravnateljem šole Kostjo Razpetom, nekdanjim politkomisarjem, in učiteljico Silvio Miklavc. Medvojno dogajanje je vseskozi v ozadju, pripoved je osredotočena predvsem na moralna vprašanja posameznikov, ki so v turjaškem poboju sodelovali, pa ne samo to, nehote prihajajo na dan tudi povojni poboji. V ospredju je še vedno France Rekar, ki je bil kot ranjenec ob zavzetju Turjaka ubit, razkrivanja postopoma pokažejo, da ga je ubil politkomisar Razpet, a je pred usmrtitvijo pri velikih Laščah rešil njegovega brata.

Problemi, ki so jih postopoma razkrivali nepopustljivi pogovori med Miklavčevo in Razpetom, so iz dneva v dan odpirali nova vprašanja. Ljudske govorice so odkrile povojni Kočevski rog, negotovanje, ker so domači aktivisti na zdenskem pokopališču z zemljo zravnali Rekarjev grob, pa še drugi neodkriti grobovi po deželi, zraven še pritiski za vstop v prisilno kmetijsko zadrugo. Po vasi so nastopali različni aktivisti, med njimi udbovski ovaduhi, ki so dosegli, da so Miklavčevo, ki je očitno zavračala njihovo podeželsko politiko, končno aretirali in poslali v zapor. Še težjo usodo je doživel Razpet: notranje rane zaradi medvojnih dejanj, nesrečen zakon in razočaranje nad partizansko družino, ki ga je odložila v odmaknjeno podeželsko šolo, medtem ko so si drugi delili visoke položaje v Ljubljani, so ga pripeljali do tega, da je obupal nad seboj in se je sam pokončal.

Karel Mauser je sam šel skozi turjaško tragedijo in je eden njenih pričevalcev, njegov literarni oris po eni strani temelji na pisateljevi osebni izkušnji, ob tem pa je treba upoštevati njegovo odločitev, da trilogija *Ljudje pod bičem* nikakor noče biti slavospev padlim junakom s Turjaka, ampak se je v njej vseskozi ukvarjal z medosebnimi odnosi in posameznikovo odgovornostjo pred sočlovekom in zgodovino.

Tim Rihard Perne

Ruski razumniki po oktobru na Slovenskem

Časovnica človeških migracij se razteza že skoraj na dva milijona let. Je pojem, ki označuje gibanje ljudi iz enega na drugo mesto z namenom začasne ali trajne naselitve na novo lokacijo. Navadno zajema premagovanje dolgih razdalj ter premikanje iz ene države ali regije v drugo. Migracije so v človeški zgodovini prispevale k vzponu in zatonu ter zato propadu raznovrstnih civilizacij in državnih tvorb. Vsako poglavje človeške zgodovine je zaznamovala takšna ali drugačna migracija. Ena najbolj znanih dob človeške zgodovine se imenuje »doba migracij« in označuje čas izjemno razsežnih migracij na evropsko celino ali zunaj nje na sredini prvega tisočletja po našem štetju, ki so ga takratni Grki in Rimljani poimenovali tudi »invazija barbarov«. Mnogo takratnih migracij so sestavljala gibanja germanskih, slovanskih in drugih ljudstev, ki so prodirala na ozemlje tedanjega Rimskega cesarstva. Korenito so spremenila območje Evrope in usodo njenega centralnega in perifernega prebivalstva.

V zgodovini je bilo tudi ozemlje današnje Slovenije, zaradi njene ugodne zemljepisne lege, zaznamovano z različnimi migracijskimi valovi. Eden slednjih je bil tudi ruski, ki je pustil opazen pečat v slovenski družbeno-kulturni sferi. Do prvih stikov z rusko govorečim prebivalstvom je prišlo že veliko pred začetkom dveh velikih migracijskih valov iz rusko-sovjetskega prostora. Kot primer lahko omenim znamenitega barona Žiga von Herbersteina, ki je v letih 1516–1526 obiskoval tako Poljsko kot Moskovsko veliko kneževino in postal veleposlanik pri Vasiliju III. Ivanoviču, takratnemu moskovskemu velikemu knezu. Že s svojim prvim potovanjem v Moskovsko veliko kneževino med letoma 1516 in 1517 je postal habsburški strokovnjak za območje vzhodne Evrope. Čez devet let je opravil drugo potovanje k carju Ivanu Groznemu. Njegovo najodmevnejše potovanje pa je bilo leta 1541, ko je z otomanskim sultanom Sulejmanom uspešno zaključil pogajanja o premirju ter opravil dve uspešni potovanji na območje Moskovske velike kneževine. Na Dunaju je leta 1549 izdal delo z naslovom *Moskovski zapiski*, napisano v latinščini. To je bila ena prvih evropskih knjig, ki je opisovala moskovske razmere in zgodovino.

Če naredimo daljši preskok v prihodnost, pridemo na točko, kjer je prišlo do bolj množičnega stika slovensko govorečega prebivalstva z ruskim. To je bilo obdobje prve svetovne vojne, konflikta do takrat še ne videnih razsežnosti. V Sloveniji oziroma na takratnem slovenskem ozemlju, ki je

bilo pod Avstro-Ogrsko monarhijo, je potekala soška fronta kot del bojišča med avstro-ogrsko in italijansko vojsko, ki se je raztezalo od Rombona do Tržaškega zaliva.

Ruski pečat v slovenskem prostoru

Skoki zgodovino so različne skupnosti pripomogle k sooblikovanju današnjega slovenskega prostora. Med temi je tudi ruska skupnost, katere pripadniki so k nam v večjem številu prispeli v dveh večjih migracijskih valovih. Prvi se je zgodil po padcu Ruskega carstva, drugega pa beležimo po padcu Sovjetske zveze. Nekaterim je slovenska zemlja služila le kot začasno postajališče na poti do končnega cilja, nekateri pa so se tukaj ustalili in ustvarili družine ter prispevali k razvoju znanosti in kulture. V ospredju mojega pisanja so predvsem Rusi in Rusinje, ki so prišli s prvim valom priseljevanja.

Med divjanjem prve svetovne vojne so v zaledje soške fronte poslali približno 20.000–30.000 ruskih vojnih ujetnikov. Strogo so bili ločeni v dve skupini – ena je gradila objekte in komunikacije strateškega pomena v neposredni bližini bojne linije, druga pa je služila po celotnem ozemlju Koroške, Kranjske, Primorske in Štajerske kot v pomoč civilni sferi. Z ruskimi ujetniki so avstrijske oblasti zelo slabo ravnale, kar je dolgo časa ostalo zamolčano. To problematiko so osvetlili zapiski tamkajšnjih domačinov, ki niso odobravali ravnanja takratnih oblasti. Med najbolj znanimi je zapis Franca Urana, ki je služboval kot gozdni delavec v času gradnje vršiške ceste. Izgradnjo le-te so ukazale avstro-ogrsko oblasti, da bi s tem omogočile hitrejši prehod vojaških enot in opreme prek prelaza Vršič. Nemogoče življenjske razmere skoraj 10.000 delavcev je Uran označil kot »najhujšo obliko kršenja človekovih pravic«. Z gradnjo so začeli v maju leta 1915, marca 1916 pa je plaz zahteval prek sto žrtev, ki so jim preživeli jetniki istega leta postavili kapelico. Ob njej se še danes vsako leto na slovesnosti poklonijo žrtvam visoki gostje iz obeh držav (Koren, Testen 2014: 107–113).

Prva svetovna vojna je korenito spremenila geopolitično podobo sveta. Eno največjih sprememb je doživela Rusija oziroma takratni Ruski imperij. Kot piše Vera Tolz, so si ruski vladarji v času carizma Rusijo vseskozi zamišljali kot centralizirano državo, a je kljub njihovim prizadevanjem za vzpostavitev homogenosti in enotnosti slednje ostalo le oddaljen ideal (2001: 174). Leta 1917 je državo zajela krvava državljanska vojna, ki se je končala leta 1922 z razpadom Ruskega carstva in njegovo reorganizacijo v Sovjetsko zvezo pod vladavino zmagovitih boljševikov. To je povzročilo močan val izseljevanja oziroma t. i. »belo emigracijo«. Konstituirali so jo ljudje iz različnih slojev prebivalstva, med katerimi so izstopali izobraženci oz. t. i. »inteligenca«.

Pripadali so različnim nazorskim usmeritvam, za katere je bilo značilno kritično stališče do oblasti. Po padcu imperatorske oblasti so se za kratek čas znašli za krmilom države, a so le-to zaradi pomanjkanja sloge tudi hitro izgubili. Kot piše Igor Grdina, se je potem inteligenca »v veliki meri podala v emigracijo, kjer je sprva poskušala delovati podobno kot v Rusiji, vendar

so njene pripadnike drugačne razmere v državah gostiteljicah usmerjale v položaj intelektualcev« (2014: 47). Večina jih je najprej pobegnila v Turčijo in se od tam preselila v vzhodnoevropske slovanske države, npr. v Kraljevino Jugoslavijo, Bolgarijo, Češkoslovaško na Poljsko. Ruski filozofi, literarni ustvarjalci in drugi so v težkih trenutkih svojega izgnanstva ustvarili mnogo še ne objavljenih del, v katerih so poskušali definirati ruski narod tako, da so se osredinili na njegovo dolgo zgodovino izgube in uničenja. Da bi si lajšali malodušje ob pisanju takšne tragične nacionalne samopodobe, so si velikokrat pomagali z znamenitimi ruskimi imeni preteklosti, npr. z Aleksandrom Sergejevičem Puškinom (Franklin, Widdis 2006: 201).

Odziv priselitve Rusov v medijih

Nekateri ruski emigranti so svoje zatočišče našli v Sloveniji, kjer so se kmalu znašli v navzkrižju dveh političnih taborov oziroma njunega časopisja – katoliškega in liberalnega. Liberalni tabor je kot gojitelj mladoslovenskih liberalnih idej svoje ideje artikuliral v leta 1868 ustanovljenem časniku *Slovenski narod*. Nasprotni pol pa je zasedel leta 1873 ustanovljeni dnevnik *Slovenec*, ki je deloval pod budnim očesom političnega katolicizma. Obe tiskovini sta prispevali k razdelitvi slovenske javnosti in dolgoročnemu razkolu v družbenem, kulturnem in političnem življenju takratnih Slovencev.

Slovenska politika je po sarajevskem atentatu budno spremljala ravnanje evropskih velesil. V Rusiji je videla sovražnika in grožnjo evropskemu miru. Srdit nasprotnik v tistih zgodnjih dneh konflikta je bil katoliški tabor, ki je svoje stališče podkrepil tako z ideološkimi kot verskimi razlogi (Perovšek 2014: 7).

Prevladujoči del leta 1921 prispelega porevolucionarnega vala ruske emigracije je sestavljajo vojaško osebje, ki so jih spremljali s sorodstvom ali drugače povezani civilisti. Sprva se z idejo vključevanja v novo družbo niso poigrali, saj so računali na hiter padec Sovjetske zveze in svojo neizbežno vrnitev v domovino. Ko so se njihova pričakovanja izjalovila, pa so se začeli aktivneje vključevati v svoje novo življenjsko okolje. To sta spretno izkoristila oba časnika, ki sta vestno poročala o kakršnih koli pozitivnih ali negativnih pripetljajih, povezanih z rusko govorečim prebivalstvom. Prvi odmevnejši primer je bil umor dveh ruskih delavcev, ki sta sodelovala pri gradnji železnice. Mateja Ratej je o ozračju, ki je vladalo med domačim prebivalstvom in ruskimi emigranti, zapisala naslednje: »Odnos lokalnega prebivalstva do 250 Rusov, ki so opravljali zemeljska dela na trasi železniške proge Ormož-Ljutomer-Murska Sobota, je bil poln odkritega nezaupanja in slabo prekritega odpora« (2015: 24).

Za napad je časnik *Jutro* nemudoma obtožil klerikalce in kot dokaz podal klerikalno hujskanje proti vsem ljudem pravoslavne veroizpovedi. Velik del Rusov se je naselil na Masarykovi ulici v Ljubljani, kjer so živeli v zapuščenih lesenih vojaških barakah z dovoljenjem mestne občine. Prebivalstvo je bilo glede na družbeni status in politično prepričanje zelo raznoliko. Del ruskih dijakov se je naselil tudi na Ljubljanskem gradu. Naslednji »incident«, ki je odmeval v slovenskem časopisju, se je pripetil februarja 1924. Povod

zanj je bil poziv komunistično usmerjenega ljubljanskega svetnika Franca Čepeljnika, naj vse Ruse nemudoma izselijo in izženejo iz države. Spričo te izjave se je vnela huda polemika med *Slovenskim narodom* in *Slovenecem*, kjer sta tabora drug drugemu očitala najrazličnejše grehe in nečednosti. Maja istega leta pa sta se na preizkušnji znašla kvaliteta in veličina slovanstva katoliškega političnega tabora. *Slovenec* je objavil dva uvodnika, ki sta se glasila *Naše slovanstvo* in *Vedno isti*, v katerih se je politični katolicizem branil obtožb o sovražnosti do jugoslovanske države, srbstva in ideje jugoslovanstva v celoti. Prvi se je na to pisanje odzval časnik *Jutro*, ki je po besedah Gite Zadnikar zapisal: »Veliki bratje so naši klerikalci, piše *Jutro*, le tistim Rusom, ki so onstran Urala, Rusom, ki so uživali na ljubljanskem gradu košček našega »gostoljubja« pa je klerikalni režim v ljubljanski mestni hiši brezsrčno pognal na ulico ter jih oropal še zadnjega skromnega zavetišča« (2014: 35). Na *Slovenčevo* pisanje se je odzval tudi *Slovenski narod*: »Kot prepričani Slovani hočejo sedaj biti seveda tudi prijatelji Rusije, čeprav je bil Slovenec vedno sovražno razpoložen nasproti Rusom« in je v času trajanja prve svetovne vojne »pisal o njih tako grdo, hujše in grše, kakor katerikoli nemški list« (Zadnikar 2014: 35).

Slovenski narod se je vseskozi v svojem rivalstvu s *Slovenecem* oklepal svoje primarne kritike protislovanske države katoliškega tabora. Ker je bila večina slovanskega prebivalstva pravoslavne veroizpovedi, so se v ljudski stranki bali, da bi v primeru kakršnega koli združevanja slovanskih narodov trpel predvsem katolicizem.

Polemika okoli rusko govorečega prebivalstva in njegovega mesta v slovenski družbeni sferi in življenjskem prostoru je vrsto let služila kot ena osrednjih tematik v slovenskem časopisju. Tako liberalni kot klerikalni tabor sta spretno spreminjala in prilagajala svoji stališči družbeni klimi, razmere pa so še dodatno začinili številni prepiri in nastopi politikov v ljubljanskem mestnem svetu. Pojavljali so se tudi posamezniki, ki so kljub »pripadnosti« določenemu taboru prijetno presenetili s svojimi dejanji in pozivi. Med bolj znanimi je bil zagotovo France Grivc, ki je apeliral k boljšemu ravnanju in izkazu večje dobrote ruskim emigrantom (Zadnikar 2014: 41). Grivc je bil slovenski teolog in aktivni raziskovalec slovanske krščanske zgodovine. Bil je pobudnik in več let zapored tudi voditelj velehradskih kongresov, ki je posedoval široko znanje zgodovine ruske Cerkve ter redno spremljal duhovno stanje v takratni Rusiji (Zajc, 195). Grivca lahko uvrščamo med tiste nekdanje sonarodnjake, ki se niso pustili ujeti v mrežo populističnih in na trenutke skrajno neokusnih političnih mahinacij, ki so se okoriščali na račun nesreče drugih.

Rojstvo in delovanje Ruske matice

Matice so koncept ustanov slovanskega izvora, ki so se pojavile v Habsburški monarhiji. Ustanovljene so bile kot kulturno-znanstvene ustanove z namenom širiti in popularizirati nacionalne kulture. Ukvarjale so se tudi z založniško dejavnostjo, svoj vrh pa so dosegle v 19. stoletju v času romantičnih nacionalizmov. Delovale so predvsem med zahodnimi in južnimi slovanskimi ljudstvi.

Ruski emigranti so svojo matico ustanovili v Ljubljani leta 1924 v takratni Kraljevini SHS. Kmalu zatem so se začele pojavljati podružnice po različnih koncih kraljevine. Njen idejni oče in ustanovitelj je bil Aleksander Bilimovič, ki je tudi zasedal mesto njenega prvega predsednika. Bilimovič je bil prepričan, da njegovim sonarodnjakom prete nevarnost postopnega odtujevanja od ruske kulture in izobraževanja, ter videl rešitev v vzpostavitvi matice in rednemu sestankovanju njenih članov (Novalija 2014: 73–75).

V njenih prostorih so potekala predavanja in druge literarno-glasbene prireditve, založniška dejavnost, razstave, tečaji ruskega jezika, nedeljska šola ipd. Ustanovljen je bil celo sklad za pomoč revnim otrokom. Člani so redno pošiljali denarno pomoč raznovrstnim ruskim šolam, gibalno oviranim in drugim, potrebnim pomoči. Med prominentnejše člane, ki so delovali v Ruski matici, lahko uvrščamo njenega ustanovitelja A. Bilimoviča, A. Maklecovega, J. Spektorskega in M. Voronova. Življenje Ruske matice se je končalo leta 1941, ko so sile Tretjega rajha napadle takratno Kraljevino Jugoslavijo (Novalija 2014: 69–83).

Z ustanovitvijo Kraljevine Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918 pa je klima za ustanovitev lastne univerze na Slovenskem postajala ugodna. Leto pozneje je začela delovati prva tovrstna institucija na Slovenskem z imenom Univerza v Ljubljani, ki je imela svoj sedež v prestolnici. Prve profesorske vrste so zasedli tako domači kot tuji intelektualci, med katerimi je bilo lepo število ruskih znanstvenikov, ki so k nam v večjem številu prispeli v času med obema velikima vojnoma. Zaposlili so se na različnih področjih, na katerih so se uveljavili že v času bivanja v svoji nekdanji domovini. Kakor pišeta Alja Brglez in Matej Seljak, pa »so bili prav ruski priseljenci tisti, ki so ljubljanski univerzi zagotovili redno delovanje v obsegu, ki ji ga Slovenija z lastnimi zmogljivostmi nikakor ne bi mogla« (2007: 9). Največ ruskih profesorjev je bilo mogoče zaslediti na tehniški fakulteti, sledili pa so ji še pravna, filozofska in medicinska (Brglez, Seljak 2007: 11).

Med vsemi prispevki, ki jih je objavil časnik *Jutro*, jih je kar polovica zadevala področje kulture – še posebej sta bila izpostavljeni gledališče in balet ter z njima povezana znamenita igralka Marija Nablocka in Pavel Holodkov, nekdanji prvi bariton moskovske opere. Javnost je bila seznanjena tudi z delovanjem drugih članov ruske skupnosti, npr. z njihovimi študenti in znanstveniki. V ospredju sta bila velikokrat dr. N. M. Bubnov in dr. N. F. Preobraženski ter njuna predavanja in uspehi.

Znane osebnosti

Med znanimi osebnostmi iz znanstvenih krogov ruske skupnosti prednjačijo pravnik in politični ekonomist Aleksander D. Bilimovič s svojim »deležem« k razvoju ekonomske misli, soimenjak Aleksander V. Maklecov in njegov prispevek h kriminologiji ter ne nazadnje pravnik in pedagog Evgen V. Spektorski s svojo pravno zapuščino, ki predstavlja pomemben košček družboslovno-humanističnega mozaika pri nas. Podobno, kot so omenjeni gospodje prispevali svoj delež k razvoju

znanosti pri nas, sta se v umetniških krogih odlikovala baletnik, koreograf in režiser Peter Gresserov – Golovin, čigar zapuščina je še danes nezanemarljiv temelj vsega slovenskega opernega ustvarjanja, ter igralka Marija Nablocka, ki se je z izjemno mero spoštovanja do svojega poklica, predanostjo publiki, za katero je uprizarjala, in z umetniško izvirnostjo, ki je bila značilna pri realizaciji njenih likov, ovekovečila v očeh nepregledne množice gledalcev, s katerimi se je srečevala v svoji razgibani umetniški karieri.

Sklep

V letošnjem letu beležimo 102. obletnico od padca Ruskega imperija in s tem vala izseljevanja, ki ga je sprožil konec te mogočne evrazijske države. Veliko število ruskega prebivalstva se je podalo v inozemstvo, kamor sta jih gnala strah pred boljševiki in želja po nadaljevanju svojega ustaljenega življenja v novem in varnem okolju. Sreča v nesreči je bila, da je lepo število izseljenega prebivalstva predstavljalo visoko izobražene in kultivirane posameznike ter posameznice. Čeprav sprva niso verjeli v dolgotrajnost boljševističnega režima, so sčasoma spoznali, da bodo prisiljeni ustvariti nove temelje za svoje življenje v prihodnosti. Države gostiteljice so s tem dobile nove etnične manjšine, ki so pri različnih državah spodbudile različne odzive.

V takratni Sloveniji so Ruske emigrante sprejeli z mešanimi občutki – slovensko časopisje je bilo »mavrično« od prepojenosti z različnimi mnenji in stališči, ki so jih podajali politični veljaki. V viharju političnega preigravanja in obtoževanja je ruska skupnost pokazala hvalevredno mero samoiniciativnosti in se začela počasi, a odločno organizirati in postavljati temelje v duhu dualizma. Na eni strani so poskrbeli za vitalnost lastne skupnosti, na drugi pa so se začeli vključevati v svoje novo življenjsko okolje in dokazati svoj kakovostni kulturno-znanstveni prispevek slovenskemu prostoru. Nekateri posamezniki in posameznice so še posebej izstopali in poskrbeli za rojstvo določenih disciplin ali pa nadgradnjo že obstoječih. S padcem Sovjetske zveze je slovenski prostor doživel drugi veliki migracijski val iz sovjetsko/ruskega prostora. O teh migrantih je pisala Helena Kopninina, ki je skozi etnografske raziskave ugotavljala, da so bili emigranti tega vala izjemno raznovrstni tako na lestvici socialne hierarhije kot v načinu mišljenja, organiziranja in prilagoditvenih strategij. Ukvarjala se je s konceptom »skupnosti« in prišla do zanimivih ugotovitev, med katerimi je zagotovo najbolj izstopala ta, da je mnogo Rusov iz tega vala v celoti zavrnilo idejo pripadnosti neki »ruski skupnosti« (2005: 25).

V Sloveniji smo v zadnjih letih priča pozitivnim premikom, ne samo k osvetlitvi kulturno-znanstvenega prispevka ruske skupnosti v nekdanjosti, ampak tudi njenega obstoja in delovanja v sedanjosti ter prizadevanja, da bi tudi v prihodnje ostala vitalni košček slovenskega kulturnega mozaika.

Andrej Lokar

Na razlomu časa ali razkošni imanentizem pustolovca Ernsta Jüngerja

Ernst Jünger se je rodil leta 1895 v Heidelbergu in umrl leta 1998 v Wilflingenu. Leta 1913 je še nepolnoleten samoponaredil lastne dokumente ter se pridružil Tujski legiji. Leta 1914 se je prostovoljno javil v nemško armado in kot oficir prebil vso prvo svetovno vojno na zahodni fronti. Bil je večkrat ranjen in odlikovan. Leta 1920 je izdal knjigo *Vjeklenih nevihtah* (*In Stahlgewittern*), v kateri je opisal svoje vojne doživljanje. Leta 1922 je izšla njegova knjiga *Vojna kot notranje doživetje* (*Der Kampf als inneres Erlebnis*), v kateri poskuša podati svoj filozofski pogled na vojno v modernem času. Od leta 1923 je študiral zoologijo in botaniko na univerzah v Leipzigu in Neaplju. Kljub svojim konservativnim prepričanjem je vseskozi zavračal politiko NSDAP in leta 1939 izdal knjigo *Na marmornih pečinah* (*An die Marmorklippen*), ki alegorično obravnava hitlerjanstvo. Večino druge svetovne vojne je preživel kot štabni oficir v Parizu, leta 1943 napisal knjigo *Mir* (*Der Friede*), ki pa je izšla šele leta 1948. Posredno je bil vpleten v atentat na Hitlerja leta 1943. Jünger je kot osamljeni pričevalec svojega časa preživel povojno obdobje v razdeljeni Nemčiji, a kljub temu ves čas objavljal tako leposlovna kakor esejistična dela. Njegova Zbrana dela so v 18 zvezkih izhajala od leta 1978 do leta 1983.

Če natanko premislimo, bi se duhovni drži, ki zaznamuje celotno življenje in delo Ernsta Jüngerja, še najbolj prilegala oznaka – *heroični realizem*. Saj že sama dvoznačnost opredelitve priča o (vrednostno hierarhično razumljenem) večplastnem dojemanju sveta, ki je prizorišče dejavnega (herojskega) angažmaja (dejanskost kot postopno globinsko razodevanje resnice zahteva tako junaško naravo kakor podvig), ter s svojo akcijsko nastrojenostjo o neprividni, nedoskistični obstojnosti praustroja sveta, ki tiči za vsako razvidnostjo manifestacije. Svet je absolutno dan in realen, vendar nam, če smo le oboroženi s herojsko neustrašnostjo, že njegov mnogoslojni sestav omogoča, da prodremo do njegovega pratemelja. Svet Ernsta Jüngerja je potemtakem svet junaške (se pravi plemenite ali, po jüngerjevsko: aristokratske), nikakor pa ne kratkočasniške – pustolovščine: samo herojska gesta zmore za človeka aktivirati vse

nivoje obstojnosti in, povratno, vse nivoje v samem spoznavajočem subjektu ter ga s tem heroizirati (*Pustolovsko srce*).¹ Brez nadaljnega lahko torej tudi biografsko zatrdimo, da je bila *pustolovskost* po eni strani nepogrešljivo gibalo, po drugi pa v vseh svojih fenomenoloških različicah – od zgodnjega pubertetniškega romantičnega avanturizma (*Afriške igre*)² do življenjsko ogrožajoče frontne mistike v prvi svetovni vojni (*V jeklenih nevihtah*)³ vse tja do zrelega duhovnointelektualnega antropološkega, modroslovnega ter estetskega pustolovskega alegoriziranja (*Steklene čebele* ali *Eumeswil*)⁴ v poznejših, bolj spokojno polagodenih letih njegovega življenja – tudi cilj pisateljevega bivanja in ustvarjanja. Spoznavanje in aktiviranje sveta kot nedvoumno realne danosti, ki zavoljo svoje mnogorazsežnostne duhovne globine terja nepretrgano vzdrževanje herojske nastrojenosti; spoznavanje kot pustolovščina (kot *vita activa* torej), ki pa kontemplativno pojunači spoznavalca.

Metoda

Toda v skladu s svojim ustrojem mora herojska narava tudi zgraditi (ali revitalizirati) ustrezno življenjsko vodilo in gnoseološki pristop. V knjigi *Na zidu časa*,⁵ ki je v mojstrskem prevodu Alfreda Leskovca lani izšla pri Slovenski matici, gre za spoznavno metodo, ki bi ji lahko rekli *stereoskopski pogled*. Že sam dolgi začetni ekskurz o astrologiji, o njeni vse večji aktualnosti in popularnosti, vseskozi daje z nekakšno intrigantno namigljivostjo slutiti, da avtorju vsekakor ne gre za prisporeditev linearnosti fizičnega časa in spovračajoče se simboličnosti kozmološkega astrološkega časa, pač pa za nakazovanje nečesa *tretjega*, nevidnega in pratemeljnega (avtorjev izraz), ki substancialno omogoča vznikanje ne le vseh pojavnih oblik časa, pač pa časa nasploh. Pri tem Jünger uporablja dva pojma, dve zaznavi ali predstavi (opraviti imamo z umetnikom in ne s filozofom), ki sprožata *stereoskopski pogled* in posledično uvid v tisto *tretje*, ki v samem izvoru bivanja združuje (nikakor ne poenotuje) posamezne elemente stvarnosti. Pripomočka pri tem sta *tip* in *lik*; to sta dva vidika, ki spoznavajočemu umsko intelektualno (*tip*) ali umetniško intuitivno (*lik*) skozi proces tipizacije stvarnosti omogočita dojetje njenih esencialnih pratemeljev. To je zanj metoda, ki zaobsega celotno strukturo sveta in ki jo je Ernst Jünger ponazoril v mnogih svojih delih (denimo v *Sicilskem pismu človeku na luni* ali pa v knjigi *Tip, ime, lik*):⁶ detektiranje in primerjanje (ali soočanje) različnih *tipov* ali *likov* ukresne bodisi intelektualni bodisi intuitivni notranji pogled v nevidno bistvo čutnozaznavnih ali umskodeduktivnih ali umetniškodomišljiskih »utelesitev« ali predstav. Sam Jünger (mislim, da v nekem intervjuju) ta postopek nekoliko poenostavljeno ponazarja takole: lilije in vrtnice so različne, so *tip* ali *lik*, vendar nam *stereoskopski pogled* ponuja uvid v njun izvor, ki ni rastlina, ampak sama substanca rastlinskosti (in morda celotnega življenja in bivanja, ki omogočata rastlinskosti, da sploh je).

¹ *Das abenteuerliche Herz*, 1929.

² *Afikanische Spiele*, 1936.

³ *In Stahlgewittern*, 1920.

⁴ *Gläserne Bienen*, 1957, in *Eumeswil*, 1977.

⁵ *An der Zeitmauer*, 1959.

⁶ *Sizilischer Brief an der Mann im Mond 1930 in Typus, Name Gestalt*, 1963.

Čas človeka

Ko s pomočjo tega postopka vzremo substanco časnosti, se lahko vrnemo na površje, oboroženi z novim interpretativnim ključem. Kar v delu *Na zidu časa* zaposluje Ernsta Jüngerja, je ena od nepreštevnih oblik človeškega časa – *zgodovinski čas*. Čas ni večnost: neogibno ima svoj začetek in svoj konec, ki pa se razodevata na različne načine. V zgodovinskem času pa se kaže tudi bistvo pisateljve (in naše) dobe. Za razmejitev našega časa zarisuje dva mejnika: začetek zgodovine (se pravi: zgodovinopisja) kot neodtujljive poteze zahodne civilizacije, ki se uteleša v Herodotovem pisanju, in moderni čas plahnenja duhovnih sil, ki jih je zgodovinski čas sprožil in so zgodovinski čas pojile. Širše razdobje zgodovinskega časa predstavlja le eno od etap v procesu (sploh ni nujno, da ga razumemo ciklično) porajanja in odmiranja kvalitativnih časovnih segmentov. Pri tem Jünger, ne da bi se s katerim izmed njih povsem istovetil, prevzema vzorce pripovedi o nastanku in koncu sveta, indoevropskih in neindoevropskih mitologij, a tudi alegorično tolmačenje *Stare zaveze*, Heziodovih pesnitev, nenazadnje tudi interpretacije pri vizionarskih avtorjih, ki prebivajo že globoko v zgodovinskem času, kakršni so Joahim da Fiore, Giambattista Vico, Friedrich Nietzsche, Oswald Spengler. Celotni cikel človeškega časa z vsemi svojimi implikacijami, če ga merimo skozi optiko našega časa, obsega predmitski čas, mitski čas, herojski čas in zgodovinski čas. Vse to so oblike človeškega časa, poznamo pa še druge čase, čas neobljudene zemlje in predčloveških življenjskih oblik: biološki čas, geološki čas, čas ozvezdij, čas vesolja. Tovrstno razumevanje časa (in posledično seveda tudi časnosti kot take) ima dvojno naravo: obstaja kot faktična transzgodovinska danost, pa tudi kot zunajčasna duhovna razsežnost, kot simbol: vse soobstaja v iluminaciji uvida, ki ga sproži duh. Po Jüngerjevem mnenju predstavlja njegova (s tem pa tudi naša) doba razdobje usihanja duhovnih vzgibov, ki so sprožili in vzdrževali zgodovinski čas. Podobno kot Herodot, ki se je znašel na prelomu med herojskim in zgodovinskim časom in se je nejeverno ter strahoma oziral nazaj in si iz mita ali herojskih pesnitev izposojal merila, da bi interpretiral svojo lastno stvarnost, tudi mi, ki smo se znašli na ekvivalentni prelomnici med zgodovinskim in postzgodovinskim časom, poskušamo s pojmovnim aparatom in s senzibiliteto zgodovine razbrati poteze nove časovne kvalitete, ki se razgrinja pred nami.

Zgodovinski čas

Prva izstopajoča prvina zgodovinskega časa kot zadnjega obdobja (v cikličnem ali necikličnem) nizanju človeškega časa je njegova fiziognomija. Ta se kaže prvenstveno v človekovi eksistencialni potrebi, da bi se z beleženjem lastnega spomina ovekovečil znotraj samega minevanja. V tem pogledu je zgodovinski čas *metafizika minljivega*. Je čas, katerega središče je človek in ki mu torej človek narekuje svoje zakonitosti in mu vtiskuje svojo podobo. Brž ko se

človek samookliče za središče sveta in postane svet njegovo središče, začne vanj vnašati svojo neizkorenljivo potrebo po preseganju (Nietzsche) samega sebe (toda k temu ključnemu vprašanju se bomo še vrnili na koncu tega besedila), ki se v antropocentrični zasnovi sveta kaže kot potreba po trajanju. Zaradi svoje notranje strukture in procesov, ki se v njej porajajo, si zgodovinski čas zastavi svoj *telos* v sami zgodovini, kar seveda vzvratno učinkuje tudi na razumevanje samega spominjanja in na podobo človeka znotraj spomina. Zgodovinski čas postane linearno razvojen in slejkoprej začne samega sebe dojemati kot projekt, katerega glavni pobudnik je tudi njegov ne le glavni, pač pa *edini* akter: človek. Tovrstni čas in svet sta proizvod in obenem tudi okrepljevalca instrumentalnega uma, ki mu stvarnost pomeni predvsem material, ki ga človek lahko po mili volji oblikuje po lastni podobi. Vendar tudi zgodovinski čas pozna več faz, v katerih se instrumentalni um vse bolj osvobaja in s tem tudi ustvarja realnost, kjer vladajo pogoji za njegovo uveljavitev. To je denimo čas mesta in države, ki postaneta cilja razvojno razumljenega časovnega dogajanja, to je čas pravne ureditve in oblik, ki jih narekuje zgodovina: čas politike in velikih vojn, znanstvenih odkritij in njihove mitologije, velikih zgodovinskih osebnosti (Aleksander Veliki, Hanibal, Julij Cezar, Oktavijan, Napoleon), čas kataklizmatičnih pretresov in predvsem vrednot, ki jih vsiljuje samopodoba človeka kot središča sveta. Predvsem pa je to čas, ki razglasi *napredek* kot svoje temeljno gibalo. Toda s slabljenjem sil, ki naseljujejo zgodovinski čas (po naravnem zakonu – vsaka stvar ima svoj začetek in svoj konec), se postopoma razblinijo tudi njegove vsebine in cilji. Njegovi glavni aduti se izkažejo za nezadostne: znanost, razvoj, ekonomija, humanistična samopodoba, ideja moralne in vsestranske perfektibilnosti zatonejo. Za soočenje s krizo zatona v zgodovinskem času je na svoji stoletni življenjski poti na osnovi osebnih izkušenj Ernst Jünger zasnoval štiri duhovne drže in le-tem odgovarjajoče človeške tipe: *bojevnika* (ki ga je sam doživel v času prve svetovne vojne – *V jeklenih nevihtah* in *Vojna kot notranje doživetje*)⁷, *delavca* (kot nosilca, upravljalca in izvajalca temeljne poteze, ki prežema celotni zgodovinski čas: dela – *Delavec*)⁸, *upornika* (kot duhovna razsežnost izobčenca, ki izhaja iz spoznanja o bistveni nespremenljivosti sveta – *Na marmornih pečinah*)⁹ ter *anarha* (kot kontemplativna drža neangažiranega angažmaja).

Črta

Življenjska in intelektualna naravnost Ernsta Jüngerja sta drži duhovnega aristokrata, njegov cilj in obenem cilj njegovih štirih človeških likov *bojevnika*, *delavca*, *upornika* in *anarha* je premaganje nihilizma kot temeljne poteze zgodovinskega časa. O tem je avtor obširno spregovoril v knjigi *Preko črte*,¹⁰ vendar je vsaj posredno tudi tema knjige *Na zidu časa*. Ključna sociološka šifra za življenje in delovanje v dobi zgodovinskega časa je *odpor*. Toda kakšen je Jüngerjev prikaz sodobnega nihilizma kot produkta zgodovinskega

⁷In *Stahlgewittern*, 1920, in *Der Kampf als inneres Erlebnis*, 1922.

⁸*Der Arbeiter*, 1932.

⁹*An die Marmorklippen*, 1959.

¹⁰*Über die Linie*, 1950.

časa? Nihilizem se mu začuda razkriva v podobi reda in blagostanja na družbenoekonomski ravni ter osebnega zdravja in čilosti na posameznikovi ravni, nenazadnje še kot prevladovanje tehnike na organizacijski ravni; na psihološki ravni pa v podobi nereflektiranega optimizma in razbohotene življenjske sle. Toda kljub navidezno globoki razčlembi se pri branju tako Ernsta Jüngerja kakor tudi večine avtorjev *konservativne revolucije* v weimarski dobi poraja vtis, da ostaja njegovo (in njihovo) razumevanje nihilizma ob mnogih ekskurzih v biologijo, fiziko, antropologijo, religiologijo in sociologijo ter gnozo čvrsto vpeto v neprepustni zaris nemškega filozofskega duha, ki se od Hegla do Heideggerja odvija v znamenju idealističnega postajanja, v znamenju značilnega redukcionističnega skrčenja duha na dogajanje (samo) spoznavanja v času. Čeravno je v svoji interpretaciji nihilizma Jünger resnicoljubnejši od Nietzscheja ali Heideggerja, nas njegova izvajanja napeljujejo na misel (na kar ga je sicer opozoril že sam Heidegger v svojem odgovoru na knjigo *Preko črte*), da poskuša z nihilističnim orožjem povsem nihilistično premagati nihilizem. Izraženo v prisposodbi: Jünger slutí, da vladavina Titanov (v zgodovinskem času: teluričnega *delavca*) napoveduje izničenje poznanega sveta in povratek starih (ali rojstvo novih) bogov, pri čemer je nihilizem nujno potreben za regeneracijo sveta; povsem na dlani pa je, da je tudi domnevni čas bogov še vedno čas in ne večnost, totalna čezčasna presežnost, katere čas je zgolj tostranski odlitek ali odsev. Pri tem Jünger, vsaj v fazi nastajanja *Na zidu časa*, religij ne razume kot razodetij netostranskega tostranskemu, morda niti ne kot zaokroženih sistemov moralnih naukov, pač pa kot nekakšne posode, v katere se namesti in prebiva »duh«, katerega izvor in nosilci so človek, živa in neživa bitja, zemlja, vesolje, kozmos; v bistvu gre za značilno novoveško in kriznočasno *metafiziko brez transcendence*, ki poskuša na svojih nemetafizičnih osnovah utemeljiti lastno metafiziko, za neko opojno in razkošno obliko polpresežnostnega humanizma (tudi vsak nadčlovek je na koncu le človek). Neprimerno bližje transcendenci je Ernst Jünger v svojem dojemanju lepote in umetniško ustvarjalne vznesenosti. O tem priča tudi njegovo občutenje in uporaba jezika: Jünger je pisec nenadejanih intuitivnih zasukov, ki morda razgaljajo še najbolj pustolovsko plat njegove pustolovske narave: *avanturizem v misterijskem dojemanju jezika*. Podobe so pri njem vselej izraz vznikanja, u-videnja nevidnega, se pravi razkrivanje skritega dna. S tem se njegov pogled vrača k esencialnim kategorijam, vendar preskoka h kenotičnemu sprejetju zunajsvetskega gibala sveta, ki edini lahko osnuje vznik biti iz ne-bití, vsaj v tem razdobju svojega ustvarjanja ne premore. V tem pogledu pa tudi sam *zid časa* ostaja zanj in za njegovega bralca stanje duha, kamor se lahko umesti jüngerjevski *anarh*, da bi neprizadeto ali prizadeto zrl na večno vračanje, postajanje ali programiranje sveta.

Robert Simonišek

Stisnjen h gori

Že nekaj tednov se skozi mojo podzavest prerivajo gore iz različnih evropskih regij in iščejo zavetje v dnevni sobi. Zataknjene čakajo, da jih s pojasnilom *osvobodim* za nekaj časa in zamenjam za stvarno navzočnost, ko mi jih bosta vreme in življenje spet naklonila. Roj tovrstnih podob je lahko sprožilo več dejavnikov – nedolžen vonj lesa, kakršen je značilen za planinske kočje, a se zdajle zadržuje izpred mojega kamina, pogled s trga proti Alpam sredi jasnega zimskega dne, vremenska napoved, ki ne spregleda razmer v višjih legah, da, celo ovitek zgoščenske, ki ga krasijo tibetanski menihi, mi sugerira skico masiva, dvigujočega se iz meglene koprene, kot da gre za arhaični, predcivilizacijski raj. K temu bi lahko pridružil še roman *Čarobna gora* Thomasa Manna, čigar glavni junak Castorp magičnih sedem let *nasede* med gorami, kamor se je pravzaprav odpravil na tritedenski obisk. Na pogled idealne švicarske Alpe, ki ga obdajajo v od civilizacije odmaknjenem sanatoriju, postanejo zanj prizorišče psihodrame, potovanja med strastmi, soočanje s smrtjo ter dejansko z vsemi miselnimi, čustvenimi, celo političnimi dilemami, ki lahko ukleščijo za refleksijo dovzetnega zahodnega človeka. Naštete impulze skupaj z mojimi lastnimi gorskimi izkušnjami, ki so skromne v primerjavi s *poznavalci*, doživljam kot *snežni sen*. Slišim šume vode po koritih, vidim zlizane skale s klini, za katerimi je panorama na drobcene vasi ali bleščeče, nedostopno jezero.

V tem trenutku sedem oljnih slik bidermajerskega slikarja Marka Pernharta visi na začasni razstavi v Galeriji Božidar Jakac. Kot avtor razstave sem večkrat šel skozi prostor, kjer pod lučmi oživijo njegovi prizori z opuščenimi dvorci ter gorske panorame, se nehote navzel njegovih krajin z goratimi predeli, slikanimi iz različnih zornih kotov. To so izjemno vsečne kompozicije, ki ne uprizarjajo bistva, kakršnega si predstavljam ob pojmu gora, v njegovi rustikalni tišini s svojimi odtenki med belino in sivino. Pernhartovo romantično-realistično videnje visokogorij v času pred masovnim gorskim turizmom, razvojem fotografije in tej sledečim vizualnim finesam, ki nam danes kljub priročnosti in nepogrešljivosti bržkone zakrivajo stik z gorami ter z vsem drugim, kar nas lahko popelje k enkratnim *doživetjem*, temelji na spretnostih klasičnega slikarstva. Moje prvo srečanje z njegovimi deli v Narodni galeriji v študentskih časih je prej vzbudilo odpor kot občudovanje. Njegova narava na platnih v javnem okolju deluje kot tujek. Dejansko se poskusi prenašanja nečesa naravnega in organskega v državne inštitucije velikokrat izjalovijo, sem pomislil. Kot da se mi zdaj vse to prikazuje kot nasprotje, kar lahko gore odklenejo s svojo navzočnostjo. Čeprav je Pernhartov gorski svet topografsko zvest, je v določenih motivih dodal lastno vizijo prostora. Kljub temu da je ob mnogih drugih večkrat obiskal najvišji avstrijski in slovenski vrh ter oba likovno ovekovečil, se zdi, da je njegova umetnost bolj kot osebni izkušnji gorskih dogodivščin podvržena

vneprejšnjemu okusu. Njegova platna so bila konec koncev statusni simbol tedanjega meščanstva in aristokracije, album njegovih risb si je lastila celo cesarica Elizabeta. Za današnjega opazovalca je morda najzanimivejše, kako se imaginarno zliva s tistim, kar je slikar kot vnet planinec videl in doživel med gorami. Vendar pri mnogih njegovih delih nikoli ne bomo izvedeli, kateri prizor na sliki je izmišljen in kateri je ustrezal stvarnosti, kot te meje ne zaznavamo pri številnih drugih umetnikih.

Skozi okno muzeja, nekdanjega cistercijanskega samostana, so vidni Gorjanci. Prvi menihi so semkaj iz Pernhartove avstrijske Koroške prepotovali čez Karavanke. So živ dokaz, da ljudje v ravninskih predelih *potrebujejo* besedo gora – tudi kadar gre dejansko za hrib ali le nedolžno vzpetino, kot je to načeloma pri prebivalcih nižin. V starih pojmovanjih so bile gore domovanja bogov, dobrohotnih ali temnih sil, ali denimo kar hrepenenja, kot je v pripovedki o Kralju Matjažu. S postopnim osvajanjem vrhov pa so postajale zgolj še en dokaz o nadvladi človeškega razuma nad naravo. Kot podalpski človek bi verjetno moral biti ponosen na bližino najvišje evropske gorske verige in ne oporekati mnenju, da so nam gore v krvi. Neodvisno od tega, v katerem predelu te majhne dežele se nahajaš, so na dlani. V vsakdanjem življenju so dostopne veliko lažje in v manj surovi obliki, kot so bile Keltom, Slovanom, ki so se zataknili v njihov rob in se postopoma navadili njihovih hrbtov. Ni čudno, da so marsikje med osrednjimi legendami in miti ter so nepogrešljiva sestavina nacionalnih ikonografij. *Zanimanje* zanje se izraža tudi skozi pohodništvo, ki je v Pernhartovem času postalo priljubljena dejavnost alpinističnih zagrizencev, objekt plemiških estetov ali po avanturah hlepečih radovednežev. Kot da se razen političnega predznaka ter napredka z vsemi rečmi in tehnologijo, ki so nam danes na voljo, odnos človeka do gora odtlej ni prav bistveno spremenil.

Sicer pa se težko identificiram z gorskimi zagreteži, ki jim izleti ali alpinistični podvigi pomenijo vrhunec. Kakor pri mnogih drugih aktivnostih, so tu najglasnejši tisti, ki potrebujejo ekstreme, da lahko začutijo, da so živi. Pri marsikaterem gre zgolj za nadaljevanje vsakodnevnega delovno-osvobajajočega in hkrati suženjskega obrazca, da je treba za vsako ceno nekaj storiti, nekam priti, drugemu pokazati nek rezultat. Navzgor odrinejo pod vplivi sekvenc, kakršne poznamo iz filmov *Kekec*, ali bolj ameriške *vizije* muzikala *Moje pesmi moje sanje*. Bolj od tega me premaknejo lastna doživetja, ki se skozme razporejajo v določenem duktusu. Spominjam se, kako so se sprva od daleč vztrajno zapisovale vame Kamniške Alpe. Na poti v Ljubljano me je njihov obris vsakič opomnil, da se bližam prestolnici. Po številnih vožnjah v poznih popoldanskih urah so stale na meji med svetlobo in mrakom, mlečno otipljive, krhke in sveže kot sladoleđ. Čez nekaj let so postale prizorišče krajših pohodov. Ob zdajšnjih premikih proti zahodu ali severu jih skoraj več ne *opazim*. Zaradi večletnega *zasledovanja* točno te verige so mi vse druge že iz varne razdalje v avtomobilu delovale tuje.

Potem pa se je zdelo, da sem ta del ponovno odkril to poletje, z vsem, kar sledi: tesna soba v stari, preurejeni vili s pogledom na okoliške vrhove, recepcija s staromodnimi fotelji, prostorna restavracija v dišečem lesu, gostilničarjeve kretnje in ribnik za hrbtom, pohodniki in kolesarji različnih starosti ter narodnosti. Na koncu se je izkazalo, da ima mladi lastnik hotela literarne ambicije, da je že izdal knjigo in piše novo. Najin zadnji pogovor sem doživel kot

Marko Pernhart, *Welzenegg*; vir: Wikimedia

nenavaden, zakaj občutljivi človek, ki me je takoj prepoznal za književnika, je o vsem molčal do mojega odhoda. Šele ko sem se od njega poslavljaj v avtu in se mi je v mislih vila med belimi vrhovi usekana sončna kolesarska pot Mojstrana–Udine, mi je pojasnjeval, da ni želel načeti te *teme*, saj, da sem prišel sem na oddih. Lahko sem se zgolj strinjal. Očitno je bilo moje vedenje v nekaj dneh, ko sva si izmenjala nekaj mnenj, dovolj *protiliterarno*. Ob odhodu sem tudi razumel, zakaj so na recepciji skrbno zložene police s preišljenim izborom. Tako jih lahko uredi samo poznavalec. Mladenič mi je poklonil izvod svoje pesniške zbirke. No ja, sem si mislil, ko sem zapuščal Zgornje Jezersko in pot nadaljeval med kravami in čez prelaz, potem pa se tik pred vročinsko nevihto spustil na avstrijsko stran: tudi na krajih, kjer zelo redko pustim sledi, je težko ubežati samemu sebi.

Ob tem obisku se mi je najbolj vtisnil v spomin nek fragment. Ne ravno primerno opremljen za podvig sem dopoldne lezel proti vrhu, zavedajoč se trdovratnosti avgustovske vročine. Kot v protest proti vsem po modnih trendih opremljenih hribolazcih in prenapetežih, ki se širokoustijo o gorskih užitkih. Bil sem ponosen, da sem telefon in marsikaj, kar me veže, pustil v dolini. Po kakšnih dveh urah hoje je zmanjkalo oznak in koč, kamor sem bil namenjen, se mi je izmikala. Nekaj časa me je zabavalo, da sem zašel. Spraševal sem se, kje so meje strahu in kako bi v takšni situaciji odreagiraj kdo od znancev. Ob vsej previdnosti in upoštevanju osnovnih načel varnosti se imam za človeka, ki ni nagnjen k

paniki. Nato sem opazil, da mi zmanjkuje vode. V dolini sem namenoma napolnil le pol steklenice, da se ne bi preveč obtežil. Tavajoč po planoti sem iskal nekoga, ki bi mi razložil, kako do označene steze. Po neuspehlih poskusih navkreber sem se odločil, da se obrnem. Toda tudi stara pot za nazaj se mi je izmuznila. Bil sem že precej upehan. Potem se je skozi smreke pritajil nek zvok, ki sem mu sledil po vzpetini skozi gosto drevje. Sprva nisem bil prepričan, potem pa je bilo očitno, da gre za stroj. V traktorski kabini je sedel fant, skoraj otrok, in ga samozavestno upravljal. Na spodnji strani se je za njim vila urejena široka, sveže posipana gozdna cesta kot posebej za lahkomiselnih izletnikov. Njegov dobrodušen nasmeh in pozdrav sta me pomirila. Morda je zaznal moje vznemirjenje in zato še toliko bolj samozavestno odreagiraj, češ, od tu dalje je civilizacija. In rutinsko nadaljeval z odzivanjem zemlje. Razgledal sem se naokrog, ali je kje kakšen odrasel. Nikogar ni bilo na tistem področju zunaj dometa telefonskega signala, socialnih omrežij, časopisov, govoric in podobnih vsiljenih interpretacij sveta.

Kaj lahko v nas prebudi naravnega človeka in za nekaj trenutkov zasenči političnega, državnega, kakor bi temu nekoč rekel Thomas Bernhard? Provokativni pisatelj je v romanu *Mraz*, ki se dogaja v zakotni alpski vasi, skozi karakter razklanega, mizantropskega slikarja, čigar notranje doživljanje je daleč od tistega, kar si lahko predstavljamo ob doživljanju Pernhartovih slik, docela negiral zmožnost človekovega sožitja z naravo. Dejansko ni na nobeni nadmorski višini točke, kjer lahko ta politični, državni, vzgojeni posameznik odmisli, za čemer se peha množica, in s težavo razlikuje, kaj od tega je dejansko zanj nujno kaj bistveno. Večina, ki se dviguje iz doline, o teh *pridobitvah* resda ne razmišlja neposredno. Nekdo od njih pa zagotovo obdeluje svojo preteklost, si polni pljuča in poganja kisik v žile za novo pridobitev, predmet, kariero, svetovnonazorsko ali politično ideologijo, s katero konstruira svojo prihodnost in opravičuje lastne temelje. Za trenutek sem pomislil, da sem bil v očeh fanta na traktorju videti kot naravni človek, razgaljen divjak, puščavnik ali hipi v smešnih športnih čevljih in z obrabljenim nahrbtnikom, ki je zgrešil desetletje. Najini *mentalni vlogi* sta se za hip zamenjali. Toda moj razsvetljenski um, prilagojen standardom 20. in 21. stoletja, je stegnil lovke v trenutku, ko sem se spet počutil varnega. Drug za drugim so se prižigali signali, se razporejali naokoli po pokrajini ter pripisovali smisel dogodkom naokoli in celotni situaciji.

Medtem ko so bili moji pernhartovski, mannovski, bernhardovski ter preostali svetovi idej in nazorov spet obujeni, je bil deček pred njimi varen v soncu svojih let, neobtesanih gest in neposrednih vzgibov. Toda v svojem manevriranju in urejanju gozdnega odseka je bil ravno tako na poti k *prilagajanju*. Opravljal je delo odraslega človeka. Tudi on je bil zaposlen s tkanjem nekakšnih načrtov, ujet med šolski sistem in obdobje počitnic, družinska pravila ter najstniške vrednote, ki mu jih sugerirajo starši, šola in številni novodobni mediji. Moj jaz je bil jasno že docela v območju, kamor se je on lahko zgolj potopil s slutnjami. Zame ni bilo več neposredne poti nazaj. Nobena docela gotova smer se ni svetlikala pred mano. Drevesa so me globoko obstopila. Fizično razdaljo med mano in dečkom, ki je merila nekaj metrov, bi med najinima duhoma ne bilo mogoče izmeriti. Razen smrti mi nobena druga sila ni mogla iztrgati sebstva, okoli katerega so kot planeti krožili moj živčni, umski ustroj, čustva ter spomini. Moj politični ali državni človek z vsemi finesami in pomanjkljivostmi je bil že zdavnaj

opredeljen v na videz kozmičnih, vendar precej utirjenih, morda celo strogih relacijah. Moj pogled je postajal pogled bitja, vraščenega v svet nasprotujočih in sovražnih si ideologij, virtualnosti, predimenzioniranih in koristoljubnih informacij, potrošniške miselnosti ter tistega, kar se nam vsak dan servira in čemur pravzaprav v vsej komfortnosti bebavo prikimavamo, namesto da bi se branili.

Na poti do avtomobila me je presvetlila neka docela zatemnjena sorodnost. Kot otrok sem hodil v šolo navzdol vsako jutro dobra dva kilometra, vračal sem se po isti cesti navzgor ali po neki drugi, vsekakor pa navkreber. Hoja navzdol je zame že v začetku pomenila pot k pravilom, učenju, zakonom, koraki, uprti navzgor, pa k domu, sproščenosti, seveda tudi k vzgoji, vendarle drugače posredovani. Težko bi rekel, katera od teh poti me je vodila h kaosu, katera k sreči, ene ne bi bilo brez druge. Po gozdni cesti sem se torej vračal v odrasel svet skrivnostnih in kompleksnih razmerij, na katere lahko vplivamo samo delno. Brez natančno določenih zapovedi, kakršne je dobil Mojzes na tablah postave, sem bil spet na tem, da se sam prebijem do razlag in si postavim meje v odnosih do drugih. Kajti ustava, na kateri je dandanes utemeljen ves moj odnos z drugimi in državo, ne dosega absoluta, na katerega bi se lahko kot človek popolnoma oprl. Ob vračanju se je v meni samodejno prebujal instinkt, ki mi je v dolini omogočal ločevati med resničnim in neresničnim ter številnimi drugimi nasprotji. Počasi so se začele prikazovati domačije z obeh strani, psi so lenobno dvigovali glave. Veselil sem se nižjih leg ter proslavil s pivom v prvi gostilni, kjer so me prestregle človeške oči.

Že zaradi tovrstnih doživetij je dobro oddaljiti se z markiranih poti, sem pomislil. Nenehno se držati oznak v življenju pripelje samo do krajev, ki so vidni na *zemljevidu*. Večina resničnih in pretresljivih izkušenj je zunaj tega risa. Iskalci gredo naprej in skozi temo ter se ne ozirajo na odkrita in priljubljena področja. Ni potrebno, da bi kar naprej obiskovali ali ponavljali za nečim, kar počnejo drugi. Verjamem, da če hočeš v gorah kaj lepega doživeti, je bolje, da se odpraviš sam, ali vsaj s človekom, ki te razume. Kot na vse druga v življenju, se je treba malo pripraviti, poznati tveganja, hkrati pa se znati prepustiti, se dotakniti tišine, ki prek sten drsi z neba. Kolikor gore na eni strani potrebujejo lenobnost in zmožnost odmišljanja, na drugi zahtevajo čuječnost. Obisk je obred, kakor bi morala biti vsaka druga dejavnost, ki ji še lahko pripisujemo pomen v rutinskem življenju. Ko se dviguješ, se marsikaj dogaja v glavi. Ko greš dol, si nov človek, prečiščen, lažji, zadovoljen, pripravljen, na kar prej nisi bil. In nima smisla, da bi vsakič, ko se pritaji misel, lezel gor. Zato za danes bodi dovolj pogled k sončnim vrhovom iz trga, ki priklicuje drobce, kakor so se zvrstili, kot tiste, ki bi se lahko zgodili v bližini gora. Na svojstven način so del mene, kakor da sem še zmeraj malo stisnjen k svoji gori in prisluškujem njeni notranjosti ter prisluškujem sebi. Še nekaj časa bom ostal v takšnem položaju. Enkrat se bom ponovno dvignil in se čudil, kako se oblaki pasejo nad brezskrbnostjo sten. Ko me bo poklicala. Prepričan sem, da kmalu. Upam, da bom takrat še toliko dojemljiv, da bom prepoznal klic.

Jurij Dobravec

Zlatorog in njegova narava

Pred 150 leti, natančneje 20. februarja 1868, je Dragotin Dežman objavil *Pripoved o Zlatorogu*. Čeprav v nemškem prevodu, in kljub množici poznejših dvomov o pristnosti brezimnega pripovedovalca iz Julijskih Alp, je literarni dogodek na bralce naredil izjemen vtis. Ta očitno vztraja še danes. Ne vem, ali Slovenci kakšno pravljico ali drugo besedilo ljudskega izročila doumevamo tako avtohtono kot ravno Zlatoroga in njegovo magično triglavsko rožo. *Pripoved o Zlatorogu* tudi v strokovni javnosti velja za eno najbolj poznanih in prepoznavnih pripovedk na Slovenskem. Zgodba se spogleduje s popularnim naturalističnim pisanjem, kakršnega poznamo po vsej takratni Evropi. Vsebuje delčke zgodovine, sociologije, antropologije, naravoslovja, gospodarstva in trgovine, kmečke idile in tako imenovane mitologije. Za njen silovit prodor v javnost je značilno, da so jedro njene zgodbe prav hitro pograbili Nemci. Njihov pesnik Rudolf Baumbach je v svojo navdušeno dolgo pesnitev *Zlatorog* ujel večino pristnega duha in hkrati promoviral obstoj slovenskih imen s skrajnega jugozahoda takratnih habsburških »nemških« dežel. Menda je prodal čez 400.000 izvodov. Njegov posel med nemško govorečimi je bržkone v veliki meri posledica (post)grimmovega romanticizma, ki je po mnenju nekaterih skozi celotno 19. stoletje sploh šele vzpostavil Nemce kot sklenjen narod.

Po vrnitvi v slovenščino, predvsem po zaslugi Antona Funtka in Antona Aškercarja, se je zganila slovenska folkloristika in v zgodbi skušala najti resnico. Najprej ontološko, torej, kaj je bistvo zgodbe. Potem reflektivno, torej, katere alpske resnice zgodba dejansko odseva. In pa epistemološko v smislu, ali je bil pradavni prebivalec preprišanega območja sedanje Slovenije sploh sposoben tako razumeti naravo in dogajanje okrog sebe, kakor je to posredoval svojim potomcem. Postavljalo se je celo vprašanje, ali si ni Dežman kot vodilni deželni muzeja in spreten intelektualec vsega skupaj izmislil.

Koliko so se raziskovalci res poglobljali v Dežmana, ostaja uganka. Zdi se, da številka SI AS 854 v Arhivu Republike Slovenije, pod katero hranijo 5 metrov škatel njegove zapuščine, ostaja precej zaprašena. Namreč, ko danes pregledujemo manj ali bolj burno razdvojenost plejade slovenskih intelektualcev o Zlatorogu, med drugimi Jožeta Glonarja, Leopolda Kretzenbacherja, Joža Mahniča, Milka Matičetovega ali nekaterih sodobnejših, ne moremo mimo pomisleka, da so se bolj ukvarjali z obrobjem kot sporočilnim jedrom. Zadeve še danes niso razčiščene. Pravzaprav ni jasno, ali se stroke do Zlatoroga tako razdvojeno obnašajo zaradi vsebine same ali morda zaradi miselne paradigme posameznih razpravljalcev. Pa vendar – ali k sreči – zgodba o Zlatorogu glede na njeno prepoznavnost in

očiten vpliv presega vsa nagnjenja takšne ali drugačne znanosti. Nekateri znanstveniki so to že začutili.

Izvirna pripoved o Zlatorogu govori o odnosih. V njej se prekrivata dve drami: tragedija medčloveške zavisti na eni in strašljivost posledic neprimerne obnašanja človeka do narave na drugi strani. Če se prva nagiba v slog novele, bi drugo prav lahko imenovali čudežna pravljica. Namreč, v tej nastopajo vile z nevtralnimi imeni Bele žene, potem idilični trentarski Lovec, pa utelešena hudobija Zelenega lovca in seveda magični balzam, ki čudežno zraste in čudežno zdravi živali, na prvem mestu mogočnega Zlatoroga.

Slovensko naravovarstvo je v svoje ozaveščevalne programe pograbilo predvsem drugo dramo: »Glejte, zaradi človeškega pohlepa po naravnih bogastvih bomo sami sebe uničili.« Ali drugače: »Ker si lovec drzne ogroziti sveto žival, bo ta najprej ugonobila zločinca, potem pa za kazen razdejala ves paradiz pod Triglavom.« Svetovni miselni trendi ob okolju in naravi niso prav nič drugačni: vse bolj golo skalovje, orkani in poplavljen obalna mesta, vulkani, suše in vročine, ledeni mraz in podivjane reke, virusi in klopi, mrčes in erozija za podrtim drevjem; skratka strahotno maščevanje narave, vse zaradi pregrešnosti pohlepa in popolne neumnosti ene same, vase zagledane vrste.

Pa vendarle, Dežman tega ni zapisal. Modrost, ki jo je povzel od domorodnih očakov, je daleč od hudobije. Zlatorog človeka ni pahnil v prepad, in – če pogledamo naokrog – narava s stalnim obnavljanjem še vedno obstaja, še vedno v nas drami vprašanja in nam ob vsej svoji lepoti zbujajo čudenje.

Zapisana pripoved o Zlatorogu ni grožnja, ampak v svojih starodavnih motivih globok razmislek o človekovih dejanjih, o procesih v naravi, o neopisljivi povezanosti vsega, kar je živo. Je tudi dokaz, da je bilo umevanje pristnega odnosa med človekom in naravo vredno prenašanja iz roda v rod. Tak pogled je močnejši in bistveno bolj celovit od dosedanjega naravovarstvenega romaniziranja, ki nas prerado zavede v diametralno neresnico: da smo ljudje najmodrejša bitja sveta in da smo ljudje najhudobnejša bitja tega stvarstva. Oboje hkrati pač ne gre; človek je samo človek.

Če si pogledamo Bele žene, so v pravljici prikazane kot čudovite sramežljive vile, ki so vzdrževale svet, »pomagale siromakom v stiski, porodnicam stale ob strani in učile pastirje spoznavati zdravilne moči zelišč«. So tudi »dale, da je po golih skalnatih robovih poganjala krepka trava in je koza siromakov tam našla pašo«. Zlatoroga, ki je čuval raj pod Triglavom, so oskrbele s čudežno močjo njegove krvi, iz katere je zrasla »zel čudovite zdravilne moči, ki so jo imenovali čudežni balzam ali triglavsko rožo«.

Raziskovalec mitologije si bo ob takem opisu takoj ustvaril podobo nekih primitivnih predčloveških domorodcev, ki si drugače kot z bogovi niso znali razložiti naravnih pojavov. Pa je vendarle čudno, da je bil ta isti primitivnejši sposoben spoznati zdravilnost rastlin, pognati svojo čredo na kraje, kjer so se po evoluciji in naravni sukcesiji razvili najsočnejši

travniki, ali se vnaprej izogibati neurju in plazovom, če ni bilo potrebe riniti v nedostopno skalovje. In, če smo še bolj znanstveni, je bil očitno sposoben udomačiti in svojim potrebam oplemenititi celo vrsto drugih rastlin in živali, tudi vzgojiti domačo kozo iz divjega prednika gamsa ali kozoroga. Brez nasilja moderne genetike, brez kratkovidnih farmacevtskih promocij, brez kmetijskih subvencij in intervencijskih sredstev. Njegov laboratorij je deloval v živo. Zgolj iz opazovanja, poskušanja in posnemanja procesov, ki so v naravi že tekli. Ni le preživel, razvijal se je telesno in duhovno, in to – komaj bomo verjeli – v današnjega razvitega mislečega človeka, v tebe in mene.

Človek je očitno vedel, kje mu je mesto v naravi, koliko je mogoče iz nje vzeti ali kaj prilagoditi, da ne rušiš kroženja snovi in energije. Tudi to, koliko je mogoče prestopati mejo dovoljenega, da oslepljen od bleška Zlatorogovih rogov ne padeš v prepad. Tak pogled na svet danes popularno imenujemo antropocentrizem: narava človeku služi, človek jo uporablja in do določene mere tudi izkorišča. Ne le vsakodnevno, tudi evolucijsko. Vsekakor pa človek samega sebe smatra za središče, okrog katerega se vse vrti. Celo geološki dobi, v kateri se človekova dejanja vidno usedajo v kamen, po novem ne rečemo več sedanost, holocen, ampak antropocen.

A stopimo korak naprej. Kot beremo, so Bele žene v svoji belini, ki morda ni nič drugega kot poenostavljen prikaz spoznanja popolnosti naravnih procesov, človeka spodbujale k umnemu ravnanju in življenju. Na drugi strani so za vzdrževanje življenja drugih bitij – tako nam razkrivajo starodavni motivi te in še drugih pravljič – uporabile drugačne metode. Njim lastne. V boju med življenjem in smrtjo – in kaj je narava drugega kot kroženje neprestanih življenj in smrti – se je Zlatorog okrepčal s čudežnim balzomom, triglavsko rožo. Danes nam znanost jasno razkriva: procesi živega sveta so uravnani tako, da se narava sama neprestano obnavlja. Če poenostavim, živalim ob smrti odteče kri, ki jo mikrobní razkrojevalci pretvorijo v minerale. Ti so hrana rastlinam, z njimi pa se prehranjujejo živali. Krog je sklenjen. Nekdanji človek ga je opazil, posnemal in spoštoval. Tudi zavedal se je, da je njegov sestavni del in sveta očitno sploh ni delil na sebe in nesebe. Danes, stoletje in pol po Dežmanu, filozofi takemu presojanju med dobrim in slabim, oziroma spoznanju, da je življenje tisto, ki ga je treba spoštovati, rečejo biocentrizem.

V človekovem razmišljanju o naravovarstvu danes pravzaprav prevladujeta prav ti dve usmeritvi, antropocentrizem in biocentrizem. Pri prvem je osrednji razlog za varovanje ostale narave preživetje človeka. Ta je večini ljudi hitreje razumljiv in nekako bolj smiseln. Pri drugem gre za vsevključujoče gledanje. Tu razlog za varovanje narave ni zgolj človek, ampak vsako bitje, bitje kot vrsta ali ekosistem s svojo lastno vrednostjo. Ob biocentričnem gledanju pride posebej do izraza tudi človekov čut za lepoto, ki ga prepogosto zanemarimo, pa je tako zelo prisoten v našem dojemanju narave.

V pripovedi o Zlatorogu smo opazili, da se antropocentrizem in biocentrizem prepletata. Pravzaprav se dva centra zlijeta, udeleženci pa ohranjajo svoje specifične značilnosti. Davni ustvarjalec je vsakemu tipu

bitja v zgodbi dodelil njegovo ali njeno lastno biološko središče in s tem lastno vrednost. Roža ima vrednost zdravilnosti – ne za človeka, predvsem za živali. Žival ali gorsko travnišče je za medsebojno prehrano. Človeku pa kot najdragocenejšo lastnost Bele žene privzgjajajo um. Dežman je torej takratno naravoslovje, v katero je desetletje pred njim radikalno posegel Charles Darwin, povezal s koreninami neposrednega življenja z naravo. Znanosti, ki se danes izrazito opoteka med subjektom in objektivnostjo, je iz domače ljudske tradicije pokazal duha povezanosti človeka z naravo, ki ga ponekod na Vzhodu ali pri domorodnih prebivalcih obeh Amerik še srečamo, Evropejci pa smo ga očitno nekje na prelomu v razsvetljenstvo začeli izgubljeni. In ga zdaj iščemo povsod, le v lastni ustvarjalni tradiciji ne.

Vemo, s pravljicami je nekdanji človek med generacijami prenašal spoznanja o tem, kaj je prav in kaj ni, kaj je dobro in kaj je zlo. Ne le črno-belo na površini, ampak je vpletel tudi globlje probleme družbenih procesov in zapletenih medčloveških odnosov. A očitno smo pomemben del spregledali: drugim živim bitjem, ki nastopajo v pravljicah, smo prehitro dodelili mitski ali golo simbolni pomen, na naravo njihove narave pa pozabili. Vendar, če je bil človek z ostalo naravo – in za preživetje in razvoj je nedvomno moral biti – v tesnejših odnosih kot danes, je spoznanja o procesih v naravi spoznal kot pomembna. In kot vrednoto jih je prav gotovo prenašal na potomce na enak način kot družbene vrednote.

Povrhu vsega Zlatorog ni edina pravljica, ki govori o teh odnosih in ki na tako nazoren način izpostavlja idejo o pomembnosti odnosov z drugimi bitji. Poznamo na primer zgodbe o živalskih pomočnikih, kjer neka žival prav s svojimi značilnostmi pomaga človeku. Vsi vemo, da tam miši prebirajo zrnje, riba rešuje v vodi zgubljen zaklad, ptiči pa veselo žvrgolijo ravno spomladi, ko je Pepelka godna za možitev. Mar niso to povsem naravni, ekološki pojavi? Ali ne izražajo te živali prav njihove lastne narave? Raziskovalci nesnovne dediščine Zahoda so očitno prezrli obsežen segment človekovega vsakdana. Ob poudarjanju zgolj mitske, simbolne ali metaforične vloge živalskih in rastlinskih junakov so bile njihove naravne značilnosti dobesedno izbrisane iz starodavne besedne umetnosti.

Danes naš navidezno racionalni svet, v katerem živimo in smo nanj ponosni vsaj od znanstvenega razsvetljenstva dalje, komaj dopušča, da bi verjeli pravljicam. Prav tako nam dnevna potrošniška naglica onemogoča, da bi se več kot bežno ukvarjali z njimi. Ostalo je morda le nekaj otroške nostalgije. Celo pred preprostostjo moralnih norm, ki jih nosijo in so sooblikovale civilizacije, bežimo v na videz varen svet svobodne demokracije in individualizirane multikulturalnosti.

Dežman je bil vizionar. In, čeprav bi si bil morda lahko celotnega Zlatoroga celo res izmislil, kakor so mu očitali nekateri folkloristi, gre za eno najzgodnejših naravovarstvenih dejanj, v katerem je človek na odnos med njim in ostalo naravo gledal celovito, življenjsko. Seveda se iz tistega obdobja lahko poučimo o navdušenih ameriških meščanskih naturalistih, kot sta Henry David Thoreau ali John Muir. Vemo tudi, da

so takrat v ZDA in po Evropi že začeli ustanavljati narodne parke, v katerih so varovali naravo, ki se jim je zdela najdragocenejša. To so dogodki, ki pomembno oblikujejo današnjo miselnost sveta. A nikjer v tej zgodovini zahodnega naravovarstva ne poznamo tako globoke povezanosti tradicije in znanstvene sočasnosti. Prav nasprotno, marsikateri narodni park so beli ljudje ustanovili zato, da so legalno in s svetinjami tako imenovane okoljske morale izrivali domorodne narode. Absurdno, prav iste ljudi, ki so do tedaj naravo ohranjali in z njo znali živeti.

Dežman nam je že z zapisom teh odnosov v obliki pravljичne pripovedi pokazal, da so pravljice s svojimi starodavnimi motivi družbeno orodje, s katerim se ne prenaša le družbeni nauk, po katerem se na primer zavist in grabežljivost rada maščujeta povzročitelju, ampak da gredo z njimi tudi vedenje in spoštovanje o odnosu človeka do drugih bitij, in še dodatno spoznanja o spoštovanju procesov in odnosov, ki potekajo med njimi samimi. Po 150 letih je pri nas zgodba o Zlatorogovem kraljestvu še kako živa. Pomislimo le, kako nemirni postanemo ob težavah z državno ali nacionalno mejo, vdoru nič hudega slutečih migrantov, žrtvovanjem travnika ali gozda za tovarno ali cesto, da ne govorim o paniki, ki se že kot stalnica izbija okrog nacionalnega ponosa Triglava. V tem narodu očitno ostaja duh zavesti, da življenje pod tem Triglavom kroži med Zlatorogom, triglavsko rožo in človekom, zavest, da je narava v svojih procesih močnejša od človeka in da nas pravzaprav varuje celo bolj in bolje kot mi njo. Zato jo je smiselno in vredno ohranjati.

150 let po Dežmanu je Svetovna banka s svojimi ustaljenimi metodami izmerila uspešnost slovenskega naravovarstva. Številke kažejo, da je po obsegu državnega ozemlja, ki je varovano zaradi narave, Slovenija uvrščena na drugo mesto, takoj za gozdnato tropsko Venezuelo. Skoraj 55 odstotkom države smo dodelili pravni status pomembnosti zaradi ostale narave. Dodatno so bilance največje svetovne finančne avtoritete pokazale, da smo prav tako na drugem mestu po odstotku povečanja naravovarstvenih površin v zadnjih 25 letih. Več kot šestkrat so se povečale!

Ne verjamem, da bi nam tako visoko spoštovanje do narave in okolice vsilili politiki. Ti danes – razen občasnega obiska Bleda, Obale ali Gorice, ali obveznega življenjskega cilja na vrhu preobljudenega Triglava – naravo in naravovarstvo puščajo na povsem obrobem mestu. Celotno glasovanje se jim ne ljubi posebej razmišljati: nekaj zakonov s tega področja so vehementno sprejeli kar soglasno. Kako in kdo, sploh pa kako učinkovito se jih potem uresničuje, njim očitno sploh ni pomembno. Prav tako svetovne slave niso dosegli poklicni naravovarstveniki. Večino osebno poznam in neposredno vem za njihove stalne dileme in nebogljenost. Mnogi se sicer trudijo, a ne vem, ali res verjamejo v poslanstvo, ki jim je zaupano. Kje je potem razlog, da smo na Slovenskem tako navdušeni nad naravo? Pravljice in umetnost očitno še delujejo. Skozi stoletja se kaže njihov duh s svojo notranjo močjo, ki se je morda niti ne zavedamo.

Janez Bernik, Jože Snoj, Milček Komelj

Prazniki v potezi in besedi

Izid: april 2018

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Uredila: Tadeja Petrovčič Jerina

(10) - prij...
SV. JANCZ KRST
POCWTJE
DEZAVNOST

Janez Bernik, grafika iz mape *Katharsis*

kres

Ko, Sveti Duh, izrekel si
Besedo,
se je poimenovalo, kar je biló in bo
na vékomaje.
A da lahko po naše kličemo Te
Abba,
si dal nam jezik naš, hišo v hiši
Sebe.

Tako neznatnim, pa tako veliko,
tako obokano, tako globokih lin,
tako imenitno,
da vsak, ki posvečeno izgovarja jo,
slovenšno célo,
póčuti se graščaka!

Zdaj slišiš nas iz mater govoriti,
čebljati kot otroke,
najbolj pristno.

Lahko Te kličemo po tuje
Bog Oče in Bog Sin, vse se razume –
Bog Sveti Duh pa znamo reči Ti
iz dna
samo po svoje.

Tako razpéljal si med ljudstva
svoje korenine. Tako bodi!

Zunaj gre v kresno noč –
v čast Tvojo,
Sveti Duh, Duhá slovenski jezik,
in Tvojo, Oče Bog, in Tvojo,
Jezus Krist,
kuri narod kres.

Mimo, skozi vrtove, hodi Janez,
Tvoj
in naš
krstník.

Kot ponorelo cvéte in dehtí vsenaokrog
poganski bezeg.

SVOBODA neutošnega hrepenenja

Na sliki sta širokopotezno zajeti odprtost in sproščenost. List je premerjen na dva uravnovežena dela, konstrukcijsko razčlenjena v motiv imaginarnega ateljeja s podobo odprtega okna, nad katerim se ritmično razširja tramovje odločnih črt, ki prestreza temno duhovno sinjino, odzvanjajočo v ležečem trikotniku ob oknu spodaj; temu odzvanja trikotniška oblika v levem okenskem krilu.

Iz preproste črtne konstrukcije, ki oživlja svetlo-temno ploskev v perspektivno sugerirano prostorsko globino, se širi ploskovit spomin na iluzijo romantičnih pogledov skozi odprto okno v daljavo. Človeka na sliki ni, a je tu njegov prostor, nastožaj odprt in napolnjen s pogledom v neskončnost presijanega neba s sivimi oblaki nad horizontom temnega morja, ki s svojo čvrsto gladino podpira geometrijsko konstrukcijo podobe. Gosta proga beline nad robom okna je val pene ali rob obale in sinjina v nadoblačnem delu slike je modri kozmos duhovnega interiera, položen v perspektivno mrežo črtovja kot speče zamolkla spokojnost. V pogledu v daljavo pa živijo neutošeno hrepenenje, poletna svoboda sončnega poleta in ustvarjalna sproščenost, zazrta pod sinjo temino temnega stropa in vpeta med odbleske belin, sijočih stekel in konstrukcij, oživljajočih v objem, ki pestuje in odstira neskončnost.

Michael John Cusick

Klik k Bogu

V okovih pornografije na spletu

Izid: junij 2018

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Prevedel: Niki Neubauer

Uredila: Polona Mlakar

Čez štiriindvajset ur sem čakal v njegovi sprejemnici. Natanko ob dogovorjeni uri so se vrata v čakalnico odprla in vanjo je stopil dr. Mike. Ko sem ga s pogledom ocenjeval, sem ugotovil, da ne ustreza moji predstavi o terapevtih. Povabil me je, naj vstopim v notranje svetišče njegove pisarne, kjer sem se živčno pošalil, ali naj se uležem na kavč kot pri Freudu. Pričakoval sem, da se bo vsaj zahahljal ali se kako drugače odzval, toda samo neprizadeto je sedel na svoj stol.

»Kako lahko pomagam?« je vprašal in se zazrl naravnost vame.

Ta tip pa ne zapravlja časa, sem pomislil. Malo kramljanja ne bi škodilo, da prebijem led. Toda tudi jaz nisem prišel tja zapravljat časa. Zato sem požrl cmok v grlu in mu povedal stvari, ki jih nisem še nikomur. Več kot tri četrt ure sem nepretrgoma govoril z glasom, ki je vzbujal vtis drznosti in samozavestnosti, kar sem že zdavnaj izpilil za takšne priložnosti. Z nasmeškom na obrazu in v svoji najboljši vlogi pripovedovalca zgodb sem mu povedal za spolno zlorabo, ki se je ponavljala vse moje otroštvo. Izvedel je o moji zgodnji izpostavljenosti pornografiji in zasvojenosti s pornografskimi revijami, videi in masažnimi saloni. Priznal sem mu svojo zgodovino obiskov pri prostitutkah in damah za spremstvo. Vseskozi je poslušal, kot da ga ni nič od tega pretreslo.

Govoril sem, kot da bi bila Mike in jaz stara prijatelja, ki sva odšla skupaj na pivo in zdaj razdirava šale ter si pripovedujeva razne zgodbice. Vendar pri njem nisem mogel izzvati nobenega odziva razen izrazite, prijazne in neomajne pozornosti. Ko me je poslušal že skoraj celo uro, je z očitno kretnjo dvignil roko, pogledal na zapestno uro in spregovoril prve besede po vprašanju, kako mi lahko pomaga.

»Skoraj nama je že zmanjkalo časa. Rad bi vam ponudil nekaj misli.«

Saj je bil že čas, sem pomislil. Precej zoprno je petdeset minut govoriti stvari, ki jih nisi povedal še nikomur, a ne slišati nobenega odziva. Pripravil sem se na njegovo razsodbo. »Imam eno pripombo in eno vprašanje,« je začel. »Najprej pripomba. *Zdite se mi zelo osamljen moški.*«

Samo šest preprostih besed. Toda zadele so me, da mi je vzelo sapo. Moja telesna govorica in izraz na obrazu se nista spremenila, toda v meni se je dvignil vrtinec neprijetnih čustev. Nisem bil prepričan zakaj, toda čim prej sem hotel zapustiti tisto sobo. Potem je Mike nadaljeval.

»In zdaj moje vprašanje,« je rekel izjemno blago. »*Ali sploh kdaj ostanete brez besed?*«

Če mi je njegova pripomba vzela sapo, mi je to vprašanje zadrgnilo grlo. Naenkrat nisem več mogel dihati. *Ali ni to popolnoma neolikano?* sem refleksno pomislil. Toda globoko v sebi sem vedel, da je zadel žebljico na glavico. Po manj kot eni uri je ta popolni neznanec izgovoril dva stavka, ki sta razgalila moje ranjeno in trmoglavo srce. Z neverjetno natančnostjo je povzel nekaj, za kar sem vedel, da je res, vendar si tega nisem mogel priznati. Pod pročeljem skrbno negovanega krščanskega videza je bil globoko osamljen moški – deček. V svoji koži sem se počutil tako neprijetno, kot se lahko kak nastopač. Bil sem zlomljen.

/.../

Vsi si delimo enak bipolarni boj s težavami

Ob poslušanju tisočih moških – prijateljev, znancev, študentov, klientov – sem slišal na tisoče različic, kako pošlješ svoje spopadanje s težavami v dimni oblak, toda ko se dim razkadi, odkriješ, da težave še vedno ležijo, skrite v pepelu. V starih časih pred računalniki so moški metali stran videokasete ali sežigali revije. Danes brišejo s pornografijo prežete trde diske ali lomijo skrite zbirke DVD-jev. Ta njihova prizadevanja prihajajo iz globoke in iskrene zavzetosti – vendar se nato spet vrnejo k masturbiranju in pornografiji. Potem sledi val še večjega sramu, samoprezira, občutka odmaknjenosti od Boga, izgube samozavesti, intimnosti in strasti. Nazadnje se vdajo.

Njihova strast se ziba kot nihalo. Najprej zanihajo k znanemu vzorcu pohote, ki jih vodi v spolni greh. Privlačnost erotične lepote postane tako nezadržna, da tvegajo vse v njenem iskanju. Potem zanihajo nazaj k iskreni želji, da bi hodili z Bogom in sledili njegovi poti, da bi bili boljši moške in očetje, spoštovanja vredni moški. In tako gre naprej in nazaj.

Sveto pismo obravnava ta bipolarni boj z osupljivo jasnostjo. Apostol Pavel nam je dal pošten opis naše bitke z grehom. Čeprav ni neposredno omenil spolnega greha, prinaša njegov opis bolečine, sramu, zmedenosti in nemoči res univerzalno sporočilo.

/.../

S tem, ko je črpal iz lastnih notranjih bojev, je sijajno povzel delovanje ustroja človeške duše: boj med mesom in duhom, med starim in novim človekom, med tem, kar je prav in kar je narobe, ter razliko med tem, po čemer hrepenimo, in tem, s čimer se zadovoljimo. Ta boj ni bil edinstven za Pavla; prav tako ni edinstven za nekoga, ki se bori s pornografijo in seksualnim grehom. Toda Pavlova pristna in ranljiva izpoved nas pomirja, da tak boj ne pomeni samodejno, da smo neverniki ali duhovno nezreli. /.../

V resnici nam prepoznavanje tega boja in priznavanje nemoči, da bi ga obvladali, nudi obetavne zidake za graditev vere in prave zrelosti. /.../ Njegova ključna točka ponuja srž veselega oznanila: svobodni smo lahko »po Jezusu Kristusu, našem Gospodu« (v. 25).

Namenjeni ste bili za več

Ste se kdaj spraševali, kaj naredi določeno dejanje za grešno, medtem ko neko drugo ni grešno? Zakaj je narobe lagati? Ali ubijati? Ali prešuštovati? Kdo pravi, da se gledanje pornografije ne spodobi, ko pa nas naša kultura skuša pomiriti, da je naravno in normalno – glede na razširjenost potrošnje in deset milijard dolarjev vredno industrijo, ki jo poganja pornografija? V resnici ste nenormalni, če je ne gledate!

En način razmišljanja o tem, zakaj je nekaj grešno, je odziv: »V Svetem pismu piše, da je to narobe.« Res je, da Bog v Svetem pismu naroča, kaj naj delamo in česa ne, toda te zapovedi razkrivajo nekaj veliko globljega o nas. Ko nam Bog naroča, naj ne prešuštujemo, nam pravi, da s takim početjem ravnamo proti svoji zasnovi. Zapoved »Ne prešuštuj« je Božja različica opozorila »Ne ščetkaj si zob z žično krtačo« ali »Ne peci zrezkov na kosu ledu«. Tako početje preprosto ne doseže namena, za katerega je bilo zasnovano. Tako kot če bi s Chevroletovim poltovornjakom jadrali po morju – ne opravite dela, ampak se spravljate v veliko nevarnost.

Ali pa o pornografiji razmišljajte takole ... Ali ne bi bilo nenavadno, če izurjen lovski pilot ne bi nikoli zapustil hangarja iz strahu, da ne zna leteti z reaktivcem? Ali pa si predstavljajte nadarjenega kiparja, ki ne bi nikoli vzel v roke kladiiva in dleta, ker ne bi mogel najti popolnega bloka marmorja. Kaj pa, če poklicni igralec basebala ne bi prišel na trening, ker bi doma igral baseball na Xboxu? Ali pa če vrhunski izdelovalec jadric nikoli ne bi zaplul na morje, ker bi ga fantaziranje o popolnem plovilu prikovalo na trdna tla?

Takšna je pornografija. Privablja nas s podobo ali fantazijo, da smo z žensko, ob tem pa nam preprečuje, da bi se dejansko povezali z resnično žensko. Pornografija nam preprečuje, da bi leteli z reaktivcem, nastopili na tekmi ali jadrali po odprtem morju. Vse to zato, ker se zadovoljimo z nečim, kar ne obstaja in nam nikoli ne more prinesiti resničnega zadovoljstva.

Kako torej pornografija deluje v nasprotju s tem, kako smo bili ustvarjeni kot moški in ženske, in sabotira sanje, ki jih ima Bog za nas, da bi živeli svojo resnično poklicanost? C. S. Lewis je govoril o srži tega vprašanja, ko je pisal o škodi, ki jo duši povzročajo spolne fantazije (bodisi z masturbiranjem ali pornografijo) in to, čemur je rekel »namišljene ženske«. Lewis je te namišljene ženske opisal takole: »Vedno dostopne, vedno pokorne, ne zahtevajo nobenega odrekanja ali prilagajanja in so obdarjene z erotičnimi in psihološkimi čari, s katerimi se ne more kosati nobena resnična ženska. Med temi fantazijskimi nevestami, ki jih obožuje, je vedno popoln ljubimec; nobenih zahtev ni po njegovi nesebičnosti; nobenega ponižanja njegove prevzetnosti.«³ Lewis je začel z domnevo, da je spolnost dobra, ne slaba – dar, ki ga moramo uživati v mejah, kot jih je zasnoval Bog. Svoje besede je postavil tudi v okvir, da se moramo »vzdigniti in priti iz sebe«. Lewis je

³ Iz osebne korespondence C. S. Lewisa, v [zasebni] Wadeovi zbirki kolidža Wheaton, Wheaton, IL.

predvideval, da nas je Bog zasnoval, da postanemo zreli in manj zazrti vase ter se bolj posvečamo ljubezni do drugih. Če se fiksiramo na pornografijo, se odločimo ostati trdno zasidrani v svojem užitku nad vsem drugim. Če se posvečamo samo izpolnjevanju svojih potreb in se ne menimo za potrebe drugih – v tem primeru naših žena, žensk iz krvi in mesa, in ne kakšne s Photoshopom preoblikovane manekenke –, dušimo svojo duhovno rast. Lewis je problem pornografije povzel takole: »Na koncu [namišljene ženske] postanejo medij, po katerem moški čedalje bolj obožuje sebe. Navsezadnje je glavna naloga v življenju, da pridemo iz sebe, iz tiste majhne, temne zaporniške celice, v katero se vsi rodimo. ... Treba se je izogibati vsemu, kar upočasnjuje ta proces. Nevarnost je v tem, da začnemo ljubiti svoj zapor.«⁴

Lewis nas poziva, naj se spomnimo, za kaj je človek ustvarjen: naše globoko hrepenenje je poznati Boga v središču naše biti in se iz tega kraja ponujati v dar drugim. Sveti Avguštín⁵ je učil o teološki ideji, znani kot *incurvatus se*, ki označuje življenje, obrnjeno vase. Pornografija to uspešno doseže – povzroči, da se naša duša obrne vase, v prostovoljno prevzeto osamo in sram. Pomanjša našo dušo. Moškega zapelje, da uporabi žensko za zadovoljitev potrebe v sebi – ne da bi zadovoljil katero koli od njenih potreb. In to dejanje »uporabe« ne pride samo na njen račun, marveč prinese tudi uničujočo ceno za njegovo srce. Ne zavedamo se cene, ki jo plačujemo, dokler se ne počutimo notranje prazne in bankrotirane.

Ustvarjeni ste bili za nekaj večjega od sebe. Ustvarjeni ste bili za *excurvatus se* – za življenje preko sebe. Ne preko sebe v pomenu soodvisnosti ali mučeništva. Ne za umiranje sebi v pomenu odrekanja svojim upravičenim potrebam. Ampak za življenje, ki teče iz globokega vira. Za življenje, ki rojeva sadove. Življenje, ki ga živimo navzven, krepi, gradi in prinaša razcvet srca. Donald Miller je dejal, da smo drevesa v zgodbi gozda. In ta zgodba gozda je boljša od zgodbe dreves.⁶ Pornografija sprevrže in izkrivi to predstavo z dražljivimi podobami, ki nas vabijo, naj živimo, kot da bi bila zgodba dreves edina in zgodba gozda ne bi obstajala. Namen te knjige je, da presežemo običajno strategijo obvladovanja greha v smislu »samo ne počni tega, pa bo vse v redu«. Skupaj bomo raziskali resnico, za kakšno življenje ste bili zamišljeni in kako lahko dosežete, da boste živeli novo življenje in boljše življenje v gozdu. Vabim vas, da nehate gledate slike reaktivnih lovcev F-18 in jadrnic na odprtem morju ali igrati baseball na svoji igralni konzoli, ampak stopite na resnično igrišče za baseball. Naredili bomo veliko več od tega. Odkrili boste vznemirjenost, ko stopite na baseballski stadion, ko poletite z F-18 in zajadrate na globoko, da pornografija in pohota izgubita vsak vpliv na vašo dušo.

Prosim, pozorno preberite: Najgloblja resnica o vas je, da ste pilot F-18, ustvarjeni za boj. Bog vas je zasnoval, da ste junak – da se osredotočite na svojo moč in pogum v imenu nečesa celo še večjega od sebe. Vi ste igralec baseballa v prvi ameriški ligi, ustvarjeni z napadalnimi in obrambnimi sposobnostmi, da vstopite v igro z ekipo drugih na skupnem poslanstvu. Bog vas je edinstveno oblikoval, da zmagujete tekme. Da dosegate zadetke. Da onemogočate nasprotnika. Bog vas je izbral, da igrate v njegovi ekipi.

⁴ Prav tam.

⁵ Avguštín je imel nekaj svetopisemsko neutemeljenih predstav o spolnosti, med njimi tudi to, da je spolnost samo za razmnoževanje.

⁶ Donald Miller, *A Million Miles in a Thousand Years: What I Learned While Editing My Life* (Nashville: Thomas Nelson, 2009), 198.

Dalila Heuse

Sramežljivost občutij

Izid: junij 2018

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Prevedla: Jasmina Rihar

Uredila: Tadeja Petrovčič Jerina

Sedemnajstega avgusta 1996 sta državo združila nesreča in ogorčenje. Ni bilo več ne Valoncev ne Flamcev, bili so le nesrečni Belgijci. Našli so trupla Julie in Mélisse, Ann in Eefje, videli so, kako Sabine in Laetitia neutolažljivo jočeta.

Videli smo obraza pošasti in njegove žene.

Ljudje so bili v šoku, o tem so govorili znova in znova. Bilo mi je hudo.

Bolj kot kdaj koli sem pogrešala svojo mamo. Njen nasmeh, njeno brezmejno, brezpogojno ljubezen, njeno nedvoumno ljubezen. Vsak večer sem še naprej molila k Bogu, v katerega nisem več verjela, vendar je miril preostale strahove, ki so se mi še vedno lepili na kožo: strah pred boleznijo, za moje in zame. Strah, da bi izgubila službo, strah pred nesrečo, strah, da bi izginila kaka ljuba oseba, strah, da bi Mado blodila po vsemirju. Mislila sem nanje in trikrat potrkala. To me je pomirilo, da sem lahko zaspala.

Doranine prikazni so se vzdignile iz teme.

Od takrat naprej se nisem imela več pravice pritoževati. Tega dne sem tudi razumela, da življenje ni nič drugega kot prihodnost, s katero razpolagamo, saj se samo v njej skriva upanje.

»Mami, prav si imela, vedno je kdo še nesrečnejši od nas ...«

Nisem se vdala. V nasprotju z očetom sem z Adrijanom želela ustvariti trdno zgradbo, kjer bi se lahko z otroki lepo razvijala – daleč od grozot sveta. Hitro je prišla moja dvainštirideseta pomlad in po koncu dokaj utrujajoče nosečnosti se je rodila naša mala Nikolina. Že ob prvem joku me je preplavilo novo veselje in me v trenutku pomirilo glede odločitve, ki sva jo z Adrijanom sprejela.

Neskončno nežno sva jo poljubila, srečna in ponosna na družino, ki sva jo ustvarila, prepričana, da bo najina sreča in sreča njenih bratov in sestre svoj izvir odslej našla v nežnem pogledu dveh velikih oči, ki sta zavzemali vse obličje.

Lea

Vem, da očetu nikoli ne bom odpustila, vendar nimam nobene želje po maščevanju. Želim si le, da bi ga sprala s sebe. Zamera ne vodi nikamor; je

čustvo, ki hrani grenkobo. Če pa hočeš v polnosti uživati življenje, moraš nujno odložiti breme.

Kljub vsemu sem v sebi čutila ogromno praznino – otipljivo nezadovoljstvo, ki ga nisem znala poimenovati. Bilo je nenavadno; nisem si želela maščevanja – pestila me je misel, da bo ta moški morda zapustil svet, ne da bi enkrat samkrat pokazal najmanjše znamenje obžalovanja, najmanjše znamenje kesanja. Za vedno me je uničil in me ne bo niti prosil odpuščanja.

Misel na to me je začela trpinčiti. Nazadnje me je obsedla. Preden odide, mora izvedeti, koliko hudega mi je prizadejal.

Čez nekaj časa se je pokazala nepričakovana priložnost. Povabili so me, da postanem vodja podjetja v Luksemburgu. Ostala sem brez besed. Jaz, mala Hector, na čelu nekega podjetja. Svet se je postavil na glavo.

Le kako sem prišla do takšnega napredovanja, ne da bi se vprašala, zakaj se mi to dogaja? Že od otroštva sem hrepenela po nekem priznanju, zdaj pa je bil moj trud naposled kronan z uspehom. Kot bi me neka nevidna moč potiskala naprej, nekaj, kar bi lahko imenovali usoda. Kljub svojemu preprostem poreklu, kljub življenjskim nesrečam, kljub oviram in nepredvidenim dogodkom ... sem postala to, kar so dogodki naredili iz mene: kljub vsemu – kljub sami sebi – zmagovalka. Nisem mogla verjeti.

In vendar.

Čeprav se v meni ni nič spremenilo, so me ljudje začeli gledati drugače. Čutila sem, kako se za njihovimi očarljivimi nasmeški skriva zanimanje za moj nenavaden vzpon. Morda jih je to kar malo plašilo. Moram priznati, da sem bila izredno ponosna nase. Vendar je razpetost med kariero in pozornostjo, ki sem jo dolgovala svojim, od mene zahtevala akrobatske napore. Včasih je bil pritisk prehud in sem se zlomila.

Tako je bilo tudi takrat: bilo mi je dovolj.

Da bi se sprostila, sem se odločila, da grem poslušat koncert Michela Fugaina v dvorano Forum v Liègu. Med koncertom sem srečala skupino zelo simpatičnih žensk, ki so mi pripovedovale o tem, kako rade imajo tega pevca in s kakšnim navdušenjem ga vedno znova čakajo pred izhodom za umetnike. Ker Aleksander ni hotel z menoj, sem bila prosta in sem šla iz radovednosti z njimi. V uličici ob dvorani sem v ledenem novembrskem mrazu med čakanjem razmišljala o pevčevem nastopu. Ko sem pomislila, kako nam skozi pesmi pripoveduje svojo življenjsko zgodbo, me je popadla nenadna in nezadržna želja, da bi tudi sama napisala svojo.

Končno sem našla rešitev za težavo z očetom. S knjigo mu bom še pred smrtjo povedala, kakšno gorje mi je povzročil. S tem mu bom dala tudi priložnost, da se pokesa. Na dnu srca je namreč tlela gluha bolečina, da svojih dejanj ni nikdar obžaloval. S knjigo bom imela tudi priložnost svojim otrokom povedati, kdo v resnici sem. V žareči magmi spominov bom previdno izbrala besede, da jim bom spregovorila o trpljenju, ki jih je sramežljivost občutij zamolčala. O skrivnem delu sebe, ki so ga moje rane odrezale s svojo bolečino in so iz mene napravile to, kar sem. O tem, o čemer nikoli nisem mogla spregovoriti.

Včasih ti ušesa spreletijo besede, ki so bolj morilske od revolverskih krogel. Besede, ki v sebi nosijo umazanijo, ki se ti prilepi na dušo, besede, ki ti za

vselej preprečijo, da bi sprejel svojo podobo v ogledalu ali v pogledu drugega. Tega sem se hotela za vsako ceno znebiti. S tem sem resno tvegala, da bom izpraznila samo sebe. Vendar je bilo vredno tvegati, saj sem vedela, da je to zadnje sredstvo, s katerim bom dokončno lahko sprala to umazanijo, očetovo umazanijo.

In bolj ko bom svoji junakinji dajala življenje, bolj bom imela v rokah svoje življenje. Prišel je trenutek, ko sem svojemu noremu dvojnemu življenju morala pogledati v oči.

Iz mene so se že začeli norčevati. Gotovo je bilo to neizogibno. »Ah, mami, v naših časih ni več tako!« – »To si nam že povedala, mami, ponavljaš se!«

Rojevala sem se v času, ko so se mi na obrazu začele pojavljati prve gube. Bil je že skrajni čas!

Evforična, a pomirjena sem se vrnila v Aleksandrovo naročje, ki me je čakalo doma. Ni opazil neznatnega premika v meni. Preden sem zaspala, sem se pod odejo nasmehnila: moj oče, moji otroci, ves svet bo končno izvedel.

A kako izpovedati to sramežljivost, za katero sem tako dolgo skrivala svojo bolečino, sramežljivost, zaradi katere sem se smejala, ko sem si bolj kot vse želela kričati? Kadar je breme tako težko, je pisanje o njem kot spoved, ki ti polomi kosti in te neusmiljeno sooči z lastnim dostojanstvom. Takšno zapuščino lahko rodiš le v bolečinah sramu, ki ga vzbuja. Govorjenje o tej umazaniji, ki ti je prilepljena na kožo, pa to umazanijo nujno razkrije. S tem, ko prestopiš zapoved molka, ki ti je nudil varovalno osamo, se izpostaviš pogledom, sodbam, strahu ali, še huje, brezbriznosti drugih. Kar naenkrat si skoraj ogrožen. Če je nasmeh darilo, ki na tihem čaka odgovor, kakšen nasmeh lahko pričakuješ od drugih po tem?

To vprašanje me je preganjalo, me pestilo. Je res nujno? Je koristno? Ga moram res napisati, ta prekleti roman? Jaz, ki sem potila krvavi pot, da bi si pridobila identiteto, o kateri sem kot otrok sanjala, da bi se bolje zčila z množico in tako prikrla sram, sem se spraševala, ali sem morala res priti do te točke, da se bom lahko očistila.

Razen velike praznine in nenehne slabega počutja so mi ostali zgolj ti umazani spomini. Če se jih poskusim otresti na ta način, bo to razstrupilo moje življenje ali pa me bo, nasprotno, potopilo v vrtoglavo brezno spomina, ki bo odprlo že skoraj zabrisano brazgotino?

Odgovor je tičal prav tam v tej očitnosti: v nezadržni potrebi po pisanju in razkritju. V želji, da bi preprečila zlo, ga odvrnila, ga izničila. Preprosto v želji, da bi ozdravela.

Potem pa so tu še drugi. Žrtve, za katere ne vemo, otroci, vpreženi v molk. Uničeni, izdani. Pobiti. Ki se bodo vse svoje življenje trudili razumeti. Razumeti, zakaj je nekega poletnega dne na njihov otroški vrt začelo deževati in so bile s tem za vselej uničene njihove sanje in njihova prihodnost.

Rada bi verjela v koristnost pričevanja. Mar morate za to, da bi si izostrili čute in postali bolj pozorni, vedeti, da se zlo lahko skriva za očarljivim pogledom, za razneženim nasmehom, pripravljeno, da se polasti nedolžnosti vaših otrok?

In vi, posiljevalci otrok, mar morate vedeti, kako jih uničujete, kako jih obsojate na življenje v strahu? Tem groznem strahu, ki bo prežel sleherno

njihovo kretnjo in bo otežil sleherni njihovo odločitev? Ta nenehna bojazen, ki bo v njihovih očeh drugim ljudem omogočala, da bi prodrli v njihovo telo in razkrili žalost, ki se jim pretaka po žilah. Sram namreč preseže vse meje volje in se neusmiljeno ustoliči, boleč in uničujoč.

Neznosna dilema in kruto vprašanje, ki pa je nujno. Ker razkritje ne zadeva zgolj mene, se vnaprej opravičujem vsem, ki se bodo ob njem čutili ponižani. Prosim vas, da bi razumeli, da je bil ta končni boj neizogiben. Moja pot je bila načrtovana še pred mojim rojstvom. Začrtal jo je možki, ki mi je dal življenje in mi ga nato nekega dne tudi vzel. Vsak od nas v sebi nosi lepoto svojih prednikov, vendar v sebi nosi tudi njihove zločine in grdoto. Zato je nujno, da danes očeta postavim na mesto krvnika in sebe na svoje mesto, končno očiščeno te pretežke zapuščine.

Ker se nisem bila sposobna soočiti s to resnico, sem se zadovoljila z molkom, kot rana, ki ji prija pomirljivo mazilo. Zaradi tega smo verjetno bili v družbi spoštovani, znali smo se vesti zadržano, bili smo obzirni, znali smo skriti svoje slabosti in sprijenosti, da bi ohranili videz. A za kakšno ceno?

Z leti so se moje življenjske prioritete premikale k drugim, pristnejšim vrednotam in ta molk je postal bolj boleč kot sam spomin. Kar se mene tiče: če je govoriti srebro, je bilo molčati ubijajoče.

Vseeno se moram zahvaliti odsotnemu Bogu, da iz mene ni naredil divje zveri, maščevalne in nasilne, polne sovraštva, ki bi jo takšno otroštvo lahko izoblikovalo. Zdi se mi, da sem zato svojo bolečino lahko opisala brez mržnje in nesposobnosti.

Ker sem bila vajena trpljenja, se je vse v meni prilagodilo tej rani. Danes najteže sprejemam srečo, ker me še vedno bega. Plaši me, ker je za razliko od trpljenja odvisna samo od mene in od mene same.

Aleksander je moj načrt sprejel z velikim razumevanjem. Potem je prišel dan, ko je lahko prebral prve strani. Ganjen, strašno ganjen nad tem, kar je prebral, me je spodbudil: »Nadaljuj, Lea, to moraš dokončati, tvoja knjiga je zelo lepa!«

Ko je bral, sem trpela, imela sem občutek, da sem na odru, da se postopoma razgaljam in končno povsem gola stojim pred občinstvom, ki preži na moje napake in nepopolnosti. Na sebi sem čutila očetov pogled, ko mi je kot otroku s prezirljivim pogledom očital slabost in nesposobnost: »Si butasta, ali kaj? Saj je čisto lahko!«

Ja, očka, če hočemo, je čisto lahko.

Marija

V soju jasne noči je bil Lein obraz miren. Marija je vedela, da se bo hči borila in da bo zmagala. Da bo premagala železno roko usode, ponovno vzdignila glavo in vsemu temu trpljenju obrnila hrbet. Ponovno bo vstala iz lastnega pepela, močnejša in trdnejša, da se bo s svojo prihodnostjo lahko soočila pogumno in odločno.

Njeno poslanstvo je končano. Zdaj ve, da svojo hčer lahko prepusti Aleksandru, da bo zanjo skrbel kot pred to nesrečo.

Katarina Kesič Dimić

Vzgojarije

64 norosti, skrivnosti in radosti vzgajanja

Izid: junij 2018

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Ilustrirala: Aljana Primožič Fridauer

Uredila: Polona Mlakar

Navodila za uporabo

Besedila, ki jih boste brali, niso recepti za uspešno vzgojo in dobre medčloveške odnose. Nastala so na podlagi mavričnosti specialnopedagoških pristopov antropološkega teleskopa in doživljanja skozi kalejdoskop doktorata materinstva. Ne ponujajo nikakršnih zanesljivih rezultatov in rešitev, kar pa ne pomeni, da morda ne spremenijo vaših pogledov na svet in odnosov do najmlajših, najšibkejših in spregledanih ljudi v vaši bližini.

Če imate željo po korenitih spremembah v svojem življenju, a ne želite začeti pri sebi, potem zaprite to knjigo, še preden boste to poved prebrali do konca. Knjiga, ki je nastala kot zbirka blogov z moje spletne strani od pomladi 2014 do jeseni 2017, namreč prav sili k spremembam in s prstom kaže točno na vas. Prepihuje zatohle kletne *temačnosti*, zasičene s staro predsodkovno navlako, kot tudi čustvene izbice zakopanih src, ki jih morda do zdaj še niste odkrili.

Če niste popolnoma prepričani, se glede branja še vedno lahko posvetujete z zdravnikom ali farmacevtom, ki bi vam ga lahko celo odsvetovala, če si ne želite spreminjati sveta na bolje. Z žrtvovanjem svojega časa za otroke in svojo miselno prisotnostjo ob njih namreč delate ravno naslednje: skrbite, da bodo za naše pokojnine skrbeli samostojni, odgovorni in zanesljivi odrasli ljudje, na katere bomo lahko zrlji s ponosnim odsevom v svojih postaranih srcih.

Seveda moram pojasniti, da žrtvovanje časa za otroke ne pomeni razvajati jih ali zavijati jih v vatko. Žrtvovanje časa za otroke pomeni predvsem, da stalno razmišljate o svoji vzgoji, jo sistemsko usklajujete s svojim partnerjem in nadgrajujete z novimi izsledki. Pomeni tudi to, da dosledno izvršujete svoje obljube (prijetne in neprijetne). Nenazadnje pa tudi, da se odpoveste klepetu s prijateljicami, savni v dvoje, nogometni tekmi ... (seznam lahko dopolnite po lastnih interesnih področjih) v zameno za večerno branje pravljic otrokom.

Zares odrasli ste namreč takrat, ko za otrokovo »dobro in prav« požrete, zatrete ali ustrelite svoj »imeti se fajn«.

Gulliver potuje

13. maj

Koliko vas je z veseljem pisalo spise? Pa obnove in eseje? Se spomnite občutkov ob tem? Večina ljudi, s katerimi se pogovarjam, je imela do tega strašen odpor.

Otroci, s katerimi delam, večinoma zelo težko pišejo spise in obnove. Poti, na katerih se jim zatakne, je nešteto. Toliko, da bi lahko moje pisanje prebiral cel dan.

Nekateri zelo dobro razumejo literarna besedila in jih fascinantno ustno obnovijo, a imajo pri sami tehniki zapisa toliko težav, da nimajo niti volje niti časa ali veselja, da bi pri pisanju uporabljali vse tiste besede in pridevnike, saj bi bilo treba veliko pisati.

Če so težave pri samem branju, se ustavi že takoj na začetku. Če jim besedila ne prebere nekdo drug (ali ga poslušajo preko radia), pri branju postanejo tako utrujeni, zato površni in nezbrani, da ne zmorejo ujeti bistva. Če berejo dobro, tehnika pisanja ni ovira, imajo pa težave pri izražanju, prav tako v zvezku ne bo veliko napisanega. Če, če, če ... in še bi lahko naštevali.

Ti trije skromni plastični primerki bi bili za pisni spis ali obnovo najverjetneje ocenjeni izredno slabo. Spis za spisom, obnova za obnovo ... same slabe ocene. Bi se vi potem še veselili ur za obravnavo literarnih besedil? Bi sploh še lahko razmišljali, če bi vedeli, da bo na koncu vedno sledila zoprna obnova? Odgovor je logičen, a ga vseeno prepuščam vam.

Danes je bil pri meni izredno prijeten fant. Sama ga vidim kot bodočega Einsteina ali Picassa. Izredno močan na finoročnem področju, zvedavi mehatronik, odličen likovnik-oblikovalec. Žal ima v našem šolskem sistemu nešteto težav z okolico. Pogosto ga ovirata govorno jezikovna motnja in droben nemir – nepozornost. Zaradi teh na prvi pogled ne deluje zelo bister, večina ga vidi ravno obratno.

Včeraj sva brala odlomek iz *Gulliverjevih potovanj*. Besedilo mu je bilo zanimivo, ker je gledal film. Poznal je bistvo zgodbe, vedel vse o Gulliverju in malih človečkih. Užival je, ker je vedel celo več od mene (tega novodobnega Gulliverja sploh nisem poznala). Skratka, izredno prijetna ura. In danes je bil spet pri meni – kaj hujšega – napisati mora obnovo odlomka. Sediva za mizo in se gledava. Čutim ga. Mrzli pot mu gre po hrbtu. Celotelo ima v krču, ne ve, kam bi pobegnil. Rečem, naj zapiše naslov. Piše počasi, zelo na veliko (da bi bilo že naslova za pol strani in bi bila obnova videti daljša), naredi napako. Ne vidi je. Jaz se delam, kot da je ni.

Pomislim na tega otroka, ki je tako pogosto deležen negativnih oznak. Da nič ne zna, da se ne uči, da je najslabši ... Boli me. Skrbi me zanj. Mu bo uspelo preživeti ta del življenja v tej ustanovi?

Odločim se, da bo danes del dneva zanj drugačen. Da bo lahko užival in blestel. Se sprostil in spustil na plan svojega malega notranjega genija.

Z mirnim glasom rečem, naj zapiše še podnaslov. In reče: »A obnova?« Odgovorim: »Obnova v stripu.«

Obraz prekrije sonce, telo se sprosti in zadiha s polnimi pljuči. Ob sproščujoči glasbi se poda v svoj svet. Vse naredi sam. Ne sprašuje. Mirno sedi in ustvarja. Ko ga vprašam, ali lahko njegov izdelek poskeniram in še komu pokažem, reče, da ga bo še pobarval. Ponosen je nase. Tudi jaz sem. Na njega in tudi nase. Spet mi je uspelo, da sem razklenila toge meje in nekemu polepšala dan.

Verjemite v otroke!

Skuštranec

30. maj

Danes je k meni v kabinet pokukala skuštrana glava šestošolca: »A lahko pride še sošolec z mano?« Seveda, več kot nas je, bolj je veselo, bolj se moramo prilagajati in več se naučimo.

V resnici vse to pišem zato, ker me je k temu spodbudil moj dragi mož, moj ljubeči poslušalec. Redno spremlja moje skuštrance, čeprav ne pozna njihovih imen. Pozna pa njihove težave, stiske in nerazumevanje sistema. Uživa ob mojih anekdotah. Polno jih je.

Če delaš z otroki, imaš oči in ušesa na široko odprta, doživetja lahko samo shranjuješ na svoj srčni disk. Ko sem mu pripovedovala o današnjem, je rekel, da ga moram podeliti z vami. Ker je bojda za ljudstvo, ki ne dela z otroki, to zanimivo, nam pa preveč samoumevno. Da bi bilo dobro, da bi se iz podobnih zgodb kaj malega naučili tudi vodstveni delavci.

Torej, da se vrnemo k zgodbi. Skuštranec in njegov sošolec sta bila navdušena nad idejo, da vadimo računanje z decimalnimi številkami. Navdušena?! – Malce sumljivo. Drezam dalje in izvem, da so danes pisali kratek test in da sta oba doma vadila. Ponudim jima nekaj računov za dvig samopodobe, oba uspešno računata. Eden s kroženjem jezika po zraku, drugi ob grizenju svinčnika. Oba obvladata. Moja notranja žilica mi ne da miru. »Fanta, dobro znata. Zdaj pa še malo angleščine.«

Obraza se skisata, prvemu veliko bolj kot drugemu. Ima strašne težave pri tem predmetu. Poskuša vse možno (kartice, risbice, s počepi, s poskoki, s snemanjem ...), a v resnici je največja težava motivacija. Ne zmorem mu osmisliti, da jo bo nekoč potreboval. Pravi, da bo vodovodar. Večkrat ga vprašam, ali bo tajnici vsak mesec plačeval 1.000 evrov za svoje luknje v znanju. Takrat največ dosežem, ker je izredno zrel fant in ve, kako težko denar pride v hišo.

Ker delamo v paru, lahko izberem metode, ki jih pri individualnem delu ne morem vedno. Domine. Veselo iščeta besede in sličice, dovoljena je tudi uporaba prevajalnika na računalniku. Ves čas me prosita, ali bosta lahko na koncu domine zložila v vrsto in jih podrla. Kaj mi govori notranji glas? »Joj, vaditi je treba, vaditi.« A se uspem osvoboditi. Fanta dobro delata. Hitro, prav uigran tim. Skuštranec večinoma ugiba, sošolec ga popravlja. Marsikdo bi rekel, da izgubljam čas.

Ko končata, oči zasijejo in ne morem si pomagati. Sodelujem v njunem mladem navdušenju: »Kako zavito kačo bosta naredila?« In bistvo mojega pisanja prihaja šele zdaj. Načini in strategije, ki sta jih fanta uporabila pri zlaganju domin, je bil vrhunec naše ure. Vsa ta organizacija, sodelovanje, dogovarjanje, prilagajanje. Podre prvi, pomotoma, drugi molči, meni uide nasmeh (in jaz, da sem odrasla!!!).

Dogovorita se, da bosta začela vsak s svoje strani mize, da se ne bosta rukala. Združita kačo in najtežji dogovor: kdo jo bo podrl? Bi kar vsak s svoje strani? Podreta. Ni dobro, ne podre se do konca. Nov načrt, nova taktika.

Kdo je »hiperaktiven«?

4. november

V zadnjih letih iz ust pedagoških delavcev in staršev vse pogosteje poslušam besede zaskrbljenosti, kritike, zgražanja, nemoči nad vedno večjim deležem »hiperaktivnih« otrok. O tej temi sem tudi največkrat povabljen kot predavateljica.

Izraz »hiperaktiven otrok« je postal nekakšna poljudna diagnoza, pod katero se večinoma napačno obravnava (žal tudi v revijah, časopisih in na spletu) otroke z motnjo pozornosti s hiperaktivnostjo (angl. ADHD), o kateri sem se že razpisala kar v treh svojih knjigah. Tiste, ki še ne poznate kompleksnosti motnje in vseh treh podvrst ADHD, vabim k branju moje knjige *Adrenalinske deklice, hitri dečki*. Poljudna in napačno uporabljena oznaka »hiperaktiven otrok« je nalepka, ki pa praktično ne pove ničesar o zaresnem otrokovem funkcioniranju in morebitnih težavah. Je samo NALEPKA, stigma, ki ima avtomatično negativen predznak. Ni odzivna deska za iskanje rešitev, ampak težka skala, ki jo obesimo otroku okoli vratu in ga pahnemo s krova v razburkano morje.

Mali otrok za svoje vedenje ni nikoli kriv/odgovoren sam (kar seveda za mladostnike ne velja več). Odgovorni so predvsem njegovi starši, ki so tudi ključne osebe na poti njegove sreče in uspešnosti v odraslosti.

Večkrat dobim vprašanje, ali je »hiperaktivnosti« zmeraj več. Seveda je.

In ne samo na področju delovanja in razvoja otrok. Hiperaktivno postaja vse, kar nas obdaja. Hiperaktivni postajajo vsi, ki se pustijo ujeti v potrošniške vabe in so odvisni od premnogih e-napravic.

Hiperaktivnost se kaže pri kupcih, ki se ne zadovoljijo s ponudbo na mestni tržnici, ki trenutno ponuja lokalni krompir, zelje, ohrovt ter jabolka, ampak si sredi zime omislijo paradižnik, malancane in papriko. Hiperaktivni postanejo že zato, ker so na tak način vzgojene tudi omenjene vrtnine, ki morajo pozimi rasti v hiperaktivnih pogojih. Hiperaktivne so mesnine, ki so predelane iz zaklanih živali, napolnjenih z rastnimi hormoni in antibiotiki, ki so polne strahu, bolečine in adrenalina. Prav taka so jajca kokoši, rejnih v miniaturnih kletkah, in mleko prej omenjenih krav. Hiperaktivnost je v vsaki konzervirani hrani, ki lahko čaka na uporabnika pet let ali celo več. Hiperaktivnost je v sladkarijah, ki jih naša mladina veselo uživa namesto zajtrka, malice, kosila in večerje. Sladkor je tudi v paštetah in predpripravljenih jedeh, za katere si niti misliti ne moremo, da ima tam sploh kaj iskati.

Kako naj otroci ne bodo »hiperaktivni«, če uživajo zgolj hiperaktiven zrak, hrano, vzdušje in tudi odnose?!

Kako naj se umirijo otroci, ki jih nikoli nihče ni učil pravil socialno sprejemljivega vedenja, hrepenenja in čakanja? So lahko otroci, ki jim starši pustijo segati v besedo in lastne denarnice (branje spletne pošte ...) »nehiperaktivni«? Lahko razumejo, da vse avtoritete ne dovolijo vpadanja v besedo, da zahtevajo od njih čakanje in vljudnost? Ne da bi se zato uporniško metali po tleh in učiteljici (vzgojiteljici) zabičali, da je ne marajo več?

Ne, ni vedno več motnje ADHD (tiste resnične motnje, ki jo opisuje H. Hoffmann že davnega leta 1844). Vedno več je staršev, ki svoje vzgoje ne izvajajo dosledno in puščajo, da njihovi otroci odraščajo v male komandante. Vedno več je staršev, ki podpirajo, da je kosilo odraščajočega mladostnika vedno in samo mrtva konzervirana, zmrznjena in predelana hrana.

Hiperaktivni smo mi, ODRASLI. Ker smo pozabili, kaj je prav. Ker se ne spomnimo več, kako je sedeti v tišini in poslušati lastno dihanje. Ker raje gledamo v ekrane kot v enkratne obraze svojih otrok. Ker zapravljamo denar za dobrine, ki jih otroci ne potrebujejo (pač pa si jih želijo), in varčujemo pri naložbah, ki jih dajemo predvsem vase (hrana) in nase (kozmetika). In »hiperaktivni otroci« so zgolj ogledalo vsega, kar se nam dogaja.

Albert Schweitzer

Johann Sebastian Bach

Glasbeni pesnik

Izid: avgust 2018

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Prevedel: dr. Edo Škulj

Uredila: Mateja Kvartič Dolinšek

Na žalost imamo zelo malo podatkov o Bachu kot možu in družinskem očetu. Bil je dvakrat poročen. Prva žena mu je nepričakovano umrla v Cöthnu leta 1720, ko je bil v Karlsbadu, kamor je spremljal kneza Leopolda. Ko se je vrnil, je bila že pokopana. Ni mu preostalo drugega, kot da je šel jokati na grob žene, ki je trinajst let delila z njim življenje in delo. V osmrtnici, ki jo je napisal Carl Philipp Emmanuel, piše o bolečini in potrnosti svojega očeta. Carl Philipp Emmanuel je imel šest let, ko je umrla, toda tesnobni prizori so mu pustili nepozabne spomine. Čez leto dni se je mojster poročil z Anno Magdaleno Wülken, hčerjo *Hof- und Feldtrompeterja* orkestra v Weissenfelsu. Bach je bil star 36 let, ona pa 21. To je bil izredno srečen zakon. Anna Magdalena je znala razumeti moža in ga podpirati v vseh njegovih podvigih. Imela je lep sopran in bila je zelo muzikalna. Bach jo je nedvomno spoznal na dvoru, kjer je bila pevka. Dodajmo, da je bila obdarjena z izredno glasbeno inteligenco in njen mož ji je pomagal pri razvoju. Ohranila sta se dva zvezka *Clavierbüchleina* Anne Magdalene; prvi je izšel leta 1722, drugi pa 1725. Med drugimi skladbami za čembalo obsega francoske suite, *geistliche Lieder* in sopranske arije. Drugi *Clavierbüchlein* nam je posebno dragocen, ker je Bach vanj vnesel osnovna pravila za izvajanje oštevilčenega basa. Anna Magdalena je, poleg tega, da je bila dobra gospodarna gospodinja – pri tako veliki družini je bilo to nujno potrebno –, veliko pomagala možu s prepisovanjem not. Prepisala je večji del Händlovega *Pasijona*. Zanimivo je, da je bila njena pisava sčasoma vedno bolj podobna moževi, do te mere, da ju je včasih težko ločiti.

Očarljiv družinski prizor nam prikaže na primer druga oboa v kantati *Ihr, die ihr euch von Christo nennet* (št. 164). Napisi in ključi so izpod roke Anne Magdalene, nerodne note pa so otroške. Na dnu je zelo okorno napisan monogram W. F. B.: Wilhelm Friedemann Bach! Kantata je verjetno iz leta 1723, ko je bil otrok star trinajst let. To je bil njegov prvi prepis. Predstavljajte si prizor, ko mati in sin sedita pri mizi, na stopnicah se slišijo koraki in mati reče: »Pohiti, oče prihaja.«

Po drugi strani pa weimarske, cöthenske in leipziške matice spominjajo na žalostne trenutke. Bach je imel 21 otrok, sedem s prvo ženo in 14 z drugo. Mnogi so umrli zelo mladi, drugi nekoliko pozneje. Ob očetovi smrti je bilo živih samo

še osem: štirje fantje in štiri dekleta. Kolikokrat je moral spremljati krsto drage osebe: 29. junija 1726; 1. novembra 1727; 21. septembra 1728; 4. januarja 1730; 30. avgusta 1732; 25. aprila 1733; kolikor datumov, toliko dni žalovanja v hiši *Thomascantorja*. Globoka žalost nekaterih kantat nas ne preseneča, ko vemo, v kako žalostnih okoliščinah so zagledale dan. Če bi nam kantate znale opisati vso to žalost, bi lahko razumeli bolečino, ki jo nakazuje inventar, sestavljen ob mojstrovi smrti. Najstarejši sin Anne Magdalene, Gottfried Heinrich, je imel oskrbnika, ker je bil umsko prizadet. Emmanuel o njem pravi, da je bil v otroštvu normalen, potem pa se mu je um omračil. Malo pred očetovo smrtjo je šel živeti k Altnikolu, Bachovemu zetu. Umril je leta 1763. Gottfried Heinrich je bil povod za legendo o Davidu Bachu, prizadetemu virtuozu, ki je svoje poslušalce raznežil do solz. Vendar Bach ni imel sina s tem imenom.

Najsrečnejše obdobje Bachovega družinskega življenja so bila leta, ko najstarejši otroci še niso odšli zdoma. Friedemann in Emmanuel sta prejela temeljito glasbeno izobrazbo. Bach je imel talent, ki ni dan vsem očetom, da je znal izobraziti svoje otroke. Leta 1720, ko je bil Friedemann star devet let, ga je vpeljal v glasbo s sprotnimi skladbami iz *Clavierbüchleina za Wilhelma Friedemanna Bacha. Invencije* (1723) in *Šest sonat za orgle* iz istega obdobja so bile vaje za oba starejša sinova. V tistem času je bila določena stopnja univerzitetne izobrazbe zelo zaželena za vsakega umetnika; zato se je Bach zavzel, da so njegovi sinovi opravili splošen študij na Univerzi v Leipzigu, ne da bi pri tem zanemarili glasbo. Na drugi strani je bil Emmanuel določen za študij prava, ker po očetovi sodbi ni bil dovolj talentiran za glasbo; šele leta 1738 se je odločil zanjo. V pismu Erdmannu, sošolcu iz Lüneburga, iz leta 1730 slučajno poroča o družinskih koncertih. Povod za pismo ni bil preveč vesel; užaljen zaradi krivic predstojnikov se je Bach obračal na prijatelja, ki je bil v ruski diplomatski službi s sedežem v Gdanku, po pomoč. Potem ko mu je razložil vse slabe strani svojega položaja, mu je povedal, da so njegovi otroci, veliki ali majhni, vsi dobri glasbeniki: »Vsi skupaj pa so rojeni glasbeniki in lahko zagotovim, da s svojo družino že lahko sestavim vokalni in instrumentalni koncert hkrati, ker moja sedanja žena poje kar čist sopran; tudi najstarejša hči nič slabo ne vpada.« Veliko mojstrovih skladb, predvsem koncerti za enega ali več čembalov in orkester ter nekatere solokantate, je bilo nedvomno narejenih za te družinske prireditve.

Bach je živel dolgo, da je doživel uspeh svojih sinov: Friedemann je postal organist v Halleju; Emmanuel čembalist Friderika Velikega, leta 1767 kapelnik v Hamburgu, kjer je nasledil Telemanna; Johann Christoph Friederich je igral na dvoru grofa Lippe v Bückebergu; Johann Christian, ki je leta 1759 nasledil Händla kot kapelnik na angleškem dvoru, je bil star petnajst let, ko je oče umrl. Bach je imel visoko mnenje o njegovem talentu, zato mu je podaril tri čembala s pedali, kar je vzbudilo nevoščljivost starejših bratov. Johann Christian je bil nekaj časa (1754) organist v milanski stolnici.

Samo ena od hčera, Juliane Frederike, se je poročila; vzela je Altnikola (1720–1759), organista v Naumburgu, mojstrovega najljubšega učenca. V pripisu pisma iz 6. oktobra 1748 ponosno piše svojemu bratrancu Eliju Bachu, da je Emmanuel oče dveh otrok; prvi se je rodil v Berlinu v času pruskega vdora na Saško (1745): »Mein Sohn in Berlin hat nun schon zwei männliche Erben,

die erste ist ohngefähr um die Zeit geboren, da wir leider! die Preussische Invasion hatten; der andere ist etwa 14 Tage alt.«

Izredno so ga zanimale skladbe njegovih sinov. Lastnoročno je prepisal čudovit Friedemannov *Koncert za orgle v d-molu*. Težko je reči, komu, očetu ali sinu, je bil bolj v čast ta prepis, ki ga hrani Knjižnica v Berlinu.

Friedemann je bil vedno privilegiran, njegov način komponiranja za čembalo ali orgle zelo spominja na Johanna Sebastiana, čeprav kantate iz Halleja – 30 po številu – niso podobne očetovim, ampak so po slogu starejše. Emmanuel ni bil tako genialen kot njegov brat, zato pa toliko bolj vztrajen in zavzet pri delu. On je svoji generaciji predal načela izvajanja in sloga Johanna Sebastiana Bacha. Zato ima posebno mesto v zgodovini glasbe, ker je začetnik moderne klavirske tehnike. V kantatah in oratorijih je sodoben za svoj čas; če mu ne bi manjkalo idej, bi bil prava vez med Bachom in Beethovnom. Johann Christian, londonski Bach, je napisal številne kratke opere, a brez vrednosti. Kot da bi se z Johannom Sebastianom izčrpala stara trta. Sinovi so bili pomembni glasbeniki – ne po talentih, ampak po solidni izobrazbi, ki so jo dobili od očeta.

Wilhelm Friedemann je očeta povsem razočaral; dosti dolgo je živel, da je videl sinov propad. Bil je vzkipljiv in rad je imel pijačo. Leta 1764 se je odpovedal službi v Halleju in nato živel bohemsko. Njegovi prijatelji, ki so ga pobirali na cesti, so mu hoteli pomagati: plačevali so njegove dolgove in mu iskali službo. Vsak dan je bolj propadal, nato pa zapustil ženo in otroke ter hodil po gostilnah z violino na rami. Dragoceni rokopisi, ki jih je dobil kot dediščino, so se izgubili ali jih je prodal za smešne cene. Vedno pa se je zavedal, da je sin velikega Bacha. Nekoč je v neki gostilni, ko je slišal, da so očetove sonate za violino solo neizvedljive, vzel violino in jih, čeprav je bil popolnoma pijan, odigral na pamet. Umril je leta 1784, medtem ko je Carl Philipp Emmanuel živel do leta 1786.

Anna Magdalena je za deset let preživela moža, v največji revščini. Otroci iz prvega zakona so jo zapustili. Že način, kako so si razdelili očetove rokopise še pred inventarjem, pričuje o nizki stopnji ljubezni do druge matere. Leta 1752, dve leti po Bachovi smrti, so vdova in tri hčere mestni svet prosile za denarno pomoč za preživetje. Pozneje je bilo še slabše. Prosjačila je na cesti. Umrila je v revni hišici na Hainstrasse, nihče ne ve, kje je bila pokopana. Regine Susana, najmlajša hči, ki je imela ob očetovi smrti osem let, je živela do leta 1809. Ko je Rochlitz, veliki občudovalec Bachovih skladb, izvedel o njenem stanju, se je obrnil na sodobnike, naj pomagajo zadnjemu Bachovemu otroku. Prvi je podporo poslal Beethoven.

Bachov položaj in službe v Leipzigu

Bach je stanoval v levem krilu Šole sv. Tomaža, kjer je bilo uradno kantorjevo stanovanje. Po dolgem obotavljanju se je odločil, da bo sprejel službo, ki zanj ni pomenila napredovanja. Sicer je bilo častno naslediti slavnega Kuhnaua. Možnost, da se popolnoma posveti cerkveni glasbi, mu je bila pri srcu, toda koliko skrbi in grenkih ur ga je čakalo v zameno! V vlogi četrtega profesorja je bil povsem odvisen od rektorja in sveta; kot maestro zborov pa je bil odvisen od cerkvenega konzistorija. Ni težko predvideti zapletov in nesporazumov, ki so nastajali dan za dnem, ko je njegov neodvisni duh trčil ob tolikšno oviro. Ko beremo zapisnike pred imenovanjem in pogodbo, ki jo je podpisal, se moramo

nasmejati. Človek njegove vrednosti se je moral pokoravati ponižujočim pogojem: ni smel zapustiti mesta brez dovoljenja v. d. mestnega leipziškega župana; moral je sodelovati pri pogrebnih sprevodih in stopati ob zboru sv. Tomaža, ki je pel koral ali motet; poleg tega je bilo priporočeno, da pripravi glasbo za cerkvene oficije, ki mora biti kratka in ne podobna operam.

Da bomo pravični, ne smemo pozabiti, da je občinski svet iskal šolskega učitelja, ki bi hkrati vodil petje v cerkvi. Takšnega učitelja v Bachu ni našel. V zapisnikih pred imenovanjem njegovega naslednika beremo: šola potrebuje *Cantorja* in ne *Capellmeistra*; gospod Bach je bil velik muzik, ni pa bil šolski učitelj. To je bilo za Bacha nesrečno izkustvo.

Na začetku se je zdelo, da bo šlo brez težav. Bach je izjavil, da bo sam imel tistih pet ur tedenske latinščine za tretji in četrti razred, ki mu pripadajo. Pozneje se je z dovoljenjem predstojnikov lahko rešil te dolžnosti, saj ga je nadomeščal neki kolega, ki je za delo zahteval 50 tolarjev na leto. Ko je bil suplent zadržan, je Bach prevzel pouk, vendar jim je narekoval vaje in jih nadzoroval.

Žal je bila šola sv. Tomaža tedaj v slabem stanju. Ustanovili so jo avguštinci sv. Tomaža v 13. stoletju. Po sekularizaciji šol v času reformacije je postala občinska šola in bila zelo povečana. Imela je okrog 50 internistov. Zbirali so jih med mladimi in med revnimi otroki iz mesta in okolice, ki so želeli študirati. Vzgjali so jih zastonj, vendar so od njih zahtevali, da pojejo pri cerkvenem zboru. Dvakrat na teden so odhajali v štirih skupinah od hiše do hiše; nabrani denar, skupaj s tistim, ki so ga dobili pri porokah in krstih, so si razdelili med seboj, potem ko so rektor, profesorji in kantor pospravili procente, ki so jim po pravici pripadali.

Ta *schola cantorum* je bila hkrati *schola pauperum* v primitivni organizaciji. *Thomaner* so bili na slabem glasu; disciplina ni bila njihova najmočnejša točka. Nekateri so hodili bosi po cesti in prosili vbogajme. Slabo stanje sob in neredno življenje pevcev sta naredila iz šole sv. Tomaža žarišče epidemij. Slavna in v preteklosti uspešna stavba se je na začetku 18. stoletja znašla v razsulu. Poštene družine niso pošiljale svojih otrok v šolo; od 120 zunanjih učencev, ki so sestavljali prve tri razrede, jih je leta 1717 ostalo komaj 53. Zaman se je občinski svet trudil z anketami in dekreti izboljšati položaj. Rektor Ernesti je bil starec brez energije, ki se je upiral vsaki spremembi, saj bi ukinitve petja pomenila zmanjšanje dohodkov zanj in za profesorje.

V tistem trenutku je prišel Bach. Položaj ni bil rožnat in se je slabšal do Ernestijeve smrti leta 1729. Leta 1730 je Bach občinskemu svetu oddal spomenico o slabem stanju zborov, da bi mogli dostojno izvajati cerkveno glasbo v leipziških cerkvah.

Zelo slabi so bili glasbeni viri, ki jih je imel na voljo. Cerkev so vzdrževale samo osem instrumentalistov. Če je hotel imeti popoln orkester – v spomenici je Bach zahteval 18 glasbenikov –, je moral kantor računati na študente, ki so igrali kakšen inštrument in so bili pripravljeni sodelovati iz ljubezni do umetnosti ali zaradi obljube plačila. Šola sv. Tomaža se je izpraznila že v času Kuhnaua, ki ni imel nobene spodbude, poleg tega je bil smrtni sovražnik »moderne« glasbe v slogu opere. Telemann, ki je na začetku 18. stoletja študiral v Leipzigu in je bil hkrati organist pri Novi cerkvi, je bil zagovornik nove glasbe.

Fabrice Hadjadj:**Vstajenje**

Navodilo za uporabo

Družina, 2018,

130 strani

Dr. Edvard Kovač**Živeti iz veselja**

Fabrica Hadjadja odlikuje paradoksalno pero, ki je zelo značilno za pisatelje judovskega izvora. Res

je, da so bili njegovi starši neverni in kot radikalni levičarji tudi proticerkveni, toda mladi Fabrice je vseeno odraščal na obzorju judovskega humorja, ki ga danes zavestno goji tako v javnih nastopih na televiziji, kot tudi na predavanjih po univerzah, predvsem

pa v svojih dramskih in esejsističnih besedilih, kjer nas po večkrat preseneti prav na vsaki strani svoje knjige. Vendar slovenskemu bralcu, ki je vajen evangeljskih besedil, ta stil le ni tako tuj, saj imajo tudi evangeljska poročila podobno strukturo: »Slišali ste to in ono, jaz pa vam pravim ...« To pomeni, da je venomer navzoče podvprašanje: kaj pa če je res prav obratno?

S Hadjadjem so se slovenski bralci že nekajkrat seznanili in njegove knjige postajajo tudi med nami zelo priljubljene. A Hadjadj se zaveda, da njegov slog vsem ne bo ugajal, posebno še ne tem, ki se ne morejo sprijazniti, da bi lahko bila tudi smrt uspeh ali da je lahko celo zavožena kariera vir veselja. Prav na te vsebine prejšnjih knjig opozarja avtor v svojem posvetilu razočaranim bralcem.

Kajti Hadjadjev judovski smisel za humor se zelo močno cepi tudi na francosko ironijo ali še bolj določeno na Voltairjev slog samoposmehovanja. Zato se ne smemo čuditi, da so Hadjadjeve knjige v Franciji postale uspešnice in jih ponovno izdajajo v žepni izdaji.

Tako se Hadjadj že na prvi strani ponorčuje iz svojega ateizma, ki ga označuje kot »vero«. In nato opisuje, kako je postajal »neveren« do svojega ateizma, ko so padali pred njim vsi maliki, od otroštva, preko mladeniške dobe pa vse tja do zrelih študentskih let. Ob koncu ugotovi, da je bil njegov ateizem »mistika« in če je postal kristjan, se je za spreobrnitev odločil, da bi pristal v »objektivnosti«. Tako vidimo, da uporablja besede precej drugače, kot smo jih bili vajeni mi, vsekakor pa v drugem pomenu, kot so nam ga vsilile različne ideologije. In prav v tem odnosu do ideologij Hadjadj kaže, da je v mladosti rad bral Nietzscheja, saj tudi pri mojstru moderne in postmoderne misli opazimo, da so mu ideologije »smrad« trupla mrtvega boga, vonj, na katerega izvor bi rad mislec opozoril.

Toda kaj je avtorjeva osnovna misel, ki ga vodi skozi Predgovor in dvanajst poglavij knjige, vse tja do Epiloga? Njegova izvirna misel je, da Kristusovo vstajenje sploh ni nekaj spektakularnega. Kar je bilo izjemno in kar je skupaj spravljal množice, so bili Kristusovi govori in čudeži pred vstajenjem. Po Vstajenju pa gre za neopazne dogodke, ki jih je deležna le peščica učencev. Polega tega, vstali Gospod svojim učencem ne pove nič posebnega. Ko jih sreča, jih pozdravi z običajnim judovskim pozdravom: »Mir vam bodi,« kar bi v našo vsakdanjo kulturo prevedli: »Dober dan želim.« In tudi ko se z njimi pogovarja, jih ne prepričuje z izjemno retoriko, da bi vendarle verovali, ampak jim čisto

preprosto pravi: »Fantje, imate kaj za jest?« To pomeni, da Kristus s svojim vstajenskim prikazovanjem vstopa v naš vsakdanjik. Od tod pomenljivi podnaslov knjige, ki želi biti nasvet, kako lahko vera v Vstajenje postane navodilo za vsakdanjo uporabo.

Od tod tudi avtorjeva misel, da tako kot nekdanji vstalega Kristusa tudi danes kristjanov ni mogoče prepoznati po izjemnih delih, velikemu umu ali po uspešnosti v družbi. Kristjani smo ljudje kot vsi drugi. A v čem je potem naša različnost? Ta drugačnost je nevidna, opazi jo lahko le nekdo, ki tudi sam skuša prisluhniti vstalemu Gospodu. Ko namreč kristjan sprejme Vstalega, se mu vse življenje začne odvijati v drugi luči. Najneznatnejše stvari postanejo pomembne, npr. kako je bil zložen prtič v grobu. Vir takšnega občutja je ljubezen, ki človeku olepša dan, mu pomaga do globokega veselja, da se vzradosti nad malimi rečmi. Takšnemu kristjanu celo vsakodnevno opravilo postane veselje in srečanje s slehernim drugim milostni dar. Vstajenje, ki vstopi v vsakdanjik kristjana, podarja čisto novo pesem, melodijo duha, da bo odslej kristjan živel v velikonočnem občutju.

Kristjanovo veselje pa ni samo duhovno vzradoščenje. Vstajenje pomeni celostno praznovanje, v katerega je vključeno tudi telo kot celota. Zato vodi krščanska vera k novemu vrednotenju telesnosti, kar pomeni tudi k cenjenju telesnih del in opravil. V tem smislu postane krščanska kultura nekakšna »anticivilizacija« današnjemu trenutku, ker ohranja spoštljivost in zadovoljstvo nad telesom v vsej njegovi objektivnosti. Zato tudi današnja krščanska kultura ne more pristati v zgolj navideznem ali virtualnem svetu. V tem smislu se Hadjadz zavzema za rehabilitacijo ročnega dela, skratka vsakega opravila, ki vključuje tudi telesni dotik. Občutek

imamo, da se vrača k pojmovanju človeka meniških očetov, ki se še danes udejanja v kontemplativnih redovih, saj v njih še vedno zahtevajo uresničitev vsega človeka, torej tudi v telesnih, fizičnih opravilih.

K temu velikonočnemu veselju so usmerjeni Hadjadjevi komentarji evangeljskih poročil o Kristusovem vstajenju. Prav v vsakem poglavju bo avtor ostal zvest svojemu stilu in naravnosti duha. Tako bo tudi poročilo evangelista Marka, da so na vstajensko jutro žene prve prihitele h grobu, da bi mazilile Jezusa, komentiral z ženskim smislom za dišave. Sprva se zdi to prelahkotni komentar. Toda ob razvijanju njegove teološke misli lahko ugotovimo, da gre za globlji uvid, kako maziljenje pomeni vonj, ki se dviga v nebo kot Bogu prijetna daritev. Tudi danes ob krstu otroka mazilimo s svetim oljem, ki mu je primešan balzam. S tem želimo simbolno povedati, naj bo otrokovo življenje kot Bogu prijetna daritev ljubezni, ki se dviga v nebo. In če žene želijo maziliti Jezusa, če so občutljive za dišave, potem to pomeni, da so tudi njihovi medčloveški odnosi »odišavljeni« z molitvijo, ker je tudi njihova človeška narava s svojimi potrebami in značilnostmi tista daritev, ki je Bogu všeč.

V Epilogu avtor poudarja, da je vprašanje o Kristusovem vstajenju preveč resno, da bi lahko o njem govorili samo resno. S to besedno igro je hotel povedati, da se nobena teološka govornica ne sme jemati preveč zares. Iz večnostne perspektive je vsak govor o Bogu nezadosten in tisti besednjak, ki bi ga jemali dokončno zares, bi lahko postal karikatura samega Boga. Tako se avtor približuje apofatični, torej neizrekljivi teologiji. O zadnjih resnicah, kamor spada tudi Vstajenje, ne moremo imeti zadnje besede. Resničnost sama,

čista objektivnost, v katero je položena naša objektivnost, nas popolnoma prerašča.

Toda Vstajenje v našem vsakdanjem življenju vendarle obstaja, kajti Kristus ni samo za vse ljudi umrl, ampak zanje tudi živi. Živeti skrivnost Vstajenja, biti vesel življenja v vseh oblikah in radostno živeti za drugega, to je zdaj vprašanje.

Knjigo je zelo dobro prevedla Jasmina Rihar. V slovenščini je uspela najti Hadjadjev izzivalen stil in se je lotila tudi njegovih besednih iger. Uspelo ji je v slovenščino pomensko prevesti celo nekaj kratic, ki so tipično francoske. Tudi Lucija Jerman je pripravila zelo lično in simbolno močno naslovnico. Škoda le, da ni omenila, od kod je vzela sliko starodavnega simbola vstalega Gospoda, podobo razkošnega pava.

Knjiga zasluži, da z avtorjem stopi v širši slovenski kulturni prostor, predvsem pa da zaznamuje slovensko duhovnost.

.....

Smiljan Trobiš:
Tančine

Spes, 2018,
72 strani

Andrej Arko

Spet so na knjižnem trgu nove poezije dolenskega pesnika Smiljana Trobiša, po izobrazbi sicer predmetnega učitelja kemije in biologije, ki pa deluje kot samostojni književnik, in sicer so že štiriindvajseta zbirka po vrsti.

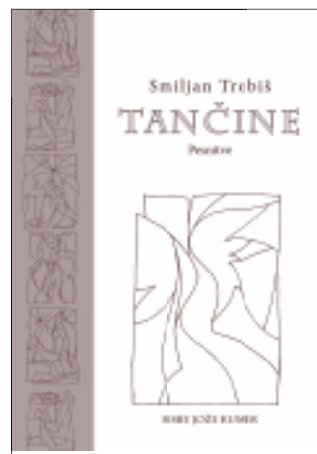
Poimenoval jih je pesnitve, čeprav so med njimi tudi kratka pesemskega besedila. Vseh skupaj je osemnajst in so v prozi, le v nekaterih so sporadične rime.

Na prvi pogled se ta poezija kaže kot nabožna, v svoji presevnosti

skoraj kot molitve. Dejansko je pesmi mogoče dojeti kot klice po odrešitvi od tukajšnjosti, od zapeljivosti in polaščevalnosti stvarnega vsakdana. Kljub temu bi lahko kakšno med njimi imeli za ljubezensko izpoved dveh ljubečih se src, kot dekletov slavospev ljubemu, kakor tako razmerje zaznamujejo človekova dejanja in nehanja, ki tipljejo v presežno. Gledano s tega vidika bi lahko Trobiševe stihe v tej zbirki dojeli kot eno samo visoko pesem ljubezni, ki pa je v resnici ljubezen do Boga kot najvišjega bitja, vrednega največje ljubezni. Skratka, pred bralca stopa pesnik s pretanjeno religiozno motiviko.

Dejansko pa so vse pesmi v tej zbirki zastavljene kot enotni, gladko tekoči in ponavljajoči se molitveni obrazci. Vendar je po drugi strani vsaka zase samosvoj in zaupljiv klic iz preobloženosti in preobteženosti vsakdanjega življenja k božjemu. Potemtakem so ti stih tudi rotenje božjega bitja, porojeno iz stisk, so prošnje s hrepenenjem po čisti vesti, polni spoznanja človeške slabosti, toda brez samoponiževanja. Pesnik torej skuša nakazati pot iz potrošniške ujetosti in z njo duhovne izpraznjenosti sodobnega (zahodnega) sveta k osmišljenosti bivanja, kakršno se odzrcalja v ljubezni do bližnjega in božjega. Tako upesnjuje svoja razmišljanja o nravnosti, življenju in umetnosti, v vsem pa išče odrešitev in moč v Bogu in na ta način najdeva dušni mir.

Vendar se pesnik kljub zatekanju k zaupanju v božje usmiljenje ob tem ne more otresti tudi dvoma,

občutenja samotnosti in mučnosti trpljenja. Ob tem samospraševanju najdeva uteho v onstranstvu z neomajnim zaupanjem v božjo previdnost. Tako se te pesmi lahko prebirajo kot nekakšni himnični psalmi.

Že površen pogled na Trobiševo poezijo pa nakazuje tudi na enake izraznosti skozi večino zbirk, to je na pretežno ponavljanje iste tematike, se pravi naravnost k večnemu, vesoljnemu, presežnemu. Izpovedna moč pesnika se torej giblje v bolj ali manj enem in istem krogu. Svežino takemu obnavljanju ene in iste snovi, variacijam na temo, dajeta edino pretanjena pesniška govorica, torej izbrano pesniško izrazje z izvirnimi in pogostimi metaforami, ki poudarjajo občutje nadzemskosti, vzvišenosti. Tega ni mogoče spregledati.

Ne glede na to pa se bo morda kakemu bralcu vendarle zazdelo, da Smiljan Trobiš piše bolj za sprostitev in počitek, da jemlje pisanje poezije kot razvedrilo, četudi plemenito, da ga jemlje kot prečiščevanje in ozdravljanje duše in potemtakem za zorenje osebnosti. A v tem je tudi mogoče videti ustvarjalno odrešitev.

Zbirki *Tančine* je kot že za kakšno Trobiševo knjigo prej napisal meditativno spremno besedo dr. Stanislav Matičič. Prav tako je akademski slikar Jože Kumer že kdaj likovno pospremil kako izmed Trobiševih številnih zbirk. Tudi v tokratni njegove vinjete zaradi svoje minimalističnosti puščajo bralcu več prostora za domišljajske izstope kot poezija, ki jo pospremljajo in ki se kakor koli gledano vendarle giblje v območju večje konkretности.

Lojzka Špacapan:

Pišem pisma

Društvo Knjižna zadruga, 2018,
113 strani

Andrej Arko

V letu, ko pesnica in pisateljica Lojzka Špacapan praznuje lep življenjski jubilej, je izšla njena šesta pesniška zbirka za odrasle. Sama književnica se zna včasih tudi blago posmehniti dejstvu, da izhaja iz pesniškega okolja z Ivanom Minattijem in njuno hčerjo pesnico Katarino Minatti, kot bi ji bilo zaradi tega rahlo nelagodno, ker da so pri njih sami pesniki.

Toda taka zadrega, čeprav mišljena samoironično, je brez razloga. Pesmi Lojzke Špacapan so skozi vse njene zbirke tako samosvoje, da v njih ni mogoče zaslutiti in razpoznati kakih posebnih sorodstvenih povezav ali posnemanj. Skozi marsikatero zbirko se pojavlja ptica kot simbol, dve pa imata besedo ptice kar v naslovu, tako že prva, izšla leta 1990. Letnica prve knjižne objave pa je pravzaprav presenetljiva glede na to, da se je pesnica prvič oglasila v revijah že desetletja prej.

Tudi v zadnji zbirki se torej ne odpoveduje simbolu ptice, svojemu preizkušnemu motivu, ki ga elegantno obvlada. To je največkrat ptica na splošno, lahko pa je tudi določno, na primer labod, lastovka, sova, kragulj – vsaka s svojim

pomenom, ki ustvarja posebno razpoloženje in občutenje. Pesnica se s pticami včasih samo družijo, včasih pa tudi poistoveti. Pravzaprav so posamezne pesmi ubesedene z lahkotnostjo izraza, kot da bi spominjale na ptice v preletu. Ptice so pesnici torej izrazna sredstva, s pomočjo katerih naravnava konkretna razmišljanja in posebna stanja duše v nestvarno in umišljeno. Ponekod se pojavljajo kot pretanjena samospraševanja, drugod kot slutnje nejasne prihodnosti.

Morda sprva nekoliko zavede naslov te knjige. Vendar pisma v njej niso poslanice, ampak nizanje poetičnih sporočil bralcu in sami sebi. Ta pesniška zbirka je namreč polna impresij, porojenih iz stvarnih vtisov, a usmerjenih nekoliko bolj v nedoločnost. Pesmi se potemtakem iz opredmetene resničnosti kot bežne poteze s čopičem razpirajo v rahlo nedorečenost. V tem se ta zbirka nekoliko razlikuje od nekaterih prejšnjih, v katerih imajo posamezne pesmi stvarnejšo vez z resničnostjo, iz katere izhajajo in ki, skratka, ohranjajo razvidnejšo simboliko. Ker so pomensko in sporočilno nazornejše, so marsikateremu bralcu dostopnejše.

A tudi za zbirko *Pišem pisma* bi bilo pretirano napisati, da se spogleduje s hermetičnostjo. Ponekod je izpeljava vtisov igriva, duhovita, drugod spet ovita v elegičnost, v predajanje usojenosti in zamejenosti človekovega bivanja, samote, izgube. V tem je pesnica občutenjsko izrazita in sugestivna, četudi bolj na ravni miselne zastrtosti kot imanentnosti.

Opaznejša motivika pesmi Lojzke Špacapan so tudi značilnosti letnih časov in seveda z njimi povezana občutenja in spominjanja. Vendar

ta upesnjuje na poseben, samosvoji način, daleč od ustaljenosti in šablonskosti. Tudi čarnost pokrajine ni brez odziva v tej poeziji, kar je velikokrat izraz intimnosti trenutka.

Omeniti velja notranjo melodiko teh pesmi. Ne glede na to, da sploh niso zasnovane v popolni klasični obliki, jih njihovi kratki stihovi in razporeditev besedišča napravljajo zvokovno razgibane. Od tod občutek lahkotnosti teh pesmi, ki so zgolj navidezno preprosto in neposredno zastavljene, ki pa kot omenjeno uhajajo v rahlo zabrisano simboliko ter tu in tam motno zaznavnost.

Lojzka Špacapan potemtakem na podlagi vtisov iz narave tenkočutno izrisuje neredko trpkost in tesnoba v medčloveških odnosih. Po svetlo zastavljenih stihih se torej preveša v temnejše barve, kakršne slikajo odhajanje, minevanje, ugašanje. A bolj kot sama življenjska tragika je pri tem v ospredju poskus doumevanja zakonitosti človeškega bivanja in nehanja.

Zato je ta poezija polna prizorov, kakor jih lahko doživlja in spremlja vsak izmed nas in to na različne načine. Te prizore lahko poistoveti v tihem prebiranju, vsrkavanju podob in malone slišnem utripanju. Tako v bralcu vztrepetavajo morda prej nezavedna, časovno odmaknjena ali zadrževana izkustva in doživetja.

Če imajo ta opažanja vsaj kolikor toliko trdno utemeljitev, potem je zbirka Lojzke Špacapan *Pišem pisma* dosegla svoj namen. Toliko bolj, ker ob poplavi pesniških zbirk – ki pa se jih založbe načelno otepajo, češ da ne grejo v promet – te pesmi vendarle prinašajo samosvojo svežino.

.....
France Cukjati:

Slovenske podobe zla

Celjska Mohorjeva družba, 2018,
 460 strani

Mag. Jurij Pavel Emeršič

**Brez preteklosti
 ni prihodnosti**

Ameriški filozof in pisatelj George Santayana je zapisal: »Tisti, ki se ne spominjajo preteklosti, so obsojeni, da jo še enkrat doživijo.« Na to maksimo sem se večkrat spomnil, ko sem prebiral *Slovenske podobe zla*. V knjigi France Cukjati, dr. med., s svojimi bogatimi političnimi, filozofskimi in medicinskimi znanji spomni na Zlo, ki smo ga Slovenci doživljali v dvajsetem stoletju. Ob tem si upa prestopiti Rubikon in podati iz imanentnega v območje temačne mistike, iz katere je zajemal komunizem – ideologija, ki je zelo pohabila slovenski značaj in ga ob umanjkanju lustracije po letu 1990 še vedno hromi.

Podaljševanje totalitarnega režima je možno le v okoljih s šibkim zgodovinskim spominom. Kjer ni spomina, se ljudem kmalu začno cediti sline po »egiptovskih loncih mesa«. Ker takšno stanje starim elitam v Sloveniji ugaja, so začeli odkrito pozivati, naj se ne brska več po zgodovini, naj se pusti zgodovino zgodovinarjem, naj se ne drega v stare rane itn. Takim pozivom so sledili tudi mnogi zgodovinarji; na knjižne police prihajajo in dobivajo nagrade »zgodovinske« knjige, ki nekritično utrjujejo staro revolucionarno mitologijo, času druge svetovne vojne pa se sestavljavci zgodovinskih pol na maturi gladko izognejo. Pričujoča knjiga je upor zoper ta nevarni trend, ki nas lahko hitro pripelje do tega, na kar opozarja George Santayana.

Verjetno si nihče ne želi ponovitve polstoletnega komunističnega terorja. Ali pač? Če pogledamo slovensko družbo v letu 2017, hitro ugotovimo, da imamo med nami kar precej gorečih »vernikov« komunizma. Proust je nekoč zapisal: »V svet verovanj razumski razlogi nimajo vstopa.« Režimskim fanatikom zato pričujoče Cukjatijevo delo ne more pomagati. Za takšne primere je potrebna intenzivnejša terapija. V veliko korist pa je lahko to čtivo intelektualno poštenim iskalcem zgodovinske resnice, pa tudi tistim s šibkejšim spominom. Predvsem od njih je odvisno, na katero stran se bo prevesila tehnica. Če se bo namreč ta »mlačna« sredina začela spominjati, se z njo ne bo več moglo manipulirati. *Slovenske podobe zla* imajo terapevtski učinek zoper »politično demenco«, ki je nastala kot posledica strahu. Obetavno bi bilo že, če bi se slovenski volivec spomnil vsaj obdobja štiriletnega mandata in se na tej podlagi odločal, komu bo zaupal prihodnjega. Le tisti, ki se spominja, lahko samostojno načrtuje prihodnost. »Kdor ni dedič, ne more biti pionir,« je modro zapisal judovski filozof Heschel.

Če se bomo torej začeli spominjati preteklosti, se bomo izognili grožnji njene ponovitve. Varuhom revolucionarnih izročil prebujanje zavesti o preteklosti seveda ni po volji, zato bodo *Slovenske podobe zla* v javnosti prezrte. Delo namreč ni le jasna vojna napoved pozabljanju, ampak tudi kažipot h krščanskim koreninam naše evropske civilizacije. Nasprotniki krščanske svobode in evropske demokratične tradicije se dobro zavedajo, da je obvladovanje spomina v spopadu za prihodnost Evrope ključnega pomena. Kot je že Orwell preroško zapisal v svojem delu 1984: »Kdor obvladuje preteklost, obvladuje tudi prihodnost.«

Dr. Denis Poniž

Vesela pomladna epistola za Franceta Pibernika

Ob njegovi bližajoči se devetdesetletnici

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

V zadregi sem, saj ne vem, kako naj začnem ta zapis, s katerim bi se rad zahvalil svojemu prijatelju Francetu Piberniku ob jubileju za vse, kar je storil za slovenstvo in slovensko kulturo. Visoki jubilej, ki ga bo praznoval na drugi dan meseca kimavca, zahteva mnogo več, kot samo izbrane in slavlne besede, s kakršnimi ponavadi okrasimo tovrstne zapise. Kurtoazija mi je bila vedno tuja, tu sem blizu slavljencu, ki je prav tako skromen, zadržan in stvaren v besedah in dejanjih. Blizu so mi stvarni podatki, dejstva, ki zaznamujejo življenje slehernika. In Pibernikovo življenje je pot, ki je kmečkega fanta, navajenega trdega dela, popeljala skozi kranjske in ljubljanske šole do diplome, le-ta pa mu je omogočila, da je stopil v slovensko slovstveno življenje in s svojim vztrajnim delom, natančnostjo in velikim znanjem storil mnogo več, kot mnogi bolj slavljene sodobniki. Kajti dragocenost vsakega življenja je temeljni postulat, ki ga je mogoče pravilno razumeti le, če v človeku ugledamo tisto, kar ga dviguje visoko nad povprečje, kar je njegova presežnost, v kateri se srečujeta človeško in božje, beseda in Beseda. In France Pibernik stoji s svojim pisateljskim, raziskovalnim, znanstvenim, pedagoškim in vsemi drugimi angažmaji kot ena najprepoznavnejših osebnosti slovenske kulture in književnosti, ki so zaznamovale drugo polovico preteklega stoletja in ki so tudi nezgrešljivo omen tega tisočletja.

Premalo prostora imam na voljo, da bi lahko zaznamoval vse postaje njegovega življenja, ki mu ni nikdar prizanašalo, ne v osebnem ne v poklicnem oblikovanju celovite, inetektualno izbrušene, pokončne in načelne osebnosti. A spet se potrjuje, da so samo tisti, ki so v sebi trdni in jih tudi osebne tragedije, trpke preizkušnje, potiskanje na obrobje ne potrejo, poklicani za velika dela in da samo take osebnosti lahko postanejo resnični pričevalci in zapisovalci zgodovinskih dogodkov. In v Pibernikovem življenju jih je bilo veliko, lepih in tragičnih. Kdor ne verjame mojim besedam, naj prebere njegovi spominski pričevanja, tisto o otroštvu do začetka druge svetovne voje (*Začudene oči otroštva*, Celjska Mohorjeva 2008) in drugo, ki govori o času gimnazijskega in visokošolskega šolanja ter poklicne poti vse do sedanjosti (*Drobci zamolklega časa*, Družina 2014).

Ko skušam smiselno in kronološko oblikovati nekakšno zaporedje tistih opravil, zaradi katerih bo ta *l'homme de lettre* v najboljšem pomenu te pomenske zveze ne samo vedno bolj naš sodobnik in sogovornik, ampak tudi osebnost, ki je zgodovinski gluhoti in slepoti, kakršna je vladala v Sloveniji skoraj pol stoletja, iztrgal pesnike in pisatelje, dela in spomine na kruti in nesmiselni čas, tako osebni kot tudi kolektivni. In to ne katere koli pisatelje in pesnike, ampak ljudi, osebnosti, brez katerih bi bili siromašnejši in nevednejši, kot smo, ko jih je Pibernik, skozi antologije, študije, biografske portrete, razgrnjeno in komentirano dokumentarno gradivo, znova postavil tja, od koder so bili izgnani, nadnje pa so potentati zavalili kamen molka in pozabljenja. A Pibernik je bil vztrajnejši, vodili sta ga vera in volja, skromnost se je izkazala za neomajnost, skrbno in sistematično delo je premagalo vse sovraštvo, predsodke in krute obsodbe nad ljudmi, ki so mislili drugače.

Ko se je s študijem slovenistike zapisal slovenstvu in književnosti, je svoj profesorski poklic začel na skrajnem slovenskem zahodu, v Dobrovem v Brdih, nato pa je postal ena najbolj prepoznavnih osebnosti kranjske gimnazije, kjer je (kako značilno!) po dvaintridesetih letih poučevanja moral oditi, ker je tako zahteval tedanji »socialistično in sindikalistično usmerjeni ravnatelj« (*Drobci zamolklega časa*, 203). Človeka lahko odstraniš, njegovo delo ostane. In še nekaj je, kar sem, podobno kor Pibernik, skusil na svoji koži: tisti, ki mislijo, da so ti naredili zlo, večkrat s svojimi dejanji odprejo človeku novo pot in nove ustvarjalne izzive.

Ob svojem profesorskem poklicu je sooblikoval, tako s svojo poezijo kot tudi literarnovednimi študijami, podobo svojega časa in Kranja. In zato je tudi po njegovi

zaslugi Kranj postal v sedemdesetih in osemdesetih letih nekakšna slovenska kulturna prestolnica, v kateri je vrelo od najrazličnejših idej, od skrajno avantgardnih do povsem tradicionalnih, a prav v tvornem sožitju so se rodili taki, danes malce pozabljeni, a v resnici še vedno presunljivo živi dogodki, kot so bila Kranjska srečanja slovenskih pesnikov. In France je bil zraven, kot je bil zraven še pri mnogih literarnih in kulturnih manifestacijah, ki so, brez institucionalne podpore, pravzaprav bi smeli zapisati z velikim nezaupanjem enoumne oblasti, ki je povsod videla zaroto in notranjega sovražnika, odkrile in uveljavile nove poglede na literaturo. Med temi pogledi, ki se niso ustrašili povsod prisotnih nevidne cenzure in represije (ki pa je bila še kako vidna!), so tisti, ki so začeli posebej v osemdesetih letih v našo zavest vračati pesnike, kot sta bila Balantič in Hribovšek, pa plejado pesnikov in pisateljev iz povojnega eksila, nemara tudi obstance, ki zaradi svojih pogledov niso bili zaželeni in jih torej ni smelo biti, od Šarabona do Cundriča, od Mirka Javornika do Milene Šoukal.

Študent, ki je poslušal Marjo Borštnik in Antona Slodnjaka in bil tudi priča njuni nasilni odstranitvi s fakultete, ni samo prevzel duha svojih akademskih učiteljev, ampak je tega duha tudi razvijal naprej, ga nadgrajeval, širil in plemenitil. Pri tem je, skromen kot je, svoje delo opravljal v okvirih srednješolske profesure, a to profesuro, kot mnogi znameniti slovenski srednješolski profesorji iz konca devetnajstega in začetka dvajsetega stoletja, spreminjal v samosvoj literarni laboratorij, z dosežki, ki jih marsikdaj ne najdemo niti pri raziskovalcih, zaposlenih na visokošolskih ustanovah.

Skromnost, iskričnost in radovednost so zagotovo tri značajske poteze, s katerimi je, poleg pridnosti, doslednosti in sistematičnosti, Pibernik ustvaril opus, ki je preobsežen, da bi ga lahko navedli v podrobnosti, kar bi si literarni zgodovinar vsekakor zaslužil. Poskusil bom vsaj na kratko omeniti bistvene raziskovalne ravnine: tu so, na prvem mestu, monografije o Vladimirju Truhlarju, Francetu Balantiču, Jožetu Udoviču, Antonu Vodniku, Ivanu Hribovšku, dokumentarne monografije o Edvardu Kocbeku, Janezu Gradišniku in Antonu Slodnjaku, zbrana dela Balantiča, Truhlarja, Hribovska, Antona Vodnika in Udoviča. Ne moremo mimo vrste prikazov in posebnih študij o delu in ustvarjanju omenjenih avtorjev, ki so, vsaj tisti zamolčani, znova postali osebe in del naše kulturne dediščine. Izbori in študije o eksilnih avtorjih, Mirku Javorniku, Ludveju Potokarju, Branku Rozmanu, dunajskem krogu dopolnjujejo že tako bogato podobo njegovega dela. To posebej velja za pesnika Franceta Balantiča, ki je prav po Pibernikovi zaslugi znova stopil med nas kot ena najbolj presunljivih pesniških osebnosti krvavega časa.

In tretje področje, kjer je Pibernik ustvaril neverjetno žive in izzivalne dokumente časa in ustvarjalcev, so štiri knjige: dve (*Med tradicijo in modernizmom* in *Med modernizmom in avantgardo*) so napolnili pogovori oziroma dopisovanja s slovenskimi pesniki in po ena s slovenskimi romanopisci (*Čas romana*) in dramatikami (*Razmerja v sodobni slovenski dramatik*). Mogoče zveni preveč svečano, a ponosen sem, da lahko Pibernika imenujem prijatelja. Prvič sva se srečala v krogu urednikov in sodelavcev *Prostora in časa*, revije, ki je, ko govorimo o času, ko se je začelo podiranje enoumnega režima, bila ena od glasnic novih, pluralnih pogledov na našo realnost, preteklost in prihodnost. Od tedaj sva velikokrat sodelovala, vedno sem bil vesel in presenečen, ko sem dobil v dar kakšno njegovo novo knjigo. Ne vem, če smo res narod pesnikov, vem pa, kakor to ve tudi France Pibernik, da govorjena in posebej pisana beseda predstavlja enega od naših identitetnih temeljev. In slavljenec je eden od varuhov te narodne zaveze. Vse najboljše, dragi prijatelj! Tvoje knjige govorijo zate!

Francetu Piberniku tudi v uredništvu *Zvona* iskreno voščimo ob življenjskem jubileju!

Mojca Polona Vaupotič

Prisotnosti

Metka Krašovec in umetniki – skupinska razstava

V petek, 20. aprila 2018, zvečer je bila ugledna otvoritev skupinske razstave z naslovom *Prisotnosti*, po danes že znamenitem ciklu slik Metke Krašovec iz začetka devetdesetih let. Šlo je za predstavitev prominentne razstave akademske slikarke Krašovčeve ter umetnic in umetnikov – njenih nekdanjih študentov v razstavišču KIBLA PORTAL v Mariboru. Na razstavi, ki bo odprta do 7. julija, se predstavljajo Karmen Bajec, Viktor Bernik, Saša Bezjak, Gigo de Brea, Andrej Brumen Čop, Dušan Fišer, Mitja Ficko, Marija Flegar, Milan Golob, Marko Jakše, Ana Jerčič Jakob, Barbara Jurkovšek, Jurij Kalan, Maja Kastelic, Aleksij Kobal, Robert Lozar, Izar Lunček, Boštjan Mesarec, Mojca Oblak, Rok Predin, Arjan Pregl, Irena Romih, Zvonka T Simčič, Matic Sonnenwald, Natalija Šeruga Golob, Katarina Toman Kracina, Petra Varl, Sebastijan Vojvoda, Marij Vrenko, Mojca Zlokarnik in Živa Žitnik. Omenjeni umetniki so izbor od prve do zadnje generacije, ki so študirali pod mentorstvom Metke Krašovec na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje (ALUO) v Ljubljani. Ustvarjalci so različnih generacij in zvrsti, kuratorja razstave pa sta Nina Jeza iz KID Kibla ter Arne Brejc iz Galerije Eburna. Svojevrstno težo in opoj razstavi daje spremljajoči moto: *Življenje je umetnost. Biti tukaj, biti zdaj. Ontološko tu-bit. Prisotnosti se ne da obiti.*

Razstava *Prisotnosti*; foto: arhiv KIBLA, Dijana Božič

Metko Krašovec, ki je bila rojena leta 1941 v Ljubljani, je že v gimnazijskih letih nadvse privlačil umetniški atelje slikarja Mihe Maleša, v istem času pa je imela tudi možnost dragocenega potovanja po Toskani in Siciliji. Takrat se je dokončno odločila, da bo postala slikarka. Leta 1970 je diplomirala na Akademiji za likovno umetnost v rodnem mestu ter nato še magistrirala na oddelku za slikarstvo pri prof. Gabrijelu Stupici in na oddelku za grafiko pri prof. Riku Debenjaku. Študijsko se je izpopolnjevala še v Londonu, na Kraljevem kolidžu (Royal College of Art), na univerzi Athens v Ohio ter na številnih popotovanjih po svetu. V svojih delih je izražala vse tisto, kar je doživljala, občutila, videla, razmišljala in spoznavala skozi izkušnjo. Slovenska likovna kritika ji je namenila zgodovinsko mesto takoj za Ivano Kobilco.

Ta eminentna priponka ji je bila izročena skupaj s Prešernovo nagrado, ki jo je prejela pred dvema letoma za svoje življenjsko delo. Kot slikarka se je uveljavila konec šestdesetih let, bila je namreč prva v skupini mladih slovenskih slikarjev, ki je slogovno pripadala ekspresivni figuraliki. Desetletje pozneje jo je prevzela simfonija rdečih barv, ki ji je sledila celih sedem let, do erupcije enigmatičnih in duhovitih risb iz osemdesetih, ko se je njeno umetniško ustvarjanje očitno spremenilo. Ikonografija je postala pripovedna, njena barva energična in vitalna, predvsem pa se je sprostila in zaživela njena risba. Z njo je tedaj neposredno stopila v linijo »nove podobe«. V devetdesetih letih se je ponovno vrnila k visoko jasnemu slikarskemu slogu. Temu so sledile slike obrazov v ciklu *Prisotnosti*, nato je prevladala pokrajina, kjer so pogost motiv ciprese. Tukaj je venomer v ospredju zelena pokrajina, oljčni gaji in otoki, mediteransko morje, klasična arhitektura, kiparstvo ter angeli kot znanilci osebnega doživetja. Ti sledijo človekovi domišljiji ter se naseljujejo v njegovem življenju.

Leta 1977 se je Metka Krašovec zaposlila na ALUO v Ljubljani kot docentka za risanje in slikarstvo ter se kot redna in izredna profesorica do upokojitve, leta 2008, posvečala generacijam študentov na Akademiji. Njeni študenti in danes priznani umetniki jo opisujejo kot osebo, ki jih ni usmerjala le kot predavateljica in mentorica, temveč je skozi slikarski medij raziskovala in hkrati pogojevala misterij življenjskih resnic in vrednot. Rdeča nit oziroma povezava razstave *Prisotnosti* je med drugim prav v tem, da je profesorica s svojo pozitivno prisotnostjo še kako ustvarjalno vplivala na študente. To sodelovanje in komunikacijo med njimi doživljamo neposredno med sprehodom od platna do platna, od risbe do slike, od zgodbe do zgodbe. Metka Krašovec je bila namreč tudi zagovornica načela, da v umetnosti »ne smeš posnemati« in k temu je spodbujala svoje študente. Svojemu mnenju je bila predana, ob tem je vztrajala in bila nepristranska. Gotovo je bila zaradi svojih načel in ustvarjalnih vrtilin tako uspešna tudi na svojem pedagoškem področju, saj je takšno soočanje mladih umetnikov in njihovih mentorjev v Sloveniji redko.

Izbor dvestotih likovnih del, ki so na ogled v razstavišču KIBLA PORTAL, je opravila slikarka Krašovčeva, med njimi so tudi njene umetnine iz različnih ustvarjalnih obdobj, sicer pa lahko tukaj vidimo tisti najbolj prefinjeni izbor slovenske sodobne slikarske elite. Hkrati so predstavljene vse slikarske zvrsti od risb, slik, kolaža, animacij, ilustracij do videa. Glede na to, da pester ogled celo nezavedno pripomore k temu, da želimo Metko Krašovec še bolje spoznati, so v Kibla Portalu na voljo trije dokumentarni filmi, ki pripovedujejo o njenem življenju in delu.

Umetnica Krašovčeva zaradi šibkega zdravja na otvoritvi razstave ni bila z nami. Več kot očitno je bilo, kako nekdanji študenti pogrešajo njeno bližino, besedo ali vsaj pogled. Kljub bogatim barvam, ki jih je bilo na pretek, in vsej galerijski svetlobi sta manjkala pravi ton in naravni žar njene slikarske navzočnosti, ki bi lahko dala značilen prepoznaven kolorit tako obsežnemu slikarskemu opusu. Eden izmed njenih študentov je dejal, da je bila ena izmed uspešnih pedagoginj in profesoric, za mnoge je bila celo »nadomestna mama«. Skozi razstavo bi jo želeli še bolje spoznati. Tudi pred mikrofonom ni šla beseda najboljše od ust; kot da bi slutili, da jo kliče glas večnosti. Čez štiri dni smo izvedeli, da se je poslovila za vedno. A ne bo minilo veliko časa, ko bodo njeni študenti lahko rekli, veličastnejša kot postajajo njena dela, bolj občutimo *prisotnost* umetničinih rok.

Avit Clélie
Tukaj sem

5,40 €

*Ganljiva zgodba
o velikih življenjskih naključjih
in upanju, ki dela čudeže*

Cena: 22,50 €

